



Statens
offentliga
utredningar

1988:31

Justitie-
departementet

Översyn av upphovsrätts- lagstiftningen

Delbetänkande 4 som behandlar

- enskilt bruk
- institutionell exemplar-
framställning

U
O
S

Betänkande av
upphovsrättsutredningen
Stockholm 1988

Ref



Statens offentliga utredningar
1988:31
Justitiedepartementet

Översyn av upphovsrättslagstiftningen

Delbetänkande 4 som behandlar

- enskilt bruk
- institutionell exemplarframställning

Upphovsrättsutredningen

Stockholm 1988

Beställningsadress:
Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 STOCKHOLM
Tel: 08/739 96 30
Informationsbokhandeln
Malmtorgsgatan 5

Beställare som är berättigade till remissexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor

SOU-förrådet

103 33 STOCKHOLM

Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8¹⁰ - 12⁰⁰ (externt och internt)

08/763 10 05 12⁰⁰ - 16⁰⁰ (endast internt)

Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02) tillkallades för att göra en allmän översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. Kommitteer med motsvarande uppgifter tillsattes ungefär samtidigt i Danmark, Finland och Norge. Utredningsarbetet inleddes på nordiska ministerrådets initiativ i den uttalade avsikten att den nordiska rättslikheten på detta område skulle bestå.

Utredningens nuvarande ledamöter och experter finns upptagna i nedanstående förteckning.

Utredningen har tidigare överlämnat

- ett delbetänkande (SOU 1978:69) om fotokopiering inom undervisningsverksamhet
- en promemoria (Ds Ju 1981:7) Skärpta åtgärder mot upphovsrättsintrång
- en promemoria (1982-03-02) med förslag till ändringar i upphovsrättslagen för att motverka de skadeverkningar som verksamheten med uthyrning av grammofonskivor har eller kan få för rättighetshavarna
- ett delbetänkande (SOU 1983:65) Översyn av upphovsrättslagstiftningen; närstående rättigheter, enskilt bruk och videogram
- ett delbetänkande (SOU 1985:51) Upphovsrätt och datorteknik.

De förslag som utredningen har lagt fram har till stor del lett till lagstiftning. Beredningen av våra förslag om enskilt bruk vilar dock i avvaktan på de förslag som läggs fram i detta betänkande. Beredningen av förslagen rörande datorprogram m.m. pågår, medan såväl förslagen angående avgift på oinspelade ljud- och videoband som förslagen om videogram vilar i avvaktan på den fortsatta utvecklingen.

Vi föreslår nu ändringar i upphovsrättslagen (URL) och fotolagen m.m. i fråga om dels enskilt bruk, dels s.k. institutionell exemplarframställning, dvs. sådan framställning av exemplar av skyddade verk och prestationer som sker inom myndigheter, företag och organisationer.

Bakom förslagen står utredningens samtliga ledamöter. I ett särskilt yttrande har ledamöterna *Per-Erik Nilsson* och *Ing-Marie Hansson* anmält att ett stycke i inledningen (avsnitt 1) borde ha formulerats annorlunda än vad flertalet anser. Vidare har särskilda yttranden avgivits av experterna *Hans Ekman* samt *Annika Ryberg* och *Göran Westlund*.

De förslag som här läggs fram har presenterats och diskuterats vid sammanträffanden mellan ordförandena i de andra nordiska upphovsrättsutredningarna.

I nästa etapp av utredningsarbetet kommer vi att fortsätta vår översyn av 2 kap. URL. Även frågan om fotografirätten bör integreras i upphovsrättslagen liksom frågan om en upphovsrättslig bibliotekersättning jämte därmed sammanhängande frågor kommer att övervägas. Vi avser också att se över vissa frågor i övriga kapitel i URL samt göra en redaktionell omarbetning av lagen.

Stockholm i juni 1988

Per-Erik Nilsson

Stig Alexandersson

Ing-Marie Hansson

Sören Thunell

Torsten Bengtson

Ola Nyquist

/Walo von Greyerz

Gunnar Lundin

**Förteckning över ledamöter, experter och sekreterare i upphovs-
rättsutredningen (juni 1988)**

Ledamöter

F.d. chefsjustitieombudsmannen Per-Erik Nilsson, ordförande
Jur. kand. Stig Alexandersson
Redaktören Torsten Bengtsson
Riksdagsledamoten Ing-Marie Hansson
Docenten Ola Nyquist
Chefredaktören Sören Thunell

Experter

Professor Ulf Bernitz
Direktören Bo Brymgelsson
Direktören Karl-Henrik Ekberg
Förbundsjuristen Hans Ekman
Rådmannen Erik Essén
Ombudsmannen Gunnar Furumo
Hovrättsrådet Jan Gehlin
Jur. kand. Lars Gustafsson
Direktören Hans Hilton
Direktören Klas Holming
Hovrättsassessor Karin Hökborg
Professor Gunnar Karnell
Förbundsjuristen Gun Magnusson
Ombudsmannen Bengt Mattsson
Chefsjuristen Ulf Peyron
Hovrättsassessor Björn Rosén
Förbundsjuristen Annika Ryberg
Direktören Urban Skeppstedt
Marknadschefen Christer Smedberg
Direktören Bertil Anders Ströhm
Avdelningsdirektören Barbro Thomas
Ombudsmannen Per Anders Thunqvist
Chefsjuristen Göran Westlund
Direktören Yngve Åkerberg

Sekretariat

Hovrättsassessor Walo von Greyerz
Hovrättsassessor Gunnar Lundin

Erstellung der Lebensläufe, ergänzt um aktuelle / aktuelle
 Informationen (z.B. 1990) mit dem Ziel, die Lebensläufe
 der in der Liste der 1. und 2. Generationen zu ergänzen.

Lebensläufe
 von 1990 bis 1990 in der 1. und 2. Generation
 1. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 2. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 3. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 4. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 5. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 6. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 7. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 8. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 9. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990
 10. Generation: 1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

1990 bis 1990, 1990 bis 1990

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	11
Summary in English	15
Lagförslag	19
1 Inledning	29
2 Bestämmelser i upphovsrättslagen och fotolagen	33
2.1 Den upphovsrättsliga ensamrätten	33
2.2 Vissa inskränkingsbestämmelser i upphovsrättslagen och fotolagen	34
2.2.1 Framställning av exemplar för enskilt bruk	34
2.2.2 Framställning av exemplar för arkiv och bibliotek	35
2.2.3 Rätt att göra citat ur verk m.m.	35
2.2.4 Rätt för tidningar och tidskrifter att låna av varandra	35
2.2.5 Rätt att använda skyddade verk i antologier för gudstjänst och undervisning	36
2.2.6 Fotokopiering inom undervisningsverksamhet	36
2.2.7 Radio- och TV-företags rätt att sända skyddade verk m.m.	37
3 Upphovsrättsliga konventioner	39
3.1 Inledning	39
3.2 Bernkonventionen	40
3.3 Världskonventionen	41
3.4 Romkonventionen	42
3.5 Den Europeiska TV-överenskommelsen	43
4 Situationen i några andra länder	45
4.1 Inledning	45
4.2 Danmark	45
4.3 Finland	45
4.4 Norge	46
4.5 Frankrike	47
4.6 Nederländerna	48
4.7 Västtyskland	49

4.8	Storbritannien	51
4.9	USA	54
5	Enskilt bruk	57
5.1	Inledning	57
5.2	Enskilt bruk utanför den privata sfären - gränsdragningen	59
5.2.1	Gällande ordning	59
5.2.2	Förarbetena till upphovsrättslagen	60
5.2.3	Nordiska upphovsrättskommittén (NUK)	62
5.2.4	Våra tidigare uttalanden om uttrycket "enskilt bruk"	62
5.2.5	Överväganden och förslag	64
5.3	Utomstående medverkan vid exemplarframställning	70
5.3.1	Gällande ordning	70
5.3.2	Överväganden och slutsatser	72
5.4	Övrigt	78
6	Institutionell exemplarframställning	79
6.1	Inledning	79
6.2	Konventionernas krav på regleringens utformning	80
6.3	Olika lösningsmodeller	82
6.3.1	Individuella och kollektiva avtal	82
6.3.2	Avtalslicensbestämmelser	83
6.3.3	Tvångslicensbestämmelser	84
6.3.4	Nämndlicens	85
6.3.5	Bestämmelser om fritt utnyttjande	85
7	Fotokopiering ur tidningar och tidskrifter inom myndigheter, företag och organisationer	87
7.1	Inledning	87
7.2	Val av lösning	87
7.3	Avtalslicensbestämmelsens närmare utformning	92
8	Inspelning av radio- och TV-program - allmänna frågor	95
8.1	Bakgrund	95
8.2	Allmänna överväganden	98
9	Inspelning av radio- och TV-program för tidsförskjuten visning vid vårdinrättningar	101
9.1	Inledning	101
9.2	Val av lösning	102
9.3	Bestämmelsens närmare utformning	104

10	Institutionell inspelning av radio- och TV-program som behandlar samhällsfrågor	107
10.1	Inledning	107
10.2	Val av lösning	108
11	Inspelning av radio- och TV-program m.m. inom undervisningsverksamhet	111
11.1	Inledning	111
11.2	Gällande ordning	111
11.2.1	Förarbetena till upphovsrättslagen	111
11.2.2	Upphovsrättslagen	112
11.3	Situationen i de övriga nordiska länderna	113
11.3.1	Danmark	113
11.3.2	Finland	115
11.3.3	Island	115
11.3.4	Norge	116
11.4	Förhållandet till de internationella konventionerna	117
11.5	Nordiska upphovsrättskommitténs förslag	119
11.6	AUU-sakkunniga	120
11.7	Det rättsliga stödet för undervisningsväsendets inspelningsverksamhet	121
11.8	Reformbehovet	122
11.9	Ett förslag från KLYS	123
11.9.1	Förslaget	123
11.9.2	Några kommentarer till förslaget	124
11.10	Överväganden och slutsatser	124
	Särskilda yttranden	131
	Bilagor	135

SAMMANFATTNING

Med detta betänkande fortsätter vi vår översyn av upphovsrättslagen (URL) och fotografilagen (FotoL). Vi lägger fram förslag till lagstiftning i fråga om vissa fall av "institutionell exemplarframställning", dvs. sådan framställning av exemplar av skyddade verk som sker inom vad vi med en samlande beteckning kallar "institutioner", dvs. myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar. För att klargöra gränsdragningen mellan den exemplarframställning som kan ske fritt för enskilt bruk (11 § URL) och den "institutionella exemplarframställningen" tar vi upp vissa frågor som berör det enskilda bruket. Inom ramen för sistnämnda område gör vi också nya överväganden beträffande rätten att i efterhand ta del av radio- och TV-program som behandlar samhällsfrågor.

I vårt andra delbetänkande om närstående rättigheter, enskilt bruk och videogram behandlade vi bl.a. frågor om exemplarframställning för enskilt bruk från en generell utgångspunkt. I vårt tredje delbetänkande, Upphovsrätt och datorteknik, lade vi fram förslag bl.a. om datorprogram och det enskilda bruket. I förevarande betänkande tar vi upp frågor som rör det enskilda bruket igen, av två skäl. Det ena är att de förslag till särskild reglering av den "institutionella exemplarframställningen" som vi här lägger fram påverkar tillämpningsområdet för det enskilda bruket. Det andra är att en dom av Högsta domstolen givit oss anledning att se över det i vårt andra delbetänkande framlagda förslaget om enskildas rätt att anlita utomstående för att göra inspelningar av i radio och TV sända samhällsprogram och andra inlägg i den allmänna debatten.

Såvitt gäller frågan om gränsdragningen mellan enskilt bruk och "institutionellt bruk" finner vi att övervägande skäl talar för en restriktiv tolkning när det gäller exemplarframställning för personligt bruk utanför den rent privata sfären, särskilt som sådant "professionellt enskilt bruk" som är av mera omfattande eller systematisk karaktär kommer att rymmas inom de särskilda regleringar som vi föreslår beträffande den "institutionella exemplarframställningen". När det gäller frågan om att i efterhand ta del av programutbudet i radio och TV konstaterar vi att det redan enligt 24 § andra stycket URL är tillåtet att anlita utomstående för att framställa exemplar av sådana utsända radio- och TV-program som innehåller "överläggningar i allmänna angelägenheter". Vi modifierar därför vårt tidigare förslag på så sätt att rätten att anlita utomstående skall gälla utfrågningar och uttalanden i politisk, ekonomisk eller religiös dagsfråga.

Redan 1978 lade vi fram förslag beträffande en form av "institutionell exemplarframställning", nämligen fotokopiering inom undervisningsverksamhet; förslaget har lett till lagstiftning (15 a § URL och 7 a § FotoL). I detta betänkande behandlar vi den "institutionella exemplarframställning"

som sker genom fotokopiering inom myndigheter, företag och organisationer. Vi noterar att den av rättighetshavarorganisationerna bildade föreningen Presskopia och vissa myndigheter och organisationer redan har ingått avtal som reglerar mångfaldigande av redaktionell text av intresse för användarens verksamhet, men att dessa avtal inte är heltäckande. Vi finner att "institutionernas" intresse av att med hjälp av moderna reprografiska metoder kunna mångfaldiga skyddade verk, sammanställningar och fotografier ur tidningar och tidskrifter för att informera anställda och andra med särskild anknytning till verksamheten kan tillgodoses genom en avtalslicensordning utan att rättighetshavarnas berättigade intressen åsidosätts. Vi föreslår därför att frågan löses med en ny avtalslicensbestämmelse, 15 b §.

I betänkandet föreslår vi vidare att "institutionernas" intresse av att kunna spela in radio- och TV-program tillgodoses på tre särskilda områden. Det första området gäller inspelning för tidsförskjuten visning vid inrättningar för sjuk- och äldreomsorg. Vi konstaterar att det finns ett starkt intresse att göra det möjligt för dem som vistas på sjukhus, ålderdomshem och liknande vårdinrättningar att i efterhand kunna ta del av programutbudet. Vi noterar att parterna på TV-området redan försökt att avtalsvägen lösa frågan om inhämtande av nödvändiga tillstånd, men konstaterar att dessa avtal inte är heltäckande. Vi noterar vidare att det finns konventionstekniska och andra invändningar mot regleringar som innebär ingrepp av större omfattning i exemplarframställningsrätten. Vi finner därför att frågan bör lösas genom en avtalslicensordning och föreslår därför en ny avtalslicensbestämmelse, 22 e §, som ger nämnda vårdinrättningar möjlighet att spela in programmen och där använda dem för kortvarigt bruk.

Det andra området gäller "institutionernas" intresse av att i efterhand kunna ta del av den samhällsdebatt som förekommer i radio och TV. Vi finner att det föreligger ett befogat intresse av en inspelningsrätt när det gäller program om vissa dagsfrågor av betydelse för den allmänna debatten. Vi noterar att rättighetshavarsidan genom COPYSWEDE och Sveriges Television AB börjat undersöka vilka möjligheter det finns att erbjuda "institutionerna" avtal om en sådan begränsad inspelningsrätt. Vi föreslår därför att program som innehåller politiska, ekonomiska och religiösa dagsfrågor skall kunna spelas in med stöd av en avtalslicensbestämmelse.

Det tredje området gäller inspelning av radio- och TV-program inom undervisningsverksamhet. För närvarande medger lagstiftningen endast ljudupptagning för tillfälligt bruk inom undervisningsverksamhet (17 § URL), dvs. inspelningar av radioprogram och ljudet till TV-program samt direkta inspelningar av egna framföranden liksom andra upptagningar, om dessa inte framställts i förvärvssyfte. I fråga om inspelning av TV-program råder dock sedan länge den ordningen att Sveriges Utbildningsradio (UR) för användarnas räkning friköper den rätten såvitt avser UR:s programutbud. UR friköper också radioprogram, vilket möjliggör att användarna kan bevara och använda inspelningar längre än som kan ske med stöd av 17 §. Vi föreslår inte någon ändring i den friköpsordning som UR tillämpar. Däremot föreslår vi att rätten att göra ljudupptagningar med stöd av 17 § begränsas till sådana radio- och TV-utsändningar som sker i undervisningssyfte. Detta innebär att det allmänna programutbudet i radio jämsställs

med motsvarande utbud i TV. Inskränkningen till förmån för undervisningsprogrammen bibehålls för att UR skall kunna bedriva sin programverksamhet i enlighet med statsmakternas intentioner; UR kan nämligen inte friköpa vissa utomnordiska musikerättigheter. Vidare föreslår vi att rätten att göra direkta upptagningar för tillfälligt bruk utvidgas till att gälla även bildupptagningar, men begränsar samtidigt tillämpningsområdet på så sätt att upptagningen skall avse lärarens eget framförande av ett verk och att den skall ske för undervisningsändamål. Detta innebär således en viss begränsning såvitt avser rätten att göra ljudupptagningar.

För annan ljud- och bildupptagning inom undervisningsverksamhet föreslår vi en avtalslicensbestämmelse, 17 a §. Den täcker *dels* upptagningar av det allmänna programutbudet i radio och TV, *dels* annan ljud- och bildupptagning varom parterna kan komma överens.

Förslagen i URL kompletteras med motsvarande förslag i FotoL.

Vi föreslår slutligen att 1980 års lag om medling i vissa upphovsrättstvister skall vara tillämplig på samtliga nu föreslagna avtalslicenser.

SUMMARY IN ENGLISH

In this report the Committee on the Revision of the Copyright Law submits proposals for revision of certain aspects of the Copyright Act of 1960. These proposals concern (1) the provisions relating to the possibility to make single copies of protected works for private use, and (2) certain aspects of copying for information purposes within "institutions", i.e. in authorities, private enterprises, organizations or other similar institutions.

The work of the Committee has been conducted in cooperation with the corresponding Committees in the other Nordic countries. However, it has not been possible to maintain a complete coordination neither as regards the time for the publication of the proposals, nor as regards their contents. There is still a remarkable Nordic cooperation in the field of copyright.

1. As regards the right to make copies for private use the basic provision in the Copyright Act states that it is permissible to make single copies for private use of works which have been disseminated to the public and that such copies may not be used for other purposes. However, this right does not extend to the construction of works of architecture, nor to commissioning others to make works of applied art or to copy the artistic work of another person by means of an artistic process.

In its report (SOU 1983:65) Översyn av upphovsrättslagstiftningen ("Revision of the Copyright Legislation") the Committee proposed that it should be permissible to make copies only for a person's own private use. The Committee also proposed that the right to make copies for private use should not apply to - in addition to the construction of works of architecture - (a) the direct reproduction of such copies of cinematographic works which are intended only for public showing in Sweden, and (b) the making of copies of works of art by means of moulding from an original piece or by use of other methods implying that the copy can be conceived as an original. The Committee further proposed that it should not be permissible to engage other persons for the making of copies of musical works or cinematographic works or works of applied art or - by means of an artistic process - of other works of art. Finally, in order not to create obstacles for the exchange of information and the public discussion the Committee proposed that it should always be permissible to engage other persons for the making of recordings of works which have been broadcast on radio or television, provided that the reproduction is made in order to enable private persons to keep themselves informed about and, for documentary purposes, maintain copies of interventions regarding in public matters or other elements of the public debate.

These proposals have not yet led to legislation. In the Government Bill (prop 1985/86 :79) dealing with the proposals in the report, it was sub-

mitted that the questions concerning private use were so closely related to questions regarding copying for information purposes within "institutions" that they should be dealt with simultaneously and that it was preferable to await the Committees' proposals on "institutional" copying. These conclusions in the Bill were accepted by Parliament.

The Committee has now reconsidered its proposals in two respects. First, the Committee has discussed the interpretation of the proposed provision in the light of the proposals on "institutional" copying that are submitted in this report; in this regard the Committee proposes a slightly more restrictive interpretation of the provision than was suggested in the 1983 report. Secondly, a decision by the Supreme Court in 1984 dealing with the question of ephemeral recordings and copying for private use through an intermediary made it necessary to propose a new solution to the question of using an intermediary for the recording of programs of interest for the public debate. The Committee now proposes that it should always be permissible to engage an other person for the making of such recordings of radio and television broadcasts containing interviews or statements concerning "current political, economic or religious topics".

As regards the question of copying for information purposes the Committee submits four proposals, (i) one concerning reprography within "institutions", (ii) two proposals concerning "institutional" recording of radio and television broadcasts for time-shifting purposes in certain circumstances and finally, (iii) one proposal concerning sound and audiovisual recording for educational activities.

As early as 1981 a statutory extended collective license provision regarding photocopying within educational activities came into force. That provision extended the effects of a collective agreement to make photocopies of protected works in educational establishments to authors and copyright owners who were not members of the contracting organizations, even to foreign authors. The Committee now proposes a similar provision regarding reprography within "institutions". The provision is applicable to reprography of works and photos in newspapers and magazines for information within the institution. The provision states that authors who are not members of a relevant contracting organization and whose work has been reproduced, shall be treated as members of the contracting organizations. They also have a right to claim individual remuneration for the reproduction and a right to file a prohibition against such reproduction with any of the contracting parties.

2. Under the present Law it is not permitted for "institutions" to record radio and television broadcasts. The Committee now proposes an statutory collective licence provision which will permit hospitals, homes for elderly people and similar institutions to record radio and television broadcasts from Swedish broadcasting organizations for time-shifting within the institutions.

A similar provision is proposed to satisfy the needs of "institutions" for information on current events. The provision will make it possible for "institutions" to record for internal information regarding current political,

economical and religious topics radio and television broadcasts by Swedish radio and television organizations. As regards copying within educational activities the Committee proposes certain amendments of the present legislation as well as a new provision. Under the present law it is permissible within educational activities to make sound recordings of disseminated works; records and similar devices may, however, not be directly copied. Thus, the provision does not extend to visual recordings. The right of reproduction of educational programs in radio and television broadcasts has for a long time been cleared by agreements between the program organization and the copyright holders, either collectively or individually, thus permitting the recording of those programs by schools, universities etc. The Committee now proposes that the present provision should apply only when the broadcast is made for educational purposes.

The Committee also proposes an extended collective licence provision covering any other sound or visual recording within educational activities. However, the provision will not apply to radio and television broadcasts from foreign broadcasting organizations nor to records, videograms or similar devices manufactured commercially.

When the provision concerning reprography within educational activities was introduced in the Copyright Act a specific "Act on Mediation in Certain Copyright Disputes" was also passed. The basic idea of that Act is that if the parties cannot reach an agreement on photocopying in educational establishments, any one of the parties can ask the Government to appoint a mediator. If the mediation fails, the Government shall be notified immediately. The Committee now proposes that this Act should apply also to all the new extended collective licence provisions now proposed.

LAGFÖRSLAG

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

*dels att 11, 17, 45, 46 och 49 §§ skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas fyra nya paragrafer, 15 b, 17 a, 22 e och 22 f §§, av följande lydelse.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §¹

Av offentliggjort verk må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.

Vad i första stycket sägs medför ej rätt att för eget bruk låta annan framställa bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterlikna annat konstverk, ej heller rätt att utföra byggnadsverk.

Var och en får - med de undantag som följer av andra och tredje styckena - för sitt eget, enskilda bruk framställa eller låta framställa enstaka exemplar av verk, som har offentliggjorts.

Det är inte tillåtet att ens för enskilt bruk

- 1. utföra ett byggnadsverk,*
- 2. direkt eftergöra sådant exemplar av ett filmverk som är avsett endast för offentlig visning,*
- 3. framställa exemplar av ett konstverk genom avgjutning av original, avtryck från originalplåt, -sten eller -stock eller genom att använda någon annan metod som gör att exemplaret kan uppfattas som original.*

¹ I vårt tredje delbetänkande SOU 1985:51) Upphovsrätt och dator-teknik föreslår vi bl.a. att det inte längre skall vara tillåtet att med stöd av 11 § URL "framställa exemplar av verk utgörande datorprogram". Förslaget i denna del bereds för närvarande inom justitiedepartementet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Det är inte heller tillåtet att låta utomstående framställa exemplar av ett musikaliskt verk, ett filmverk, ett bruksföremål eller genom konstnärligt förfarande - ett annat konstverk. Vad som nu sagts hindrar dock inte att utomstående anlitas för att framställa exemplar av i ljudradio eller television utsända utfrågningar eller uttalanden i politisk, ekonomisk eller religiös dagsfråga.

Exemplar som har framställts för enskilt bruk får inte användas för annat ändamål.

15 b §

Har någon på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området rätt att för intern information genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk ur tidning eller tidskrift, får denne ur sådan skrift för samma ändamål även framställa exemplar av verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet sluits med staten, en kommun, en landstingskommun, en myndighet, en näringsidkare eller en sammanslutning.

Beträffande sådan exemplarframställning som avses i första stycket gäller även bestämmelserna i 15 a § andra stycket, tredje stycket första och andra meningarna samt fjärde stycket. Framställt exemplar får inte utnyttjas för annat ändamål än som avses i avtalet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §

Inom undervisningsverksamhet *må* för tillfälligt bruk *exemplar* av offentliggjort verk *framställas* genom ljudupptagning; dock *må* grammofoonskiva eller liknande anordning, som framställts i förvärvssyfte *ej* direkt eftergöras. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf *må ej* utnyttjas på annat sätt.

Inom undervisningsverksamhet *får* för tillfälligt bruk *genom ljudupptagning framställas exemplar* av offentliggjort verk som ingår i en ljudradio- eller televisionsutsändning som sker i undervisningssyfte och med stöd av tillstånd enligt 5 § första stycket radiolagen (1966:755). För sådant bruk *får* lärare också göra ljud- eller bildupptagning av sitt eget framförande av ett verk om det sker för undervisningsändamål. Exemplar som framställts med stöd av denna paragraf *får inte* utnyttjas på annat sätt.

17 a §

Har någon på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området rätt att för bruk inom undervisningsverksamhet genom ljud- eller bildupptagning framställa exemplar av offentliggjort verk, får denne för samma ändamål även göra sådan upptagning av offentliggjort verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet ingåtts med staten, en kommun, en landstingskommun, en sammanslutning eller den som annars bedriver undervisning i organiserade former. I fråga om verk som ingår i en ljudradio- eller televisionsutsändning får dock upptagning ske endast om utsändningen sker med stöd av tillstånd enligt 5 § första stycket radiolagen (1966:755).

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Fonogram, videogram eller liknande anordning som har framställts i förvärvssyfte får inte direkt eftergöras med stöd av denna paragraf.

Beträffande sådan exemplarframställning som avses i första stycket gäller även bestämmelserna i 15 a § andra, tredje och fjärde styckena.

22 e §

Har någon på grund av skriftligt avtal ingånget med en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området rätt att för kortvarigt bruk vid inrättning för sjuk- eller åldringsvård genom ljud- eller bildupptagning framställa exemplar av offentliggjort verk som ingår i en ljudradio- eller televisionsutsändning som sker med stöd av tillstånd enligt 5 § första stycket radiolagen (1966:755), får denne från sådan utsändning för samma ändamål även framställa exemplar av verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet slutits med staten, en kommun, en landstingskommun, en sammanslutning eller annan som driver sjuk- eller åldringsvård i organiserade former.

Beträffande sådan exemplarframställning som avses i första stycket gäller även bestämmelserna i 15 a § andra stycket, tredje stycket första och andra meningen samt fjärde stycket motsvarande tillämpning. Framställt exemplar får inte utnyttjas för annat ändamål än som avses i avtalet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 f §

Har någon på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området rätt att för intern information i politisk, ekonomisk eller religiös dagsfråga genom ljud- eller bildupptagning framställa exemplar av offentliggjort verk som ingår i en ljudradio- eller televisionsutsändning som sker med stöd av tillstånd enligt 5 § första stycket radiolagen (1966:755), får denne från sådan utsändning för samma ändamål även framställa exemplar av verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet slutits med staten, en kommun, en landstingskommun, en myndighet, en näringsidkare eller en sammanslutning.

Beträffande sådan exemplarframställning som avses i första stycket gäller även bestämmelserna i 15 a § andra stycket, tredje stycket första och andra meningen samt fjärde stycket. Framställt exemplar får inte utnyttjas för annat ändamål än som avses i avtalet.

45 §

En utövande konstnärs framförande av ett litterärt eller konstnärligt verk må icke utan hans samtycke upptagas på grammofonskiva, film eller annan anordning genom vilken den kan återgivas, och ej heller utsändas i ljudradio eller television eller genom direkt överföring göras tillgänglig för allmänheten.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ett framförande som har upptagits på en anordning som avses i första stycket får inte utan konstnärens samtycke överföras från en sådan anordning till en annan förrän femtio år har förflutit efter det år då upptagningen gjordes.

Beträffande upptagning, utsändning och överföring, som avses i denna paragraf, *skall vad i 3, 6-9 §§, 11 § första stycket, 14 § första stycket, 17, 20 och 21 §§, 22 § första stycket, 22 a-22 d, 24, 24 a, 26, 27, 28, 41 och 42 §§ sägs äga motsvarande tillämpning.*

Beträffande upptagning, utsändning och överföring, som avses i denna paragraf, *tillämpas även bestämmelserna i 3, 6-9 §§, 11 § första, tredje och fjärde styckena, 14 § första stycket, 17, 17 a, 20 och 21 §§, 22 § första stycket, 22 a-22 f, 24, 24 a, 26, 27, 28, 41 och 42 §§.*

46 §

En grammofonskiva, en film eller en annan anordning på vilken ljud eller filmverk upptagits får inte utan framställarens samtycke eftergöras förrän femtio år har förflutit efter det år upptagningen gjordes. Som eftergörande anses även att upptagningen överförs från en sådan anordning till en annan.

Beträffande förfarande, som enligt denna paragraf är beroende av framställarens samtycke, *skall vad i 6-9 §§, 11 § första stycket, 14 § första stycket, 17 och 21 §§, 22 § första stycket, 22 a-22 c, 24 och 24 a §§ samt 26 § andra stycket sägs äga motsvarande tillämpning.*

Beträffande förfarande, som enligt denna paragraf är beroende av framställarens samtycke, *tillämpas även bestämmelserna i 6-9 §§, 11 § första, tredje och fjärde styckena, 14 § första stycket, 17, 17 a och 21 §§, 22 § första stycket, 22 a-22 c, 22 e, 22 f, 24 och 24 a §§ samt 26 § andra stycket.*

49 §

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 6-9 §§, 11 § första stycket, 12, 14, 15 a, 16, 18 §§, 22 § första

Bestämmelserna i 6-9 §§, 11 § första, tredje och fjärde styckena,

Nuvarande lydelse

stycket, 22 a-22 c, 24 och 24 a §§ samt 26 § andra stycket *sägs skall äga motsvarande tillämpning* beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, *må* den *ock* göras gällande.

Föreslagen lydelse

12, 14, 15 a, 15 b, 16, 18 §§, 22 § första stycket, 22 a-22 c, 24 och 24 a §§ samt 26 § andra stycket *skall tillämpas även* beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, *får* den *också* göras gällande.

-
1. Denna lag träder i kraft den
 2. Bestämmelserna i 11, 15 b, 17, 17 a, 22 e och 22 f §§, 45 § tredje stycket, 46 § andra stycket samt 49 § andra stycket tillämpas även på verk som har tillkommit före ikraftträdandet och på framföranden, upptagningar samt radio- och televisionssändningar som har ägt rum dessförinnan ävensom på sammanställningar som har gjorts dessförinnan.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

dels att 5 och 7 a §§ skall ha följande lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 9 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Av fotografisk bild må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål.

Var och en får för sitt eget, enskilda bruk framställa eller låta framställa exemplar av fotografisk bild. Exemplar som framställts för enskilt bruk får inte användas för annat ändamål.

7 a §

Vad i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till fotografisk bild.

Vad i 15 a och 15 b §§ lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är föreskrivet skall även gälla i fråga om rätten till fotografisk bild.

9 a §

Vad i 17 a, 22 e och 22 f §§ lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är föreskrivet skall även gälla i fråga om rätten till fotografisk bild.

-
1. Denna lag träder i kraft den
 2. Bestämmelserna i 7 a och 9 a §§ tillämpas även på fotografisk bild som framställts före ikraftträdandet.

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1980:612) om medling i vissa upphovsrättstvister

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1980:612) om medling i vissa upphovsrättstvister skall ha följande lydelse.

1 §

Nuvarande lydelse

Bestämmelserna i denna lag tillämpas när det uppstår tvist om ingående av ett sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i *undervisningsverksamhet* som avses i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvister om ingående av sådana avtal om *reprografiskt mångfaldigande*, på vilka nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisningen i 49 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a § lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

Föreslagen lydelse

Bestämmelserna i denna lag tillämpas när det uppstår tvist om ingående av ett sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk som avses i 15 a och 15 b §§ eller *upptagning av verk som avses i 17 a, 22 e och 22 f §§* lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvister om ingående av sådana avtal på vilka nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisningen i 46, 48 och 49 §§ lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a och 9 a §§ lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

Denna lag träder i kraft den

1 INLEDNING

Den tekniska utvecklingen efter den upphovsrättsliga lagstiftningens tillkomst har, liksom den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen, i väsentliga hänseenden påverkat upphovsmäns och andra rättighetshavares möjligheter att kontrollera hur och i vilka sammanhang deras verk och prestationer används. Bland annat har utvecklingen på det reproduktionstekniska området gjort det möjligt för envar att framställa exemplar av skyddade verk i en omfattning och med en kvalitet som inte förutsågs när regleringen kom till. Det finns på marknaden apparater med vilka man kan göra ljud- och bildinspelningar av mycket god kvalitet. Denna nya form av exemplarframställning påverkar naturligtvis rättighetshavarnas ekonomiska utbyte av sitt prestationer.

Inte minst den utveckling som här skisserats har gjort det nödvändigt med en översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. Enligt direktiven skall vi göra en total översyn av den upphovsrättsliga regleringen och anpassa bestämmelserna till den tekniska utveckling som ägt rum och som kan förväntas inom den närmaste framtiden. På en del områden har emellertid behovet av en reglering anpassad till teknikutvecklingen bedömts vara så angeläget att vi funnit det försvarligt att lägga fram våra förslag successivt.

I vårt första delbetänkande (SOU 1978:69) Upphovsrätt I behandlade vi sålunda fotokopieringen inom undervisningsområdet. Förslaget har lett till lagstiftning (15 a § URL).

I ett senare delbetänkande (SOU:1983:65) Översyn av upphovsrättslagstiftningen föreslog vi bl.a. nya regler för exemplarframställning för enskilt bruk. Betänkandet, som remissbehandlats, har ännu inte lett till lagstiftning i denna del. Det har ansetts (prop.1985/86:79 s. 13) att en reform på detta område bör kopplas samman med våra förslag till en reglering av myndigheters, företags och organisationers kopiering av skyddade verk, dvs. vad som kallas "institutionell exemplarframställning".

I vårt senaste delbetänkande (SOU 1985:51) Upphovsrätt och datorteknik föreslog vi bl.a. vissa ändringar i 11, 23 och 24 §§ URL. Även detta betänkande har remissbehandlats och bereds för närvarande i justitiedepartementet; förslagen angående skyddet för kretsmönster i halvledarprodukter, s.k. datachips, har dock lett till lagstiftning.

I utredningsarbetet har vi ställts inför valet att fortsätta med att lägga fram förslag till partiella reformer eller att ta ett mer samlat grepp och därvid göra en översyn av samtliga resterande bestämmelser i 2 kap. URL. Den sistnämnda arbetsmetoden förespråkas bl.a. av KLYS, dvs. Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsorganisation, i ett förslag som i januari 1986 lämnades till oss. I det lägger KLYS fram motiverade förslag till hur bl.a. inskränkingsbestämmelserna i 2 kap. URL bör utformas sakligt och formellt. Förslaget innehåller också en redogörelse

för KLYS principiella syn på upphovsrätten, dess föremål och innehåll. Den redogörelsen har fogats till betänkandet som *bilaga 1*.

Det finns goda skäl att i ett sammanhang se över bestämmelserna i bl.a. 2 kap. Ett sådant förfaringssätt underlättar att åstadkomma samordnade och konsekventa lösningar. Trots detta har vi emellertid valt att inte göra översynen av 2 kap. i ett sammanhang. En sådan översyn tar så lång tid att ett antal frågor, vilka det redan idag framstår som särskilt angeläget att få behandlade, skulle få vänta ytterligare något eller några år på att bli besvarade.

En sådan fråga gäller myndigheters, företags, organisationers och andra sammanslutningars möjligheter att enkelt kunna framställa exemplar av artiklar ur tidningar och tidskrifter för information till anställda eller för annat internt bruk. Uppfattningar om behovet av en sådan reglering, liksom synpunkter på hur den bör utformas, har kommunförbundet, landstingsförbundet samt ett stort antal centrala näringslivsorganisationer fört fram i ett brev den 18 maj 1983 till justitieministern; brevet har därefter lämnats till oss, se *bilaga 2*. I ett brev till oss den 15 juni 1983 har de rättighetshavarorganisationer som ingår i föreningen Presskopia utvecklat sina synpunkter på hur en sådan reglering bör utformas, se *bilaga 3*.

En annan fråga, som bl.a. riksdagen har uppmärksammat i olika sammanhang, gäller de legala förutsättningarna för inspelning i vårdinrättningar eller andra liknande institutioner av radio- och TV-program i syfte att vid ett senare tillfälle spela upp inspelningen för personer som vistas där.

Ytterligare en fråga gäller möjligheterna att i efterhand ta del av radio- och TV-program som behandlar samhällsfrågor eller andra inslag i den allmänna debatten.

Även en översyn av reglerna i 17 § om ljudupptagningar inom undervisningsverksamhet har framstått som angelägen, särskilt undervisningens intresse av att kunna spela in och bevara radio- och TV-program som ingår i det allmänna programutbudet.

De frågor som nu nämnts har det gemensamt att de avser framställning av exemplar inom ramen för den verksamhet som institutioner bedriver. Andra exempel på sådan "institutionell exemplarframställning" är bibliotekens fotokopieringsverksamhet och vissa utnyttjanden för handikappade. Förhållandena inom dessa områden är emellertid så speciella att det inte är lämpligt att behandla dem i detta sammanhang.

En särskild reglering av den "institutionella exemplarframställningen" påverkar naturligtvis tolkningen och tillämpningen av 11 § URL, som behandlar framställning för enskilt bruk. Vi kommer därför först att redovisa vår syn på hur tillämpningsområdet för 11 § bör bestämmas. I samband därmed lägger vi också fram förslag till ny lösning av problemet med enskildas möjlighet att i efterhand ta del av sända radio- och TV-program som innehåller samhällsfrågor eller andra inlägg i den allmänna debatten.

Därefter kommer vi att behandla följande frågor beträffande "institutionell exemplarframställning":

- kopiering av *artiklar ur tidningar och tidskrifter* för intern information till anställda och andra med särskild anknytning till verksamheten,
- inspelning av *radio- och TV-program* för intern, tidsförskjuten visning för patienter och andra som vistas på vårdinrättningar,
- inspelning av *radio- och TV-program* med politiskt, ekonomiskt, religiöst eller liknande innehåll för intern, tidsförskjuten visning,
- inspelning av *radio- och TV-program* för tidsförskjuten visning inom undervisningsverksamhet.

Våra direktiv omfattar också en översyn av fotografirätten. Vid en sådan översyn måste bl.a. den grundläggande frågan besvaras om fotografier skall kunna åtnjuta skydd som fotografiska verk. Om den frågan besvaras jakande måste ställning tas till bl.a. frågan om skyddet för fotografiska bilder även i fortsättningen skall ges i en särskild lag eller om reglerna härom i stället bör finnas i URL, dvs. om fotografirätten bör integreras i URL. Under den senaste utredningsetappen har vi något uppehållit oss vid integrationsfrågan men funnit att den bör behandlas i samband med den allmänna översyn av kap. 2 URL som vi skall göra i nästa utredningsetapp. Med denna utgångspunkt har vårt arbete hittills omfattat sådana speciella fotorättsliga frågor som rätten till beställd fotografisk bild och exemplarframställning av fotografier för enskilt bruk; även frågan om skyddstidens längd har behandlats. Arbetet med dessa frågor - särskilt dem som gällt rätten till beställda bilder - har emellertid gett vid handen att de inte lämpligen bör behandlas för sig utan i stället tas upp till förnyade överväganden i anslutning till behandlingen av integrationsfrågan, dvs. under nästa utredningsetapp.

2 VISSA BESTÄMMELSER I UPPHOVSRÄTTSLAGEN OCH FOTOLAGEN

2.1 Den upphovsrättsliga ensamrätten

Med upphovsrätt avses den rätt som författare, kompositörer, konstnärer och andra upphovsmän har till sina verk. Bestämmelserna om denna rätt finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). I lagen finns också bestämmelser om rättigheter som anses stå upphovsrätten nära, de s.k. närstående rättigheterna. Dessa bestämmelser ger utövande konstnärer (artister, musiker, sångare m.fl.), producenter av fonogram (grammofonskivor och andra ljudinspelningar), producenter av filmverk (filmer och videogram), radio- och TV-företag samt framställare av kataloger, tabeller och liknande arbeten vissa tidsbegränsade rättigheter att bestämma över utnyttjandet av sina prestationer. Rätten till fotografisk bild liknar upphovsrätt. Bestämmelserna om denna rätt finns i en särskild lag, lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild (FotoL).

Den upphovsrättsliga lagstiftningens syfte är att ge skydd åt det andliga skapandet på det litterära och konstnärliga området. Detta sker genom att upphovsmän och vissa andra personkategorier ges en principiell ensamrätt till utnyttjandet sina verk eller prestationer. Denna ensamrätt ger också upphovsmän och utövande konstnärer ett ekonomiskt underlag för sin verksamhet. Dessutom utgör den en förutsättning för de olika investeringar som måste göras för att verken och prestationerna skall kunna spridas till allmänheten.

Reglerna om upphovsrätt har i URL utformats så att de i princip ger varje upphovsman *dels* en ensamrätt att bestämma över hur hans verk används, den s.k. ekonomiska rätten eller förfoganderätten, *dels* ett skydd för ideella och personliga intressen, den s.k. ideella rätten.

Förfoganderätten innehåller i sin tur två huvuddelar. Den ena innebär en rätt att framställa exemplar av verket, den s.k. mångfaldiganderätten eller exemplarframställningsrätten. Den andra är rätten att göra verket tillgängligt för allmänheten. Verket görs tillgängligt för allmänheten då det framförs offentligt eller då exemplar av verket utbjuds till försäljning, uthyrning eller utlåning eller på annat sätt sprids till allmänheten eller visas offentligt.

Den ideella rätten innebär i princip att upphovsmannen skall anges när exemplar av verket framställs eller när detta görs tillgängligt för allmänheten. Den innefattar också en rätt att motsätta sig att verket ändras eller att det görs tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i ett sådant sammanhang att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks.

Ensamrätten gäller dock inte oinskränkt. Av hänsyn till olika allmänna intressen har en rad inskränkningar gjorts. Dessa återfinns i en uttömmande uppräknings i 9 § och i 2 kap. URL.

Även skyddet för de s.k. närstående rättigheterna är i princip utformat som en ensamrätt, dock med den skillnaden att det endast omfattar vissa utnyttjanden av prestationer. Vad slutligen gäller rätten till fotografisk bild regleras den i princip på motsvarande sätt som upphovsrätten. Även i nu nämnda rättigheter har inskränkningar gjorts.

2.2 Vissa inskränkningsbestämmelser i upphovsrättslagen och fotolagen

2.2.1 Framställning av exemplar för enskilt bruk

Enligt 11 § URL får var och en framställa enstaka exemplar av offentliggjort verk om det sker för enskilt bruk. Det är dock inte tillåtet att anlita annan för att framställa exemplar av bruksföremål eller skulptur eller om det är fråga om att genom "konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk". Byggnadsverk får över huvud inte utföras för enskilt bruk. - Enligt 5 § FotoL får var och en framställa enstaka exemplar av fotografisk bild för enskilt bruk; något krav på att bilden skall ha offentliggjorts uppställs inte.

I vårt andra delbetänkande (SOU 1983:65) har vi föreslagit bl.a. vissa ändringar i 11 §. Förslagen syftar i första hand till att begränsa omfattningen och därmed skadeverkningarna av den kopiering som förekommer. Vi föreslog dels tillägg till och precisering av undantagen från rätten att för enskilt bruk framställa exemplar av verk, dels att anlita av utomstående för exemplarframställningen inte skall vara tillåtet i vissa fall. Samtidigt föreslogs att rättighetshavarna skulle kompenseras för den "hemkopiering" som sker med stöd av 11 § genom en särskild avgift på oinspelat bandmaterial. Dessa förslag har ännu inte lett till lagstiftning. Som redan omnämnts har det ansetts (prop 1985/86:79 s. 13) vara att föredra att behandla eventuella ändringar i reglerna om det enskilda bruket i samband med att ställning tas till en reglering av det "institutionella bruket".

I avsnitt 5 utvecklar vi vår syn på förhållandet mellan enskilt och institutionellt bruk samt frågor som gäller rätten för enskilda att i efterhand ta del av radio- och TV-program som behandlar samhällsfrågor och andra inslag av betydelse för den allmänna debatten.

2.2.2 Framställning av exemplar för arkiv och bibliotek

Enligt 12 § URL kan regeringen medge att arkiv och bibliotek under vissa villkor för sin verksamhet får framställa exemplar "genom fotografi". - För fotografier finns en motsvarande bestämmelse i 6 § FotoL. - Närmare föreskrifter för exemplarframställningen har meddelats i förordningen (1961:348) med tillämpningsbestämmelser till lagarna (1960:729 och 730) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och om rätt till fotografisk bild (1-7 §§).

Enligt förordningen får exemplar framställas bl.a.:

- av beredskaps- och skyddsskäl,
- om materialet är ömtåligt eller svårersättligt,
- om exemplaret utgörs av artikel i samlingsverk eller liknande, där det är ändamålsenligt att för forsknings- eller studieändamål lämna ut en kopia till den lånesökande i stället för hela volymen.

2.2.3 Rätt att göra citat ur verk m.m.

I 14 § URL första stycket föreskrivs att ur offentliggjort verk får "i överensstämmelse med god sed, citat göras i den omfattning som betingas av ändamålet". Bestämmelsen gäller i princip alla slags verk, men i praktiken finns det knappast utrymme för citat i egentlig mening i fråga om andra verk än litterära och musikaliska; det har hävdats att man kan göra citat ur filmverk, t.ex. genom att i TV under en filmkrönika visa avsnitt ur filmer, men det är omtvistat om citaträtten i dessa sammanhang också gäller de enskilda fotografierna i filmverket.

I 14 § URL andra stycket finns särskilda bestämmelser beträffande konstverk. Där föreskrivs att offentliggjort konstverk får återges i anslutning till texten i kritisk eller vetenskaplig framställning. Om två eller flera konstverk av samma upphovsman återges i populärvetenskaplig framställning har dock upphovsmannen rätt till ersättning. - För fotografier finns en motsvarande reglering i 7 § första stycket FotoL. Enligt bestämmelsen har fotografen rätt till ersättning om bilden återges i en populärvetenskaplig framställning redan fr.o.m. den första bilden.

2.2.4 Rätt för tidningar och tidskrifter att låna av varandra

I 15 § URL behandlas pressens s.k. lånerätt. Med stöd av bestämmelsen har tidningar och tidskrifter rätt att publicera vissa artiklar ur andra tidningar och tidskrifter. Artiklarna måste dock avse en religiös, politisk eller

ekonomisk dagsfråga. Med tidningar och tidskrifter avses periodiska publikationer av olika slag, i första hand sådana som i tryckfrihetsförordningen betecknas som periodiska skrifter, dvs. skrifter som under bestämd titel utkommer minst fyra gånger per år. Lånerätten gäller emellertid inte om förbud mot eftertryck är utsatt. I vissa fall får offentliggjort konstverk avbildas i tidning och tidskrift i samband med redogörelse för dagshändelse.

2.2.5 Rätt att använda skyddade verk i antologier för gudstjänst och undervisning

Enligt 16 § URL är det under vissa förutsättningar tillåtet att i samlingsverk till bruk vid gudstjänst eller undervisning återge mindre delar av litterära eller musikaliska verk eller hela sådana verk om de är av ringa omfång. Detta gäller endast för "samlingsverk", dvs. samlingen måste vara så individuellt utformad att den i sig är att anse som verk. Vidare gäller att verket måste bestå av bidrag från ett större antal upphovsmän, dvs. det räcker inte med en eller några få författare eller tonsättare. En annan förutsättning är att det måste ha gått minst fem år från utgången av det år som det utnyttjade verket gavs ut. Även konstverk får återges i anslutning till texten. Slutligen uppställs kravet att verket inte får ha kommit till för att användas för undervisning. - För fotografier finns en motsvarande reglering i 7 § andra stycket FotoL. Enligt den bestämmelsen får i anslutning till texten offentliggjort fotografi tas in i arbete för bruk vid undervisning.

Enligt bestämmelserna har upphovsmannen resp. fotografen rätt till ersättning när hans alster används på angivet sätt. Det förutsätts att parterna förhandlar om ersättningen. Om de inte kommer överens om ersättningen kan denna bestämmas av Stockholms tingsrätt, vars avgörande kan överklagas i vanlig ordning (58 § URL och 20 § FotoL).

2.2.6 Fotokopiering i undervisningsverksamhet

År 1973 ingicks ett avtal mellan å ena sidan staten som företrädare för undervisningsväsendet och å andra sidan ett flertal rättighetshavarsorganisationer, vilka gick samman i en ideell förening, BONUS. Avtalet, som var treårigt, har sedermera avlösts av nya avtal. Det reglerar nu lärarnas rätt att fotokopiera upphovsrättsligt skyddat material inom läroanstalter och utbildningar som har staten, landstingskommun eller kommun som huvudman och som står under tillsyn av skolöverstyrelsen, universitets- och högskoleämbetet eller styrelsen för Sveriges Lantbruksuniversitet.

Avtalet kompletterades - på vårt förslag - med en avtalslicensbestämmelse med verkan fr.o.m. den 1 januari 1981 (15 a § URL). Bestämmelsen ger den som enligt avtalet har rätt att fotokopiera visst material rätt att på samma villkor också kopiera verk av upphovsmän som inte företräds av organisationerna i BONUS. Genom en hänvisning i FotoL (7 a §) gäller licensen även för fotografier. Bestämmelsen gör det möjligt att i princip kopiera alla i Sverige och i utlandet utgivna litterära och konstnärliga verk samt fotografier. Undantag gäller dock för verk beträffande vilka upphovsmannen har meddelat förbud mot kopiering. Kopieringsrättens närmare omfattning bestäms i avtalet. För den rätt till kopiering som upplåts i avtalet betalar staten en ersättning per kopiesida beräknad på basis av stickprovsundersökningar. Sedermera har avtal tillkommit mellan BONUS och andra parter.

2.2.7 Radio- och TV-företags rätt att sända skyddade verk m.m.

Enligt 22 § andra stycket URL har svenskt radio- eller TV-företag som regeringen bestämmer, dvs. för närvarande programföretagen inom Sveriges Radio-koncernen, om det träffat avtal med en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området om rätt att sända litterära och musikaliska verk, rätt att sända utgivna sådana verk även av upphovsman som inte företräds av organisationen. För sådan utsändning har upphovsmannen rätt till ersättning. Bestämmelsen gäller inte för sceniska verk och inte heller för annat verk, om upphovsmannen meddelat förbud mot utsändningen eller det annars finns särskild anledning anta att han motsätter sig den.

En utövande konstnärs framförande av ett verk har enligt 45 § URL skydd såtillvida som det inte utan samtycke får utsändas i radio eller TV. Framförandet får inte heller spelas in utan konstnärens samtycke. Enligt 46 § URL får inte heller inspelning ske från grammofonskiva eller annan liknande anordning utan fonogramproducentens samtycke; fr.o.m den 1 juli 1986 gäller motsvarande för kopiering av filmverk. Om däremot konstnärens prestation redan spelats in på grammofonskiva eller annan liknande anordning har denne - liksom fonogramproducenten - enligt 47 § URL endast rätt till ersättning när anordningen används vid radio- eller TV-utsändning.

Slutligen gäller enligt 48 § URL att radio- och TV-utsändningar inte får återutsändas eller spelas in utan radio- eller TV-företagets samtycke. - I 9 § FotoL finns särskilda bestämmelser för visning av fotografier i TV. Där sägs att TV-företag som regeringen bestämmer får visa offentliggjord fotografisk bild mot ersättning, om inte fotografen meddelat förbud mot visningen eller det annars finns särskild anledning anta att han motsätter sig denna. Bestämmelsen gäller dock inte film.

3 UPPHOVSRÄTTSLIGA KONVENTIONER

3.1 Inledning

Upphovsrätten har, liksom de s.k. närstående rättigheterna och fotografi-rätten, ett internationellt skydd genom konventioner och andra inter-nationella överenskommelser. För upphovsrättens del finns två världs-omspännande konventioner, Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk (BK) och Världskonventionen om upphovsrätt (VK). Skyddet för de närstående rättigheterna finns i första hand i den Internationella konventionen om skydd för utövande konstnärer, fram-ställare av fonogram samt radioföretag, den s.k. Romkonventionen (RK). Därutöver finns det konventioner som tar sikte på mer speciella förhållan-den, såsom konventionen rörande skydd för framställare av fonogram mot olovlig kopiering av deras fonogram (Fonogramkonventionen) och konven-tionen rörande spridning av programbärande signaler som överförs med hjälp av satellit (Satellitkonventionen). På regional nivå finns den Europeiska överenskommelsen om skydd för televisionsutsändningar (Europeiska TV-överenskommelsen). I detta betänkande saknas skäl att närmare beröra Fonogramkonventionen och Satellitkonventionen. Redo-görelsen för de övriga kommer att begränsas till de bestämmelser som är av betydelse för de frågor som tas upp i betänkandet, dvs. frågor som rör rätten att framställa exemplar av verk och av andra prestationer.

Konventionerna bygger som regel på två huvudprinciper, nämligen prin-cipen om nationell behandling och principen om minimirättigheter. Den först nämnda principen innebär att ett fördragsslutande land är förpliktat att se till att skyddet för ett verk eller en prestation med en viss närmare angiven anknytning till ett annat land minst motsvarar det skydd som det förstnämnda landet ger sina egna medborgare. Den andra principen innebär att ett fördragsslutande land är förpliktat att se till att utländska rättighetshavare åtnjuter i varje fall det skydd som den ifrågavarande konventionen uppställer som minimikrav.

Samtliga konventioner utgår från principen om rättighetshavarens en-samrätt men ger samtidigt de fördragsslutande staterna möjlighet att föreskriva vissa inskränkningar i ensamrättigheterna eller de villkor under vilka dessa får utövas. Inskränkningar får således i allmänhet göras för att tillgodose vissa allmänna intressen, som information, allmän debatt, undervisning osv. Inskränkningar kan också ta sikte på fall där det är omöjligt att kontrollera utnyttjandet av ett verk eller en prestation.

De inskränkningar som tillåts gäller som regel endast i förhållande till en särskild ensamrätt, exempelvis mångfaldiganderätten eller rätten till offentligt återgivande. Konventionerna beskriver vanligen i ganska vida termer de fall där inskränkningar får göras. När det gäller konventioner och överenskommelser som rör de närstående rättigheterna är dock

intentionerna mera precist angivna och inskränkningarna syftar oftast på direkt bestämda utnyttjanden.

3.2 Bernkonventionen

Upphovsrätten och fotografirätten har sitt främsta internationella skydd i Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk (BK). Konventionen kom till 1886 och har därefter reviderats vid återkommande konferenser, de senaste i Stockholm 1967 och i Paris 1971. Sverige har tillträtt den vid dessa tillfällen reviderade konventionstexten, den s.k. Paristexten (se prop. 1973:15 angående godkännande av vissa internationella överenskommelser på den intellektuella äganderättens område, m.m.).

Enligt BK:s artikel 9.1 har upphovsmannen en ensamrätt att framställa exemplar av sitt verk i vilken form och på vilket sätt det vara må. I artikel 9.2 anges i vilka fall och i vilken omfattning konventionsländerna kan göra undantag från huvudregeln:

Det är förbehållet unionsländernas lagstiftning att tillåta mångfaldigande av sådana verk i vissa särskilda fall förutsatt att sådant mångfaldigande inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och ej heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intresse.¹

Av intresse för tolkningen av bestämmelsen är följande uttalande i generalrapporten från Stockholmskonferensen (The Report of the Main Committee I, Records of the Stockholm Conference, 1967, Geneva, s. 1145 f.):

If it is considered that reproduction conflicts with the normal exploitation of the work, reproduction is not permitted at all. If it is considered that reproduction does not conflict with the normal exploitation of the work, the next step would be to consider whether it does not unreasonably prejudice the legitimate interest of the author. Only if such is not the case would it be possible in certain special cases to introduce a compulsory licence, or to provide for use without payment. A practical example might be photocopying for various purposes. If it consists of producing a very large number of

¹ Den officiella texten lyder:

It shall be a matter for legislation in the countries of the Union to permit the reproduction of such works in certain special cases provided that such reproduction does not conflict with the normal exploitation of the work and does not unreasonably prejudice the legitimate interest of the author.

copies, it may not be permitted, as it conflicts with a normal exploitation of the work. If it implies a rather large number of copies for use in industrial undertakings, it may not unreasonably prejudice the interest of the author, provided that, according to national legislation, an equitable remuneration is paid. If a small number of copies are made, photocopying may be permitted without payment, particularly for individual or scientific use.

3.3 Världskonventionen

Förutom i BK har upphovsrätten ett världsomspännande skydd i Världskonventionen om upphovsrätt (VK) som tillkom 1952. Vid Pariskonferensen år 1971 reviderades även VK. Sverige är sedan 1973 anslutet till Paristexten (se prop.1973:15).

Redan 1952 års text gav översättningar ett visst minimiskydd. År 1971 utvidgades minimiskyddet, bl.a. generellt för ensamrätten till exemplarframställning, genom artiklarna I och IV bis(1). Under vilka villkor inskränkningar får göras i denna ensamrätt regleras i artikel IV bis(2), som lyder:

However, any Contracting State may, by its domestic legislation, make exceptions that do not conflict with the spirit and the provisions of this Convention, to the rights mentioned in paragraph 1 of this Article. Any State whose legislation so provides, shall nevertheless accord a reasonable degree of effective protection to each of the rights to which exceptions has been made.

Vid Pariskonferensen antogs ett antal uttalanden angående tolkningen av denna bestämmelse, bl.a. ett om vad som avses med "a reasonable degree of effective protection". Uttalandet lyder (Report of the General Rapporteur of the Conference (INLA/UCC/44) paragraf 46):

4. The State must accord 'a reasonable degree of effective protection' to each of the rights named. It was understood that, under the second sentence of paragraph 2 of Article IV bis no State would be entitled to withhold entirely all rights with respect to reproduction, public performance, or broadcasting, that where exceptions are made they must have a logical basis and must not be applied arbitrarily, and that the protection offered must be effectively enforced by the laws of the Contracting State.

Av uttalandet framgår att den nationelle lagstiftaren måste se till att bestämmelser som inskränker ensamrätten i varje fall ger upphovsmännen "a reasonable degree of effective protection".

3.4 Romkonventionen

Genom Romkonventionen (RK) får de utövande konstnärerna, fonogramproducenterna och radioföretagen sitt internationella skydd. De minimirättigheter som konventionen uppställer finns i artiklarna 7, 10 och 13 som behandlar skyddet för utövande konstnärer, fonogramframställare resp. radioföretag.

Enligt artikel 7.1 skall utövande konstnärer ha möjlighet att förhindra bl.a. att

- upptagning sker av deras "live"-framträdande (artikel 7.1(b))
- upptagning av deras framförande mångfaldigas när (artikel 7.1(c))
 - den första upptagningen gjorts utan deras samtycke
- mångfaldigandet sker för andra ändamål än dem till vilka samtycke lämnats
- den första upptagningen företagits med stöd av bestämmelserna i artikel 15 och mångfaldigandet sker för andra ändamål än dem som anges i sagda bestämmelser.

De utövande konstnärernas skydd begränsas ytterligare genom bestämmelsen i artikel 19 som anger att artikel 7 inte äger tillämpning om en utövande konstnär samtyckt till att hans framförande medtas i en upptagning av bilder eller av bilder och ljud. Detta innebär att om en utövande konstnär samtyckt till att hans framförande får spelas in upphör minimiskyddet enligt artikel 7 att gälla. Däremot påverkar artikel 19 varken hans rätt att träffa avtal i samband med upptagningen eller förmånen att åtnjuta nationell behandling.

Fonogramproducenter skall enligt artikel 10 ha rätt att lämna tillstånd till eller förbjuda direkt eller indirekt mångfaldigande av sina fonogram. Detta innebär således att producenterna har en ensamrätt som gäller oavsett om inspelningen sker från exempelvis en matris (direkt inspelning) eller från ett radio- eller TV-program (indirekt inspelning).

Radioföretagen skall enligt artikel 13 ha en motsvarande rätt. De skall således ha rätt att tillåta eller förbjuda bl.a.

- upptagning av sina utsändningar,
- mångfaldigande av sådan upptagning i vissa fall, samt
- offentligt återgivande av deras TV-utsändningar om det sker på ställe där allmänheten äger tillträde mot avgift.

Konventionen ger möjlighet till undantag från minimiskyddet. Enligt artikel 15.1 kan nationell lag tillåta

- utnyttjande för enskilt bruk,
- utnyttjande av korta avsnitt vid redogörelse för dagshändelse,
- s.k. efemära upptagningar, samt
- utnyttjande embart för undervisning och vetenskaplig forskning.

Enligt artikel 15.22 får man i nationell lag föreskriva samma slags inskränkningar som i skyddet för den egentliga upphovsrätten. Det finns dock en begränsning i denna regel, nämligen att tvångslicensbestämmelser är tillåtna endast i den mån de är förenliga med konventionen.

Den bestämmelsen har tolkas på olika sätt. Enligt Stephen M. Stewart (International Copyright and Neighbouring Rights, London, Butterworths, 1983 s. 231) innebär detta att tvångslicenser är tillåtna endast i de fall där RK medger detta, dvs. jämlikt artiklarna 7.2(2), 12 och 13(d)).

En något annorlunda tolkning redovisas i det danska delbetänkandet 1912/81 Licenskonstruktioner og fotokopiering. Där sägs bl.a. detta (s. 40):

Det er vanskeligt at fastlegge en koncis praktisk betydning af den sidstnaevnte modifikation, der ikke er motiveret naermere i konventionens forarbejder. Det må dog anses for givet, at bestemmelsen ikke er til hinder for, at der infoeres tvangslicens på områder, hvor der i henhold til bestemmelserne i Art. 15, stk. 1 eller henvisningsreglen i Art. 15 stk. 2 kan indfoeres regler om fri udnyttelse.

3.5 Den Europeiska TV-överenskommelsen

Den Europeiska TV-överenskommelsen om skydd för televisionsutsändningar kom till 1960 inom ramen för Europarådets verksamhet. Till överenskommelsen har 22 medlemsstater anslutit sig, bland dem Danmark, Norge och Sverige. Frågan om Finlands anslutning är för närvarande under utredning.

Överenskommelsen föranleddes dels av att programutbytet mellan europeiska TV-företag hindrades på grund av bristen på skydd mot återutsändning, kopiering och offentligt återgivande av företagets utsändningar, dels av de rättsliga problem som uppstod i samband med utsändningar av musikaliska och dramatiska framföranden eller av sportevenemang, särskilt vid de s.k. Eurovisionssändningarna. Syftet med överenskommelsen är att ge TV-företagen ett mera vidsträckt skydd än det som ges enligt Romkonventionen. Överenskommelsen har i vissa avseenden kompletterats

genom ett protokoll 1965 och genom tilläggsprotokoll till detta protokoll 1974 och 1983.

Skydd enligt överenskommelsen tillkommer TV-företag som antingen bildats inom en fördragsslutande stats territorium och i enlighet med dess lagstiftning eller som sänder från sådant territorium. Skyddet består i att företaget skall med avseende på sina egna utsändningar ha rätt att *i såväl det egna landet som i övriga anslutna länder* lämna tillstånd till eller förbjuda vissa i artikel 1 närmare angivna åtgärder. Av dessa åtgärder räcker det i detta sammanhang att nämna upptagning av en utsändning eller däri ingående särskilda bilder och mångfaldigande av en sådan upptagning (artikel 1.1(d)).

Fördragsslutande stat har möjlighet att i enlighet med artikel 10 genom förbehåll inskränka skyddet i vissa i artikel 3 närmare angivna hänseenden. Av artikel 10 följer dock att förbehåll inte kan göras i efterhand. Sverige har gjort förbehåll om artikel 3.1(b),(c) och (f).² Detta betyder att skyddet kan inskränkas i följande fall, nämligen:

- när en offentlig återgivning av utsändningen sker "mot betalning", varvid detta uttryck skall tolkas enligt den nationella lagstiftningen (artikel 3.1(b)),
- till förmån för vissa utnyttjanden av utsändningen, dvs. upptagning av utsändningen och mångfaldiganden av sådan upptagning för enskilt bruk och för undervisningsändamål (artikel 3.1(c)),
- så att radio- och TV-företag har skydd endast om de bildats inom ansluten stats territorium i enlighet med dess lagstiftning *och* sänder från detta territorium (artikel 3.1(f)).

Därutöver finns det möjlighet att utan särskilt förbehåll göra inskränkningar i fråga om:

- utnyttjanden av korta avsnitt vid redogörelse för dagshändelse förutsatt att avsnittet utgör hela eller del av dagshändelsen (artikel 3.2 (a)),
- s.k. efemära upptagningar (artikel 3.2(b)).

² Danmark har gjort samma förbehåll som Sverige, medan Norge gjort förbehåll om 3.1(b) och (c). Finland är som ovan nämnts inte med i överenskommelsen.

4 SITUATIONEN I NÅGRA ANDRA LÄNDER

4.1 Inledning

I detta avsnitt kommer vi att kortfattat redogöra för hur andra länder har löst frågor om enskilt bruk och om institutionellt reprografiskt mångfaldigande. Redogörelsen har begränsats till de övriga nordiska länderna och till några andra, främst europeiska länder. Vi redogör sålunda inte här för regler om inspelning av radio och TV-program. En sådan redogörelse finns i avsnitt 11.3 såvitt gäller inspelning för undervisningsändamål i de nordiska länderna.

4.2 Danmark

Den danska upphovsrättsutredningen har i delbetänkandet 912/1982 Licenskonstruktioner og fotokopiering föreslagit en avtalslicensordning dels för kopiering inom undervisningsväsendet, motsvarande den som finns i 15 a § URL, dels för kopiering av "fagmaessige artikler i aviser, tidsskrifter eller samlewaerker" vid myndigheter, sammanslutningar eller företag. Förslaget har genomförts såvitt gäller undervisningsväsendet. En avtalslicensbestämmelse på detta område finns sedan den 1 juli 1985 i ophavsretsloven (§ 15 a) och i fotoloven (§ 5 a). I övrigt har förslagen ännu inte lett till lagstiftning.

Sedan 1980 har man i Danmark haft fotokopieringsavtal för skolområdet. År 1985 slöts ett särskilt avtal mellan undervisningsministeriet och COPY-DAN om rätt att använda skyddade verk i offentliga examensskrivningar i folkskolor, gymnasieskolor och liknande.

Det finns inte några kollektiva avtal om fotokopiering inom myndigheter, organisationer eller företag och inte heller pågår förhandlingar om sådana avtal.

4.3 Finland

Efter förslag av den finska upphovsrättskommittén fick 11 § FiURL en ny lydelse fr.o.m. den 1 januari 1980. Syftet med ändringen var att "strama upp" bestämmelsens tillämpning. Ändringen innebär i huvudsak att vissa former av utomstående medverkan vid exemplarframställning förbjuds. I samband med ändringen infördes också en ny paragraf, benämnd 11 a §, vars första stycke har följande lydelse:

Den som av organisation, som företräder ett flertal finska upphovsmän inom ett visst område, har erhållit tillstånd att genom fotokopiering eller motsvarande förfarande framställa exemplar av utgivna verk, har rätt att genom dylikt förfarande framställa exemplar även av sådant till samma art hänförligt verk vars upphovsman inte företräds av organisationen. Vid framställandet av exemplar skall villkoren i tillståndet iakttas.

I paragrafens andra och tredje stycken ges bestämmelser om fördelningen av ersättning till sådana upphovsmän som inte företräds av den avtalslutande organisationen.

Beträffande bestämmelsens tillämpning kan följande uppgifter lämnas. För undervisningssektorn slöts ett avtal mellan finska staten och en förening av rättighetshavare, Kopiosto. Avtalet slöts samma dag som 11 a § FiURL trädde i kraft och gällde till utgången av 1981. Det har därefter avlösts av årliga avtal. Avtalet gäller fotokopiering eller motsvarande framställning av exemplar av skyddade verk inom till undervisningsministeriets område hörande högskolor och läroinrättningar samt inom statens interna yrkesmässiga grundutbildning och övrig personalutbildning.

Som framgår av lagtexten är 11 a § FiURL *inte* begränsad till undervisningssektorn. Den avtalslicensordning som bestämmelsen innehåller gäller även för andra som önskas kopiera utanför området för enskilt bruk. Det krävs emellertid att dessa sluter avtal med den organisation som avses i paragrafen, dvs. i praktiken med Kopiosto. Bestämmelsen har varit i kraft i drygt sju år och erfarenheterna tycks vara övervägande positiva.

Kopiosto motsvarar närmast de svenska rättighetshavarorganisationerna COPYSWEDE och BONUS. De organisationer som ingår i Kopiosto företräder bl.a. författare, journalister, fotografer, musiker, skådespelare, tonsättare, översättare, läroboksförfattare, musikförläggare och tidningsutgivare. Dessutom ingår Teosto, som är Finlands motsvarighet till STIM. De enskilda rättighetshavarna som företräds av Kopiosto lämnar fullmakt till organisationen att bevaka sin rätt i fråga om exemplarframställning. Fullmakten berättigar också organisationen att ingå avtal om nyttjande av verk och att uppbära ersättningar för verkens nyttjande.

Vid Kopiostos förhandlingar med användarsidan har en uppdelning gjorts mellan olika samhällssektorer. Först träffades avtal med kyrkan och för kommunalförvaltningen. Senare har avtal ingåtts också med statsförvaltningen och näringslivet.

4.4 Norge

Den norska åndsverksloven (ÅL) har i § 11 ett stadgande om exemplarframställning för privat bruk som motsvarar det som finns i de övriga nordiska upphovsrättslagarna. Några särbestämmelser om fotokopiering

inom undervisningsverksamhet finns inte i ÅL. Sådana finns emellertid i en "midlertidig lov" från den 8 juni 1979. Genom denna gjordes en avtalslicensbestämmelse tillämplig på avtalet mellan staten och ett antal rättighetshavarorganisationer. Avtalet omfattar fotokopiering inom alla skolor som ägs eller drivs av staten eller av kommuner. I juli 1986 träffades dessutom ett avtal som gäller kopiering inom universitets- och högskoleväsendet.

Förhandlingar om fotokopiering inom statsförvaltningen har påbörjats mellan staten och Kopinor som företrädare för rättighetshavarna. Förhandlingarna befinner sig ännu i ett inledningsskede.

Beträffande kopiering av pressurklipp finns avtal mellan, å ena sidan, pressens organisationer genom Kopinor och, å den andra sidan, tre pressklippsbyråer. I avtalen tar rättighetshavarorganisationerna på sig att täcka eventuella ersättningskrav från icke-organiserade upphovsmän.

4.5 Frankrike

Den franska upphovsrättslagen från 1957 tillåter framställning av kopior och andra reproduktioner av ett verk om det som framställs är avsett att användas enbart för framställarens privata bruk och inte för "une utilisation collective".

År 1976 infördes en skatt om tre procent på fotokopierings- och andra liknande reprografiska maskiner som tillverkas i eller importeras till Frankrike. Beloppet tillförs en fond, Fond national du livre, vars medel används som bidrag till bibliotekens inköp. Det är således inte fråga om någon upphovsrättslig ersättning.

Genom en lag 1985 fick såväl upphovsmän som utövande konstnärer och fonogram- och videogramproducenter rätt till ersättning för sådan exemplarframställning av fonogram och videogram som sker för framställarens privata bruk. Ersättningen uttas genom en avgift på oinspelade ljud- och videoband avsedda för privat kopiering. Avgiften betalas av tillverkare eller importörer när banden förs ut i handeln i Frankrike. Frågor om vilka band som skall avgiftsbeläggas, avgiftens storlek samt sättet för inbetalning av avgiften bestäms av en nämnd som består av representanter för rättighetshavarna (hälften), tillverkarna och importörerna (en fjärdedel) samt för konsumenterna (en fjärdedel). Avgiftens storlek beror på bl.a. vilken typ av band det är fråga om och på speltiden. Avgiften betalas till rättighetshavarnas organisationer. Ersättningen fördelas när det gäller ljudband med hälften till upphovsmännen och en fjärdedel var till de utövande konstnärerna och producenterna. När det gäller bildband sker fördelningen däremot med en tredjedel var till de nämnda rättighetshavarkategorierna. Vissa användarkategorier kan få avgiften åter, t.ex. radio- och TV-företag, fonogram- och videogramproducenter samt, under vissa förutsättningar, personer eller organisationer som framställer hjälpmedel åt syn- och hörselskadade.

År 1987 bildade förläggare och tidningsutgivare en organisation motsvarande den amerikanska Copyright Clearing Center (se avsnitt 4.9), nämligen Centre francais du copyright (CFC). Organisationen har rätt att för förläggarnas och tidningsutgivarnas räkning förhandla om villkoren för kopiering med användare, driva in ersättningen för kopieringen samt fördela den mellan förläggarna och tidningsutgivarna, vilka i sin tur betalar till upphovsmännen den del som tillkommer dessa enligt avtal som förekommer dem emellan.

4.6 Nederländerna

Den holländska upphovsrättslagen från 1912 reviderades 1972 bl.a. genom införandet av nya bestämmelser om fotokopiering. Den nya lagstiftningen kompletterades 1974 genom en förordning om kopiering av upphovsrättsligt skyddade verk.

Enligt artikel 16 b får i princip envar fritt framställa ett begränsat antal kopior av delar av ett verk för sitt eget personliga bruk.

År 1972 öppnades i lagen en möjlighet till att införa en tvångslicensbestämmelse om fotokopiering inom offentliga myndigheter. En sådan bestämmelse infördes genom en förordning. Den omfattar myndigheter, bibliotek, läroinrättningar och andra institutioner som tjänar allmänna intressen. Kopieringsrätten avser delar av verk, hela verk om de är utgångna, samt artiklar, nyheter och andra texter i tidningar och tidskrifter. Rätten innebär att myndigheterna för sina anställda och även för utomstående får framställa ett så stort antal kopior som handhavandet av deras åligganden förutsätter. För biblioteken och läroinrättningarna finns särskilda kompletterande regler. För denna form av exemplarframställning skall det betalas ersättning.

Samma år infördes också i artikel 17 en tvångslicensbestämmelse för fotokopiering inom företag, organisationer och andra liknande samfund. Stadgandet innebär att dessa får framställa kopior av vetenskapliga verk i den omfattning som verksamheten förutsätter. Även för denna kopieringsverksamhet utgår ersättning.

En brist i den nya lagstiftningen var länge att den inte innehöll några bestämmelser om s.k. "collecting societies", dvs. organisationer som uppbär ersättning för rättighetshavarnas räkning. Med undantag för regeringen vägrade nämligen användarna att betala ersättning till rättighetshavarnas privata organisation, Stichting Reprorecht. Genom en förordning i augusti 1985 föreskrivs dock numera att ersättningen skall betalas till en "collecting society" som utses av justitiedepartementet. I februari 1986 utsågs Stichting Reprorecht som sådan organisation. Det är bara denna organisation som kan uppbära ersättning för ifrågavarande kopiering.

4.7 Västtyskland

Den 1 juli 1985 trädde vissa nya bestämmelser i den västtyska upphovsrättslagen i kraft. Deras syfte var bl.a. att tillförsäkra upphovsmän och utövande konstnärer ett ekonomiskt utbyte av det utnyttjande av deras verk som sker med hjälp av den moderna reproduktionsteknologin.

Förenklat uttryckt gällde tidigare att man utan upphovsmannens samtycke fick framställa eller låta framställa enstaka kopior av ett verk för personligt eller annat eget bruk. Ersättning utgick endast vid exemplarframställning som syftade att tillgodose förvärvsändamål och vid ljud- och bildinspelningar.

Av de nya bestämmelserna är det huvudsakligen artiklarna 53 och 54 som är av intresse i detta sammanhang. Den förstnämnda artikeln anger under vilka förutsättningar det är tillåtet att framställa exemplar utan upphovsmannens samtycke. Den andra reglerar vilken ersättning som skall utgå för sådan återgivning.

Enligt artikel 53 är det tillåtet att framställa enstaka exemplar av ett verk för *personligt bruk*. Det är också tillåtet att anlita utomstående för framställningen; när det gäller inspelning av verk på ljud- eller videoband samt reproduktion av bildkonst dock endast under förutsättning att det inte utgår någon ersättning. Begreppet "enstaka exemplar" innebär enligt praxis att högst sju kopior får framställas.

Artikeln innehåller också bestämmelser som tar sikte på kopiering som inte sker för personligt bruk i inskränkt bemärkelse utan som sker för "*annat eget bruk*". Därmed avses en enskilds personliga bruk utanför den privata sfären; ett bruk som även delvis kan tillgodose dennes "professionella" intressen. Det är sålunda tillåtet att framställa eller låta framställa exemplar för

- *eget vetenskapligt bruk* om och i den omfattning sådan kopiering är nödvändig för ändamålet,
- *eget arkiv*, om och i den omfattning sådan framställning är nödvändig och under förutsättning att en egen kopia används som förlaga,
- *egen information om dagshändelser* när det gäller verk som ingår i en radio- eller televisionsutsändning, samt för
- *annat eget bruk* om det gäller
 - små delar av ett utgivet verk eller individuella bidrag som har publicerats i en tidning eller tidskrift,
 - utgivna verk som inte funnits tillgängliga i tryck sedan minst två år tillbaka.

Det är också tillåtet att framställa exemplar av små delar av ett tryckt verk eller av individuella bidrag som publicerats i tidningar och tidskrifter

- i skolundervisning, vid icke-kommersiella inrättningar för grund- och vidareutbildning samt vid inrättningar för yrkesutbildning
- för vissa examensprov.

I dessa fall gäller dock den begränsningen att endast erforderligt antal kopior får tas, dvs. i praktiken högst en kopia var för lärare och elev.

Det är inte tillåtet att utan upphovsmannens samtycke kopiera större delen av en bok eller större delen av en periodisk skrift och inte heller att framställa en grafisk återgivning av ett musikaliskt verk; förbudet gäller dock inte om kopiering sker för hand. Det är inte heller tillåtet att kopiera datorprogram.

Exemplar som framställts med stöd av artikel 53 får inte spridas vidare eller användas vid offentlig återgivning.

Sammanfattningsvis innebär regleringen att kopiering av hela verk endast får ske för personligt bruk och för eget vetenskapligt bruk, dock med undantag för vissa typer av verk. När det gäller annat eget bruk får endast små delar av verket kopieras. Inom yrkesverksamhet är kopiering möjlig bara om den sker inom vetenskaplig verksamhet eller avser endast smärre delar av ett verk. Såvitt gäller undervisningsverksamhet är regleringen begränsad till sådan undervisning som sker i det allmännas regi eller vid icke-kommersiella undervisningsinrättningar. Undervisning på universitetsnivå omfattas dock inte av regleringen.

I artikel 54 finns bestämmelser om ersättning för kopiering som sker för personligt eller annat eget bruk. Ersättning utgår för all kopiering.

I artikeln görs en uppdelning mellan, å den ena sidan, kopiering av ljud- och videoband och, å den andra, kopiering av tryckta verk.

Ända sedan 1966 har det utgått ersättning till rättighetshavarna i form av avgift på inspelningsapparat som försäljs eller importeras till landet. I den nya lagstiftningen har avgiften utsträckts till att gälla även ljud- och videoband/kassetter.

Ersättning utgår med 2.50 DM för varje ljudinspelningsapparat, med 18 DM för varje videoinspelningsapparat med eller utan möjlighet till ljudupptagning, med 0.12 DM för varje ljudband eller kassett för varje timme speltid samt för varje videoband eller kassett med 0,17 DM för varje timme speltid. För att ta hänsyn till att band och kassetter kan användas för annat ändamål än inspelning av skyddat material har avgiften satts lägre än annars skulle ha skett.

När det gäller ersättning för kopiering av tryckta alster har man infört ett

system som består dels av en avgift för kopieringsapparaturen, dels av en ersättning per kopia i vissa fall.

Ersättningen på kopieringsapparaturen betalas av tillverkaren eller importören. Ersättning beräknas på grundval av apparaturens kopieringskapacitet, dvs. det antal kopior per minut som maskinen kan prestera. Ersättning utgår enligt följande intervaller:

- 2 till 12 kopior per minut 75 DM
- 13 till 35 kopior per minut 100 DM
- 36 till 70 kopior per minut 150 DM
- fler än 70 kopior per minut 600 DM.

Ersättningen utgår sålunda som en klumpsumma. Denna beräknas täcka det antal kopior av skyddade verk som normalt görs på en kopieringsmaskin av den typ det är fråga om.

När det gäller kopieringsmaskiner som finns placerade i skolor, universitet och andra undervisningsinstitutioner, forskningsinstitutioner, offentliga bibliotek eller lokaler där allmänheten har tillgång till kopieringsmaskiner mot betalning, utgår dessutom en ersättning om 0.02 DM för varje A4-kopia av ett skyddat verk. Denna ersättning beräknas på grundval av ett statistiskt urval vid särskilt utvalda institutioner vilka anses som representativa inom sitt område. Sedan man fastställt hur stor andel av antalet gjorda kopior som utgör kopior av skyddade verk beräknas med ledning härav det totala antalet kopior av skyddade verk som görs på varje maskin placerad i en liknande lokal.

Krav på ersättning kan endast göras gällande genom en organisation som företräder rättighetshavarna. Dessa har i sin tur rätt till skälig ersättning ur avgiften.

4.8 Storbritannien

Den engelska Copyright Act från 1956 ger upphovsmän och andra rättighetshavare en ensamrätt att tillåta mångfaldigande av sina verk. Lagen innehåller emellertid flera inskränkningar i ensamrätten. De i detta sammanhang viktigaste undantagsbestämmelserna (section 6 och 9) föreskriver att ett lojalt utnyttjande ("fair dealing") av ett litterärt, dramatiskt eller musikaliskt verk eller av ett konstverk inte utgör intrång i upphovsrätten om syftet är

- forskning eller privata studier,
- kritik eller referat,
- återgivande av en dagshändelse (gäller inte konstverk).

Det finns också undantagsbestämmelser som tillåter vissa bibliotek att låna ut kopior av ett verk på begäran av en person som bedriver forskning eller privata studier.

Lagen innehåller inte någon definition av uttrycket "fair dealing", vilket innebär att frågan om ett förfarande är tillåtet i sista hand får avgöras av domstol.

Sedan 1970-talet har man arbetat med att reformera Copyright Act. Sälunda lade den s.k. Whitfordkommittén år 1977 fram förslag för att komma tillrätta med de problem som den moderna reproduktionsteknologin medför för upphovsrättens utövande. Kommittén föreslog bl.a. att man skulle införa ett kollektivt avtalssystem, s.k. "blanket licensing", för all fotokopiering, inklusive sådan som sker inom undervisning och bibliotek samt inom myndigheter, företag och liknande organisationer. Systemet skulle innebära att enskilda rättighetshavare gav sina respektive organisationer rätt att genom avtal med användarna ge dessa tillstånd att fotokopiera verk som rättighetshavarna ställt till organisationernas förfogande. För tillstånden skulle användarna betala ersättning till respektive organisation ("collecting society"), vilken i sin tur skulle distribuera ersättningen till de enskilda rättighetshavarna. För att avtalssystemet skulle bli effektivt föreslog kommittén att gällande bestämmelser om fotokopiering inom bibliotek och undantaget för forskning och privata studier skulle upphävas när parterna hade träffat ett avtal.

Regeringen redovisade 1981 sin syn på frågorna i ett s.k. "Green Paper"-ett slags diskussionsunderlag. Där tog regeringen avstånd från idén med ett kollektivt avtalssystem och ansåg inte heller att det fanns något behov av att upphäva den rätt att fotokopiera som studenter och bibliotek hade enligt gällande rätt, dvs. rätten att framställa enstaka exemplar. Däremot förklarade sig regeringen beredd att uttryckligen begränsa undantagen genom att undanta systematisk kopiering av samma material och genom att utesluta kopiering för kommersiell forskning.

Efter publiceringen av "Green Paper" har författare och förläggare bildat organisationen Copyright Licensing Agency (CLA) i syfte att få till stånd avtal om fotokopiering vid skolor, colleges och andra undervisningsinrättningar där det förekommer en omfattande kopiering. CLA har slutit ett sådant avtal med lokala myndigheter i England, Skottland och Wales. Avtalet, som gäller kopiering av böcker och tidningar i skolor och colleges, berättigar en lärare att ta kopior av fem procent av innehållet i ett verk till varje elev i klassen samt till sig själv. Noter, kartor och vissa skolböcker omfattas inte av avtalet. Detta gäller i tre år och de lokala myndigheterna betalar en ersättning om ca. 1 miljon pund varje år.

Efter ett omfattande remissförfarande presenterade regeringen sin slutliga syn på frågorna i ett "White Paper" och förklarade där att man avsåg att lagstifta i enlighet med sina där redovisade ståndpunkter. I oktober 1987 lade regeringen fram ett lagförslag - Copyright, Designs and Patent Bill" - , avsett att ersätta bl.a. Copyright Act.

I lagförslaget behålls principen om "fair dealing" med den begränsningen i förhållande till gällande rätt att den inte längre gäller för kommersiell forskning (Clauses 29 och 30). Förslaget innehåller också en särskild bestämmelse som ger en begränsad rätt till kopiering för undervisningsändamål, dock inte genom reprografiska metoder (Clause 32). Skolor och andra undervisningsinrättningar skall dock med stöd av lagen (Clause 36) kunna framställa exemplar av verk genom reprografiska metoder inom de snäva gränser som anges i bestämmelsen. Förslaget innehåller även särbestämmelser för kopiering inom arkiv och bibliotek (Clauses 37 -44).

Bortsett från de undantag som nu antytts utgår lagförslaget, förenklat uttryckt, från att tillstånd till nyttjande av skyddade verk vid sådana former av massutnyttjande som t.ex. fotokopiering etc. i princip skall inhämtas genom licenser, vilka förutsätter medverkan av rättighetshavarnas organisationer. Lagförslaget innehåller därför detaljerade bestämmelser om olika slag av licenser, nämligen *dels* mer omfattande "licensing schemes", dvs. en licensordning vari anges typfall, villkor och förutsättningar under vilka licens erbjuds, *dels* en enklare form av "licenses". Licenserna administreras eller erbjuds av "licensing bodies" varmed avses organisationer eller andra sammanslutningar som beträffande ett flertal rättighetshavares verk förhandlar om eller erbjuder "copyright licenses", dvs. tillstånd till utnyttjande av verken. Förslaget innehåller bestämmelser för licenser beträffande *dels* kopiering, offentligt framförande, rundradio-sändning samt sändning genom kabel av litterära, dramatiska, musikaliska och konstnärliga verk samt filmverk, *dels* fonogram, rundradiosändning och kabelprogram samt "typographical arrangement of published editions".

Kontrollen över licensgivningen skall utövas av "Copyright Tribunal" som ersätter "Performing Right Tribunal" och samtidigt får utvidgad behörighet. Den skall pröva bl.a. licensvillkor. Dess avgöranden, som är bindande, skall ske på grundval av en bedömning av vad som är skäligt i det enskilda fallet. Därvid skall hänsyn tas till i bestämmelserna angivna omständigheter.

Beträffande licenser som inte anger vilket verk som omfattas av licensen och som avser reprografisk kopiering gäller att den som administrerar "licensing schemes" eller erbjuder "licenses" anses ha åtagit sig hålla en användare skadeslös om denne i god tro kopierar ett verk som inte omfattas av licensen.

Under vissa förutsättningar kan i administrativ ordning (Secretary of State) bestämmas att en licens skall gälla även för verk som utan rimlig anledning undantagits från ordningen. "Copyright Tribunal" kan efter ansökan av rättighetshavare besluta om en motsvarande ordning.

4.9 USA

Upphovsrättslagen i USA anger på motsvarande sätt som den engelska att "fair use" av ett verk inte innebär intrång i upphovsrätten. Principen om "fair use" har sin grund i tidigare rättspraxis. Under uttrycket "fair use" faller kritiska kommentarer, nyhetsrapportering, undervisning, forskning och liknande. I fråga om undervisning föreskrivs särskilt att även framställning av ett flertal kopior för nyttjande i klassrum innefattas i begreppet. Fyra faktorer skall beaktas vid bedömningen av om ett utnyttjande är tillåtet, nämligen

- brukets syfte och art, innefattande sådana omständigheter som om bruket är kommersiellt eller tillgodoser undervisningsändamål utan förvärvssyfte,
- verkets art,
- omfattningen och betydelsen av den del av verket som används i förhållande till det skyddade verket i dess helhet, och
- vilken inverkan bruket kan ha på den potentiella marknaden när det gäller värdet.

Den rätt som föreskriften ger gäller såväl fotokopiering som inspelning av ljud- och videoupptagningar.

För den praktiska tillämpningen av dessa regler inom undervisningsverksamhet finns särskilda, detaljerade riktlinjer, "Agreement on Guidelines for Classroom Copying in Not-for-Profit Educational Institutions". Dessa riktlinjer har tillkommit efter förhandlingar mellan organisationer för undervisningsväsendet, författarna och förläggarna.

Det finns också särskilda bestämmelser för exemplarframställning inom bibliotek och arkiv.

För övrig reprografisk exemplarframställning, t.ex. den som sker inom privatskolor, universitet, företag etc. krävs samtycke av rättighetshavaren. Rätten till sådan framställning administreras kollektivt av Copyright Clearance Center (CCC), vilket tillkom efter rekommendationer från kongressen. Syftet var att tillförsäkra förläggare av vetenskapliga, tekniska och medicinska tidningar kompensation för den kopiering som sker inom colleges, universitet, bibliotek, företag etc.

CCC använde till en början ett system som utgick från att förläggarna i tidningen eller tidskriften angav villkoren för kopieringen, inklusive ersättnings storlek. Ersättningen till CCC baserades på användarnas egna rapporter om den faktiska kopieringen. För vissa användare var emellertid systemet så betungande att CCC införde ett alternativt system. Enligt detta behöver användarna dokumentera den faktiska kopieringen bara under en 90-dagars period. På basis av den dokumentationen framräknas en

klumpsumma som täcker ett års kopiering. Det alternativa systemet tillåter också att ersättningen räknas ut på basis av undersökningar hos flera användare inom samma typ av verksamhet.

5 ENSKILT BRUK

5.1 Inledning

Behov och utformning av en särskild reglering av exemplarframställning av skyddade verk inom myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar ("institutioner") är bl.a. beroende av hur man bestämmer tillämpningsområdet för 11 § URL om exemplarframställning för enskilt bruk. Paragrafen bygger på uppfattningen att upphovsmannens principiella ensamrätt inte bör omfattas av företeelser inom privatlivets område (SOU 1956:25 s. 93) men kan mot bakgrund av motivuttalanden vid lagens tillkomst tolkas så att friheten att framställa exemplar för enskilt bruk i viss utsträckning också omfattar exemplarframställning som sker inom förvärvslivet eller annan liknande verksamhet.

Hur långt denna frihet sträcker sig i det enskilda fallet har emellertid alltsedan lagens tillkomst varit svårt att ange; särskilt har detta gällt när ny reproduktionsteknik tagits i anspråk. Sålunda ledde den nya fotokopieringstekniken till att man i Sverige liksom i de övriga nordiska länderna tidigt började ifrågasätta om inte den extensiva tolkningen av 11 §, som dittills tillämpats, medförde sådana negativa konsekvenser för upphovsmän och andra rättighetshavare att bestämmelserna borde ses över. Redan 1967 föranstaltade den svenska regeringen om utredning och inledde förhandlingar som 1973 ledde fram till avtal om exemplarframställning inom undervisningsväsendet. Sistnämnda år lade den nordiska upphovsrättskommittén (NUK) fram förslag som syftade till att *dels* begränsa tillämpningsområdet för 11 §, *dels* införa regler för vissa former av exemplarframställning inom olika sektorer av samhället.

Därefter har de nordiska upphovsrättsutredningarna diskuterat tillämpningsområdet för 11 § i olika betänkanden. För svenskt vidkommande ledde sålunda vårt första delbetänkande (SOU 1978:69) om fotokopiering inom undervisningsverksamhet till avtalslicensbestämmelsen i 15 a § URL; en reglering som naturligtvis påverkar tolkningen av 11 § när det gäller exemplarframställning genom reprografiska metoder inom sådan verksamhet.

I vårt andra delbetänkande (SOU 1983:65) behandlade vi bl.a. det enskilda bruket och lade fram förslag som syftade till att anpassa reglerna till den moderna reproduktionsteknikens användning. Förslagen innebar bl.a. en ändrad lydelse av 11 § samt införande av en privaträttslig avgift på bandmaterial för att kompensera rättighetshavarna för såväl det inkomstbortfall som det ökade utnyttjande som den tillåtna "hemkopieringen" medför.

Någon anledning att frånga de huvudprinciper som det förslaget bygger på har vi inte funnit. Eftersom vi då inte närmare berörde hur bestämmelserna i 11 § förhåller sig till den exemplarframställning som sker inom "institutionerna" finns det emellertid anledning att i detta betänkande undersöka hur och på vilket sätt en särskild reglering av "institutionernas" exemplarframställning bör få påverka tillämpningsområdet för 11 §. Vår uppgift blir sålunda att försöka finna en lämplig gränsdragning mellan, å ena sidan, de former av exemplarframställning som även i fortsättningen skall kunna ske fritt med stöd av 11 § och, å den andra sidan, sådan exemplarframställning som skall kräva tillstånd från upphovsmän eller andra rättighetshavare, eller som bör regleras särskilt (t.ex. genom införandet av en avtalslicensbestämelse).

Som bakgrund till våra överväganden och förslag lämnas i följande avsnitt (5.2) en kortfattad redogörelse för 11 § första stycket URL och för motivuttalanden angående innebörden av uttrycken "enskilt bruk" och "enstaka exemplar". Vidare redovisas uttalanden angående innebörden av dessa båda uttryck som gjorts i olika sammanhang när frågan om tillämpningsområdet för 11 § varit föremål för utredning. Slutligen kommer vi att närmare överväga hur tillämpningsområdet för 11 § bör utformas.

I 1983 års betänkande behandlade vi också frågan om i vilken utsträckning det borde vara tillåtet att använda "annan" för att framställa exemplar för eget bruk (s. 104 ff.). Vi föreslog då att de i 11 § andra stycket URL angivna förbuden mot annans medverkan skulle utvidgas och i princip gälla även musikaliska verk (inklusive noter) och filmverk och att uttrycket "annan" skulle ersättas av det mer begränsande uttrycket "utomstående". Samtidigt föreslog vi, som ett undantag från dessa förbud, att det skulle vara tillåtet att anlita utomstående för att framställa exemplar av verk som sänds i radio eller television under förutsättning att framställningen "sker för att en enskild person skall kunna hålla sig informerad om och dokumentera inlägg i samhällsfrågor eller andra inslag i den offentliga debatten".

Det föreslagna undantaget avsåg att främja samhällsdebatten genom att göra det möjligt för den som i efterhand ville ta del av radio- och TV-program som rör samhällsfrågor att tillgodose sitt behov genom att exempelvis vända sig till det programföretag som svarat för sändningen och begära att få en kopia eller utskrift av programmet för sitt enskilda bruk.

Ett avgörande 1984 i Högsta domstolen (NJA 1984 s. 304) har emellertid rubbat de förutsättningar på vilka vårt förslag byggde. I målet hade Sveriges Radio AB efter beställning av en enskild person utan upphovsmännens samtycke framställt kopior från inspelningar av två musikaliska verk och tillställt beställaren kopiorna. Kopieringen hade skett från inspelningar som bolaget innehade. I det ena fallet var det fråga om en sådan upptagning som avses i 22 § första stycket URL, dvs. en s.k. efemär inspelning (närmare om detta, se avsnitt 4.3). HD fann det oförenligt med syftet med den bestämmelsen att en efemär inspelning som gjorts med stöd av lagrummet - dvs. utan rättighetshavarnas samtycke - användes för att framställa kopior åt allmänheten. I det andra fallet fann HD att det inte stod i överensstämmelse med 11 § URL att ett programbolag på ett

organiserat och yrkesmässigt sätt tillhandagår allmänheten med att framställa kopior av inspelningar som innehas av bolaget och där förlagan alltså inte tillhandahålls av den enskilde. HD framhöll att 11 § URL måste antas innebära att det som skall kopieras skall tillhandahållas av beställaren, i varje fall "vid anlitande av någon utomstående som yrkesmässigt ägnar sig åt att gå allmänheten tillhanda med kopiering eller liknande framställning, oavsett om verksamheten bedrivs i vinstsyfte eller ej".

Avgörandet har klarlagt rättsläget i två, principiellt viktiga hänseenden. För det första kan ett programbolag inte utan samtycke från rättighetshavarna för en enskilds räkning framställa en kopia av en inspelning utan att personen i fråga presterar förlagan, i varje fall om kopieringen sker på ett organiserat och yrkesmässigt sätt. För det andra krävs det under alla förhållanden samtycke från berörda rättighetshavare om en enskild skall kunna få en kopia av programinnehållet i en efemär upptagning. Detta innebär att vårt förslag vad det gäller möjligheten att anlita utomstående för kopiering av radio- och TV-program i 1983 års betänkande inte utan vidare kan läggas till grund för lagstiftning. I ett följande avsnitt (5.3) kommer vi därför på nytt att ta upp och överväga en reglering som tillgodoser de syften som låg bakom vårt förslag.

Slutligen tas i avsnitt 5.4 upp några frågor av främst redaktionell karaktär.

5.2 Enskilt bruk utanför privatlivet - gränsdragningen

5.2.1 Gällande ordning

Enligt 11 § första stycket URL är det i princip tillåtet för var och en att framställa "enstaka exemplar" av ett offentliggjort verk om det sker för "enskit bruk". Om förutsättningarna som anges i paragrafen är uppfyllda får sålunda exemplarframställningen ske utan tillstånd från berörda rättighetshavare och utan att någon ersättning behöver betalas. Det är i princip också tillåtet att låta "annan" framställa sådana exemplar eller, med andra ord, man kan anlita en person till att framställa exemplar av verket om det sker för enskilda bruk. Den frihet som 11 § första stycket ger var och en begränsas emellertid, helt eller delvis, av bestämmelserna i andra stycket.

Varken uttrycket "enskit bruk" eller uttrycket "enstaka exemplar" är definierat i lagtexten. För att bestämma innebörden av dessa båda uttryck är man i första hand hänvisad till de uttalanden som finns i förarbetena till URL. Bestämningen av uttrycket enskit bruk har huvudsakligen skett genom i förarbetena redovisade olika typsituationer, vilka kommer att redovisas i nästa avsnitt (avsnitt 5.2.2) tillsammans med vissa uttalanden angående innebörden av uttrycket "enstaka exemplar". Den närmare bestämningen av dessa uttryck har lagstiftaren överlämnat till rätts-

tillämpningen. Några vägledande domstolsavgöranden i detta hänseende finns dock inte, trots att lagen varit i kraft i 27 år.

5.2.2 Förarbetena till upphovsrättslagen

Auktorrättskommittén gav i sitt sitt betänkande (SOU 1956:25 s.180 ff) en rad exempel till ledning för tolkningen av uttrycket "enskilt bruk". Som "enskilt bruk" räknade kommittén sålunda sådan exemplarframställning som gjordes för

- rent personligt bruk inom privatlivet (t.ex. studieändamål eller förströelse)
- rent personligt bruk inom förvärvslivet (t.ex. excerpter ur facklitteratur)
- nyttjande inom familje- och umgängeskretsen (t.ex kopia av en bordsvisa)
- nyttjande inom mindre, slutna kretsar (t.ex. föreningar, ordenssällskap och liknande).

Till "enskilt bruk" räknade kommittén *inte* sådan exemplarframställning som gjordes

- inom kretsar som inte var slutna samt inom större, slutna kretsar (t.ex. föreningar till vilka medlemskap stod öppet för envar eller där det saknades det personliga band mellan medlemmarna som gjorde det berättigat att anse föreningen som en enskild krets)
- i syfte att sprida eller på annat sätt göra verk tillgängliga för allmänheten (t.ex. försäljning eller offentligt framförande).

Till de tveksamma fallen räknade kommittén sådan exemplarframställning som gjordes för användning i undervisning. Enligt kommittén borde i princip kopiering av läroböcker och annat undervisningsmaterial inte räknas till enskilt bruk.

Rätten att framställa exemplar för enskilt bruk borde enligt kommittén begränsas bl.a. så att endast "enstaka exemplar" fick göras. Det framhölls dock särskilt att uttrycket "enstaka exemplar" fick olika innebörd beroende på vilket slags verk det var fråga om. Sålunda kunde ett originalverk av bildkonst i många fall inte tåla ens ett enda reproduktionsexemplar, medan å andra sidan mångfaldigande av en visa, som tryckts i tusentals exemplar, borde kunna ske i ett eller annat tiotal exemplar för en privat fest. Kommittén underströk emellertid att det skulle strida mot den rent

språkliga innebörden av uttrycket "enstaka exemplar" att tillåta framställning av mer än några tiotal exemplar av samma verk.

Kommittén konstaterade vidare att det borde vara tillåtet att låta "annan" framställa exemplar för enskilt bruk, även om detta skedde genom en utomstående och oavsett om arbetet gjordes yrkesmässigt eller inte. Däremot ansåg kommittén att det inte borde vara tillåtet för exempelvis en skrivbyrå att framställa och hålla exemplar av verk för eventuella framtida beställningar.

Frågan om en särskild reglering av rätten att för enskilt bruk inspela och fotokopiera verk togs också upp av kommittén. Av olika skäl ansåg dock kommittén att det inte borde införas några speciella regler på dessa områden (se SOU 1956:25 s.189-192).

I *propositionen* (1960:17) vidgades tillämpningsområdet något i förhållande till kommittéförslaget genom departementschefens uttalande till frågan om karaktären av den exemplarframställning som en anställd gör inom ramen för sin anställning (s.109):

Vad angår förhållandena inom olika slags företag bör enligt min mening som huvudregel kunna gälla att enskilda tjänstemän är berättigade att för sitt personliga bruk, även i tjänsten, göra sådana excerpter ur facklitteraturen av vilka de anser sig ha behov. Däremot kan det inte anses godtagbart att företaget på detta sätt tillhandahåller sina anställda material av detta slag. En liknande uppdelning kan göras beträffande mångfaldigande inom undervisningsväsendet. Det bör vara tillåtet att en lärare stencilerar räkneuppgifter ur en exempelsamling, material för en lektion i diktanalys osv.; förfarandet anknyter här till hans personliga undervisning och bör därför anses berättigat. Men det kan inte anses tillåtet att ett skoldistrikt mångfaldigar undervisningsmaterial till bruk i skoldistriktets klasser.

Första lagutskottet vidgade vid sin behandling av propositionen gränserna för det "enskilda bruket" ytterligare. Utskottet ansåg för sin del (L1U 1960:41 s.52) att departementschefen i det nu nämnda hänseendet hade gett uttrycket "enskilt bruk" en alltför snäv innebörd. I sitt av riksdagen godkända betänkande anförde utskottet:

Av vad departementschefen anfört framgår, att tjänstemän inom företag är berättigade att anskaffa fotokopior för sitt personliga bruk. Om flera tjänstemän inom samma företag har behov av kopior av samma original, bör de enligt utskottets mening vara berättigade att skaffa var sitt exemplar; och enligt utskottets mening bör ej föreligga hinder att framställningen sker i ett sammanhang inom företaget. Med tillämpning av samma princip bör det t.ex. vara tillåtet att inom en forskningsinstitution framställas fotokopior för varje medlem av ett där arbetande forskarlag. Utskottet vill emellertid understryka att endast ett begränsat antal kopior får framställas i denna ordning.

5.2.3 Nordiska upphovsrättskommittén (NUK)

Den gränsdragning mellan tillåten och otillåten exemplarframställning som auktorrättskommittén gjort och som statsmakterna senare justerade i för användarna förmånligare riktning ifrågasattes redan 1973 av NUK. I sitt betänkande (NU 21/73) ansåg NUK att även med en extensiv tolkning av 11 § kom den kopiering som skedde inom skolor, företag och liknande ofta att falla utanför det område som paragrafen avser (s. 65). Enligt NUK borde användningen av 11 § begränsas till att gälla fall där det förelåg enskilt bruk i egentlig mening. Annan kopiering inom myndigheter, skolor och företag borde regleras i särskild ordning (s. 66).

Inom undervisningsväsendet kunde enligt NUK i vissa fall fotokopiering anses ske för enskilt bruk, t.ex. om lärarens eller studieledarens syfte var att för sitt eget behov ta fram visst material som nära anknyt till undervisningsämnet och som endast framställaren själv utnyttjade. På motsvarande sätt borde sådana fall behandlas där läraren eller studieledaren ville hjälpa en eller några få särskilt intresserade elever med fotokopierat material i någon fråga (s. 68).

NUK konstaterade att också inom myndigheters, sammanslutningars och enskilda företags verksamhet kunde fotokopiering tänkas förekomma. Enligt NUK borde det vara tillåtet att med stöd av 11 § framställa exemplar för (s. 68)

- rent personliga behov (t.ex. vetenskaplig tidskriftsuppsats)
- en smärre krets (t.ex. inom ett forskarlag eller för den som hör en föredragning).

Däremot ansåg NUK att det inte borde vara tillåtet att framställa exemplar t.ex. för

- att förse ett företags bibliotek med visst material
- information till anställda.

5.2.4 Våra tidigare uttalanden om uttrycket "enskilt bruk"

I vårt första delbetänkande (SOU 1978:69), om fotokopiering inom undervisningsverksamhet, redogjorde vi för rättsläget (s. 42). Vi konstaterade att reprografi var en form av mångfaldigande av verket, och att den reprografiska framställningen därför i princip omfattades av upphovsmannens ensamrätt. Endast i ett fall innehöll lagen en särbestämmelse, nämligen ifråga om fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek (12 § URL och

1-6 §§ förordningen 1961:348). Bestämmelserna om rätt att framställa exemplar för enskilt bruk innebar emellertid att det i viss utsträckning blev tillåtet för enskilda att kopiera förlagsmässigt framställda produkter.

Vidare framhöll vi att gränsdragningen i det enskilda fallet kunde vara svår att göra. I äldre tid var den dock av mindre praktisk vikt när det gällde förlagsmässigt framställda produkter, eftersom enskilda i regel inte hade tekniska möjligheter att reproducera eller kopiera tryckt material i en sådan utsträckning att det hade betydelse för upphovsmännen och förlagsbranschen. Enligt vår uppfattning var tidigare lärarnas möjligheter att framställa avskrifter eller kopior av tryckt material för användning i undervisningen begränsade. Det kunde förekomma att en lärare behövde avskrifter eller kortare språktext för översättning. I allmänhet kopierades det i mycket liten omfattning och när det skedde kunde kopieringen i regel sägas ligga inom ramen för den angivna inskränkningen i 11 § om kopiering för enskilt bruk.

Vi konstaterade 1978 att den reproduktion av tryckt material som förekom inom skolor och andra undervisningsanstalter nått en sådan omfattning att den vanligtvis gick vida utöver den ram som inskränkingsbestämmelsen i 11 § angav. Vår slutsats blev därför att den kopiering som sker inom undervisningsverksamhet borde regleras i en särskild ordning. Vi framhöll bl.a. följande till frågan om det enskilda brukets gränser (s. 52):

Tidigare har antagits att kopieringen delvis kunnat stödjas på en undantagsbestämmelse i 11 § URL enligt vilken det är tillåtet att utan upphovsmannens samtycke framställa enstaka exemplar av offentliggjorda verk för enskilt bruk. Även om denna undantagsbestämmelse alltså är tillämplig i speciella fall, anser sig utredningen dock i det följande kunna bortse härifrån. Vad det nu gäller är nämligen att genomföra en generell reglering av kopieringen inom undervisningsväsendet. Det råder enighet om att denna verksamhet numera antagit sådana former, att undantagsbestämmelsen i 11 § saknar nämnvärd praktisk betydelse.

I vårt andra delbetänkande (SOU 1983:65) behandlade vi, som tidigare nämnts, även det enskilda bruket. Beträffande tolkningen av uttrycket "enskilt bruk" återgav vi de uppfattningar i frågan som tidigare redovisats; någon närmare analys om hur tillämpningsområdet borde bestämmas i förhållande till sådan exemplarframställning som exempelvis sker i förvärvsverksamhet gjordes inte (jfr. s. 100 ff.)

I fråga om uttrycket "enstaka exemplar" anförde vi att det självklart inte får vara fråga om så många exemplar att de i det enskilda fallet kommer att utgöra ett intrång i verkets normala utnyttjande och inte heller på annat sätt kommer att kränka upphovsmannens legitima intressen samt fortsatte (s. 103):

Vissa typer av verk är mera "känsliga" än andra, exempelvis konstverk, filmverk, inbegripet videogram, musikaliska verk och förlagsprodukter som specialiserade läromedel, psykologiska tester

och diagnostiska prov. Här bör gränsen dras snävt. När det gäller kopiering av förlagsmässigt utgivna litterära verk av begränsat omfång, exempelvis artiklar och kapitel ur en bok, kan däremot det antal exemplar som får framställas vara något större.

Vi konstaterade vidare att det inte uppställs några begränsningar i fråga om tillåtligheten att kopiera exempelvis hela böcker eller andra sådana verk och ansåg att någon uttrycklig begränsning inte heller borde gälla i framtiden. Tillåtligheten borde i stället bedömas mot bakgrund av omständigheterna i det enskilda fallet och ändamålet med kopieringen.

När det gäller framställning av exemplar genom "annan" ansåg vi att det inte borde införas något totalförbud, men föreslog att det redan gällande förbudet mot att använda utomstående för att ta fram exemplar för enskilt bruk av vissa verk (bruksföremål, skulpturer m.m) skulle utsträckas till att omfatta i princip även musikaliska verk och filmverk (s. 105) Vi ansåg emellertid att några upphovsrättsliga hinder inte borde resas mot att någon utanför en persons närmaste familje- eller vänskrets medverkade till att ta fram ett exemplar av inslag av viss typ som sänts i radio eller TV. Därför föreslog vi att utomstående skulle få anlitas för att ta fram exemplar av verk som sänds i radio eller television om det sker för att en enskild person skall kunna hålla sig informerad om och dokumentera inlägg i samhällsfrågor eller andra inslag i den offentliga debatten.

I vårt senaste delbetänkande (SOU 1985:51) föreslog vi att reglerna om exemplarframställning för enskilt bruk inte skall gälla datorprogram.

5.2.5 Överväganden och förslag

Under uttrycket "enskilt bruk" faller i dag i första hand sådan exemplarframställning som sker för att tillgodose någons rent personliga intresse eller behov av exemplar av ett skyddat verk. Därutöver anses uttrycket täcka även viss exemplarframställning som - på enskilds initiativ och i någon mening för eget bruk - sker inom förvärvslivet, dvs. inom verksamheten hos myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar ("institutioner"). Den nyss lämnade redogörelsen för förarbetena till 11 § URL visar emellertid att det i vissa fall kan vara mycket svårt att säkert avgöra om exemplarframställning som sker inom institutioner kan ske med stöd av bestämmelsen eller ej. Särskilt gäller detta när exemplaren framställs med hjälp av moderna reproduktionsmetoder.

I vårt andra delbetänkande lade vi fram förslag till en ändring i 11 § som syftade till att begränsa bestämmelsens tillämpningsområde till sådant mångfaldigande som avser att tillgodose en enskilds behov av att kunna framställa något eller några exemplar för ett rent personligt bruk. Vi

sammanfattade vår syn på vad bestämmelsen borde täcka på följande sätt (s. 101):

Bestämmelsen skall ta sikte på att tillgodose en enskilds behov av att kunna framställa exemplar för sitt eget, personliga bruk. Regelns personliga karaktär gör att den kommer att kunna åberopas endast av enskilda fysiska personer. En juridisk person eller en myndighet som sådan bör aldrig kunna hänvisa till bestämmelsen för att kunna rättfärdiga en exemplarframställning utan upphovsmannens samtycke. Detta hindrar dock givetvis inte att anställda kan få kopiera för sitt eget personliga bruk på ett sätt som indirekt kan komma även myndigheter eller organisationer till godo.

En bestämmelse av angiven innebörd kan framstå som rimlig i ett system där det saknas en reglering av frågan hur institutioner på ett praktiskt och enkelt sätt skall kunna tillgodose intresset av att kunna mångfaldiga skyddade verk i "egen regi". Som redan antytts lägger vi i detta betänkande fram några förslag till särskild reglering av den institutionella exemplarframställningen. Därmed uppkommer behov av att ytterligare se över tillämpningsområdet för 11 §, särskilt i förhållande till sådan kopiering som sker inom institutioner för personligt bruk.

En första fråga som inställer sig är den om den generösa tolkning av begreppet "enskit bruk" som 11 § givits är förenlig med våra konventionsåtaganden. Det kan då till en början erinras om att man i såväl utländsk lagstiftning som i den modellagstiftning för utvecklingsländer som år 1976 utarbetades under Unescos och WIPO:s ledning ger begreppet en snävare innebörd än den vi tillåter oss (Artikel 7 i Tunis Model Law on Copyright for the Developing Countries med kommentarer).

Bernkonventionen lägger i artikel 9.1 fast principen om upphovsmannens ensamrätt till mångfaldigande. I artikel 9.2 nämns inte uttryckligen exemplarframställning för enskit bruk som en sådan begränsning i ensamrätten som är tillåten i den nationella lagstiftningen. I programmet till Stockholmskonferensen hade föreslagits att exemplarframställning för enskit bruk skulle undantas från ensamrätten men det förslaget genomfördes alltså inte. Av rapporten från konferensen framgår dock att deltagarna ansåg det vara förenligt med konventionstexten att tillåta bl.a. fotokopiering av "a small number of copies" utan ersättning, "particularly for individual or scientific use" (Report on the Work of Main Committee I, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, 1967, Volume II s. 1146, Geneva 1971).

De uttalanden som görs i rapporten återspeglar en uppfattning som utgår från den reproduktionsteknologi som fanns tillgänglig i slutet på 1960-talet. Situationen är helt annorlunda idag. Kopieringsapparaternas antal har ökat avsevärt och de används inom alla sektorer av samhällslivet. Apparaterna har större kapacitet, är ytterst enkla att sköta och framställer kopior av mycket högre kvalitet än som var möjlig för 20 år sedan. Även om det på senare tid börjat marknadsföras kopiatorer avsedda även för "hemmiljön", kan man utgå från att den enskilde som tar fotokopior för att använda för

vad som kan kallas för "professionellt enskilt bruk" i allmänhet utnyttjar och även framdeles huvudsakligen kommer att utnyttja apparater som finns på arbetsplatsen. Fotokopieringen skiljer sig sålunda än så länge från den "enskilda" kopiering av fonogram, videogram samt radio- och TV-utsändningar, vilken oftast sker i "hemmiljö". Det anförda ger vid handen att man inte utan vidare kan godta exemplarframställning ens i fall som särskilt omnämns i rapporten. Sådan framställning kan ju, åtminstone sammantagen, vara av en sådan omfattning att den kan sägas överskrida den gräns som uppställs i artikel 9.2 för vad som får ske utan upphovsmannens samtycke.

Som framgått av redogörelsen för Världskonventionen (se avsnitt 3.3) gäller enligt den konventionen kravet att den nationelle lagstiftaren, även vid utformandet av regler om exemplarframställning för enskilt bruk, måste se till att bestämmelser som inskränker ensamrätten ändå ger upphovsmännen "a reasonable degree of effective protection".

Sammanfattningsvis talar således konventionsmässiga skäl för att bestämmelserna om exemplarframställning för enskilt bruk utformas restriktivare än de nuvarande.

Om uttrycket "enskilt bruk" begränsas till exemplarframställning av mer renodlat privat karaktär minskar också de gränsdragningsproblem som onekligen finns idag. Den tolkning av uttrycket, som är allmän idag, har gett och kommer alltid att ge en "skymningszon" där förfarandets tillåtlighet kan komma att sättas i fråga. En annan sak är att man genom avtal kan undgå dessa gränsdragningsproblem. Sålunda har man inom undervisningskopieringsavtalens ram föreskrivit att den rätt att kopiera för enskilt bruk som följer av 11 § *inte* skall få tas i anspråk i stället för den kopieringsrätt som upplåts enligt avtalet. I detta sammanhang kan det noteras att till skillnad från kopiering inom undervisningsverksamhet, där ett relativt fåtal personer har rätt att kopiera för personligt bruk, det inom "institutioner" i allmänhet rör sig om ett mycket stort antal personer som skulle ha denna rätt.

Omfattningen av den kopiering av skyddade verk som sker inom institutioner för personligt bruk kan på goda grunder antas vara mycket stor. Någon särskild undersökning i detta hänseende har vi inte gjort och vi anser inte heller att en sådan undersökning behövs för vårt ställningstagande. Mot bakgrund av tidigare undersökningar vågar vi hävda att upphovsrättsligt skyddat material i dag kopieras för personligt bruk utanför den strikt privata sfären i en omfattning som gör att det inte längre är riktigt att beskriva den som "undantag" från eller som "begränsning" i upphovsmannens ensamrätt till exemplarframställning. Det är snarare fråga om en form av egen användning av själva rätten till exemplarframställning. I synnerhet gäller detta kopiering ur tidningar och tidskrifter. Även om varje särskild kopieringsåtgärd betraktad för sig i många fall måhända inte framstår som skadlig för rättighetshavarna är det uppenbart att förfarandet sammantaget kan innebära påtagliga risker för dem. Detta gäller särskilt vissa typer av litterära verk som är speciellt "kopieringskänsliga", såsom vetenskapliga tidskrifter, annan facklitteratur och läromedel. För sådana verk kan kopieringsåtgärderna sammantagna – även om de sker för vad som

hittills betecknats som personligt bruk inom förvärvsverksamhet - innebära att publikationerna blir olönsamma och måste läggas ned. En sådan utveckling kan givetvis föra med sig negativa effekter för upphovsmän, utgivare och förläggare, men kan därigenom också innebära ett hot mot allmänhetens intresse av tillgång till information och kunskap.

Vi anser således att omfattningen av den kopiering av skyddade verk som sker för enskilt bruk inom offentliga och privata institutioner nått en sådan omfattning att den totalt får anses innebära ett oskäligt inkräktande på upphovsmännens berättigade intressen att kunna tillvarata sin ensamrätt till exemplarframställning. Uttrycket "enskilt bruk" bör följaktligen inte i den utsträckning som sker i dag få åberopas som stöd för den exemplarframställning som sker utanför den privata sfären. Vi anser också att utvecklingen generellt visar på behovet av en klarare gränsdragning mellan den exemplarframställning som sker inom den privata sfären och den som sker utanför.

Vi förordar följaktligen att

- rätten att fritt framställa exemplar av ett skyddat verk i princip endast skall få utnyttjas inom den privata sfären och att i den mån det finns att intresse av att utanför den sfären kopiera ett verk, bör det behovet tillgodoses med stöd av en särskild ordning; förslag till en sådan ordning läggs fram i detta betänkande (se avsnitten 7,9,10 och 11).

Den uppstramning som sålunda bör göras kan lagtekniskt åstadkommas på olika sätt. Man skulle exempelvis kunna låta inskränkningen i ensamrätten till exemplarframställning i 11 § URL gälla endast sådant mångfaldigande som sker för privat bruk i strikt mening. En sådan gränsdragning skulle i de allra flesta fall vara enkel, klar och lättbegriplig. Tveksamhet uppstår emellertid i vissa speciella fall. Man kan sålunda fråga sig om exempelvis en enskild företagare kopierar för sitt enskilda bruk även i sådana fall där förfarandet samtidigt gynnar hans egen verksamhet. Klart är emellertid att en sådan strikt reglering under alla förhållanden skulle leda till krav på samtycke och ersättning i ett antal fall där ordningar för att administrera dessa frågor skulle bli förhållandevis kostsamma och av allmänheten upplevas som onödigt byråkratiska. Därtill kommer att exemplarframställning ibland sker genom sådana metoder eller i en sådan ringa omfattning att det framstår som föga rimligt att kräva medgivande från rättighetshavarna eller att intrång i rättigheterna medför ansvar och skadeståndsskyldighet. Enligt vår mening väger skälen mot att dra gränsen så snävt tyngre än de som talar för att så sker.

En annan modell för att åstadkomma den önskvärda begränsningen vore att utgå från uttrycket "enskilt bruk" i den tolkning som vi gjorde i vårt andra delbetänkande, men föreskriva att det inte skulle vara tillåtet att annat än för privat bruk framställa exemplar av verk med hjälp av vissa metoder, exempelvis fotografisk eller elektronisk reprografi eller elektronisk upptagning av ljud och bild. Modellen innebär att man inriktar sig på de reproduktionsmetoder som kan ge upphov till ett massutnyttjande av skyddade verk och som upphovsmännen därför har svårt att kontrollera.

Men även med denna modell uppstår fall där man redan av praktiska hänsyn inte rimligtvis kan kräva samtycke från rättighetshavarna, varken individuellt eller i kollektiva former. Dessutom skulle man bli tvungen att använda uttrycken "enskilt bruk" och "privat bruk". Båda uttrycken är i sig vaga och distinktionen dem emellan kan för många te sig svår.

Ingendera av de här skisserade lösningsmodellerna tillgodoser kravet att utesluta utnyttjanden inom privatlivet från den ensamrätt som URL tillerkänner rättighetshavarna och samtidigt fånga upp de situationer utanför privatlivet där det framstår som orimligt eller ohanterligt att upprätthålla ett krav på samtycke. Enligt vår mening täcks den princip som vi här förordar av den lokution som vi föreslog i 1983 års betänkande: "*för sitt eget enskilda bruk*". Vi har övervägt att markera den nya principen genom införandet av en ny lokution, förslagsvis "*för sitt personliga bruk*", vilken tydligare skulle markera den förändring vi eftersträvar. Vi vill emellertid inte föreslå ett sådant skifte i terminologin eftersom det inte gått att uppnå nordisk enighet om det. Vi finner emellertid lämpligt att i det följande närmare utveckla innebörden av 1983 års uttryck.

Det ligger i det valda uttrycksättet att det skall vara tillåtet för en person att fritt framställa enstaka exemplar av ett verk för att tillgodose den egna nyttan eller nöjet. Under uttrycket ryms även motsvarande behov inom den närmaste familje- och vänkretsen. Detta innebär att den enskilde får utnyttja framställt exemplar inom denna krets men också framställa enstaka exemplar till personer som ingår i nämnda krets för deras personliga bruk. Däremot anser vi inte att det finns något behov att särskilt nämna exemplarframställning inom mindre, slutna kretsar. Redan auktoritetskommittén underströk kravet på det personliga band som måste finnas mellan dem som ingår i en enskild krets (SOU 1956:25 s.181). Enligt vår mening saknas det anledning att behålla någon annan bestämmelse än "närmaste familje- och vänkretsen" när det gäller att avgöra vad som bör innefattas i uttrycket "sitt eget enskilda bruk".

I övrigt - dvs. utanför den nyss beskrivna privata sfären - bör mångfaldigande endast i mycket begränsad utsträckning vara tillåtet utan samtycke från rättighetshavarna. Uppgiften att mera i detalj avgränsa det fria området bör lämnas till rättstillämpningen. Svårigheterna är uppenbara att i lagtext beskriva de situationer och de ändamål där kravet på samtycke inte skall gälla. Med hänsyn till att någon vägledande domstolspraxis angående innebörden i uttrycket "enskilt bruk" inte utvecklats under de mer än 27 år som URL varit i kraft finner vi det lämpligt att i det följande redogöra för några typsituationer där exemplarframställning utanför privatlivet bör få ske fritt. Avsikten är att försöka ange inom vilka ramar sådant mångfaldigande bör tillåtas för att orimliga eller praktiskt ohanterliga situationer skall kunna undvikas.

Uttrycket "sitt eget enskilda bruk" utesluter exemplarframställning i förvärvsverksamhet utan samtycke i syfte att sprida exemplaret eller på annat sätt göra verket tillgängligt för allmänheten. Tillåten blir enskilds exemplarframställning i eller för en förvärvsverksamhet endast om den sker för den enskildes personliga bruk. När exempelvis en yrkesmusiker skriver av ett nothäfte i eget studiesyfte är detta ett exempel på ett förfarande

som bör falla in under det valda uttrycket. Det vore orimligt att kräva samtycke i ett sådant fall; mångfaldigandet sker genom en metod och i en sådan skala att man inte med fog kan säga att den inkräktar på upphovsmannens berättigade intressen. Likaså bör en enskild företagare få ta en fotokopia av en artikel i en facktidskrift för sin yrkesmässiga förkovran. Därutöver bör han också få framställa något ytterligare exemplar, exempelvis för att ha tillgång till det även i hemmet eller på en tjänsteresa. Till förfaranden som bör kräva samtycke hänförs dock det fall att en enskild företagare framställer kopior för sina anställdas räkning, även om det bara rör sig om någon eller ett fåtal personer.

Anställda och andra med särskild anknytning till myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar bör också i fortsättningen få framställa exemplar för enskilt bruk. Men det bör understrykas att det i dessa fall endast bör vara tillåtet att framställa något eller några exemplar för personligt bruk, dvs. "för sitt eget enskilda bruk". Exempelvis bör en forskare vid ett företags forskningsavdelning få ta en kopia av en uppsats i en vetenskaplig eller annan tidskrift om han har ett personligt behov av ett eller annat exemplar av uppsatsen. Däremot bör det inte vara tillåtet att utan samtycke sprida exemplar av uppsatsen inom ett forskarlag eller en arbetsgrupp.

Exemplarframställning av den omfattningen och i det syftet är utan tvekan något som "institutionen" bör svara för. Ett annat exempel där framställningen bör vara fri är när en föredragande vid en myndighet kopierar ur en facktidskrift för att kunna förbereda sig för en föredragning. Däremot bör framställningen av exemplar av artikeln avsedda att tillhandahållas för att underlätta föredragningen för andra kräva samtycke. I praktiken blir denna begränsning av friheten att framställa exemplar inte särskilt betydande eftersom framställningen i de flesta fall kommer att kunna ske med stöd av den avtalslicensordning som vi föreslår i detta betänkande för fotokopiering inom myndigheter, företag och organisationer.

Den fria exemplarframställningen bör omfatta endast något eller några exemplar. Gällande lagtext talar om "enstaka" exemplar och vi har i 1983 års delbetänkande gjort uttalanden angående innebörden av den lokutionen (s. 102). Vi har nu än en gång övervägt att i lagtexten ange det största antal exemplar som får framställas. Vi har noterat att den isländska upphovsrättslagen är den enda nordiska lag som ställer upp en sådan uttrycklig gräns. Vi har stannat för att inte förorda att en sådan regel införs även här. Vi anser att redan praktiska kontrollskäl talar för att tillåtligheten i stället får bedömas mot bakgrund av omständigheterna i det enskilda fallet och ändamålet med kopieringen. En annan sak är att parterna i ett avtal som reglerar kopiering inom förvärvsverksamhet kan komma överens om att ett visst antal exemplar alltid skall få framställas fritt.

När det gäller exemplarframställning genom ljud- och bildupptagning för "sitt eget enskilda bruk" utanför privatlivet bör utrymmet för det personliga bruket vara mycket begränsat. I normalfallet kan framställning av mer än ett exemplar knappast vara motiverat. Det exemplet får endast

utnyttjas inom vad som här betecknats "den närmaste familje- och vänkretsen".

5.3 Utomstående medverkan vid exemplarframställning

5.3.1 Gällande ordning

Reglerna om exemplarframställning för enskilt bruk tar i första hand sikte på det fallet att den enskilde själv framställer exemplaret. Av förarbetena till lagen framgår emellertid att det också är tillåtet att låta framställa exemplaret med anlitande av annan (SOU 1956:25 s. 182 ff. och prop. 1960:17 s. 110). I det senare fallet är det dock beställaren som rättsligt sett anses som framställare och som sålunda har ansvaret för framställningens tillåtlighet. Reglerna om tillåtligheten att anlita "annan" gäller för alla verk utom "bruksföremål eller skulptur" samt "annat konstverk", om efterbildandet sker "genom konstnärligt förfarande"; exemplar av "byggnadsverk" får över huvud inte utföras utan samtycke av upphovsmannen.

Förarbetena till 11 § URL ger inte uttryckligt besked om det förutsätts att beställaren själv måste tillhandahålla det verk som skall kopieras eller om det också kan tillhandahållas av någon utomstående. Vissa uttalanden talar dock för att även det sistnämnda förfaringssättet skulle vara tillåtet (se SOU 1956:25 s.183 och 192). Det bör dock observeras att uttalandena illustreras huvudsakligen med exempel som rör tryckt material. Det är sålunda oklart vad som gäller i andra fall. Något generellt förbud mot ett sådant förfaringssätt kan emellertid inte utläsas av vare sig lagtext eller förarbeten.

Inte heller lämnar förarbetena något entydigt svar på frågan om det har någon betydelse om den som anlitas för exemplarframställningen bedriver verksamheten yrkesmässigt eller inte. Att så inte är fallet när den enskilde själv tillhandahåller kopieringsunderlaget framgår klart (SOU 1956:25 s.183). Vidare tyder uttalandena i samband med behandlingen av arkivs och biblioteks rätt att framställa exemplar för sin utlåningsverksamhet på att förlagan kan tillhandahållas av utomstående även om denne bedriver verksamhet i organiserade former, i varje fall om verksamheten inte bedrivs i förvärvssyfte (SOU 1956:25 s.192).

Högsta domstolen fann i den tidigare omnämnda domen att ett godtagande av att den som yrkesmässigt ägnar sig åt att gå allmänheten tillhanda med kopiering också tillhandahåller underlaget skulle innebära att framställning för enskilt bruk accepterades i en omfattning som inte rimligen kan anses stå i överensstämmelse med det ändamål som 11 § URL avser att tillgodose. Uttalandet är av allmän karaktär, men gäller i varje fall i förhållande till programföretagen inom Sveriges Radiokoncernen.

I 22 § första stycket URL finns en bestämmelse som ger radio- och TV-företag, som förvärvat rätten att i utsändning återge ett verk, rätt att - på de villkor som regeringen bestämmer - för bruk vid egna utsändningar spela in verket på anordning genom vilken det kan återges. Vidare föreskrivs i paragrafen att annars tillämpliga regler gäller i fråga om rätten att med hjälp av sådan upptagning göra verket tillgängligt för allmänheten. - Motsvarande regler gäller enligt 11 § FotoL för fotografisk bild.

I 11-13 §§ i tillämpningsförfordningen (1961:348) till URL och FotoL anges de villkor under vilka inspelningar får göras och brukas. Där föreskrivs sålunda att inspelningen skall göras med företagets egen tekniska utrustning, att upptagningen inte får lämnas över till någon annan, att upptagningen får bevaras högst ett år och användas för utsändning högst fyra gånger; därefter skall den förstöras eller utplånas, om inte annat avtalats med upphovsmannen. Upptagning som äger dokumentariskt värde får dock lämnas över till arkiv hos programföretag som avses i 5 § första stycket radiolagen och får där bevaras även efter nyss nämnda tid eller användning.

Tillämpningsbestämmelserna innehåller också vissa föreskrifter om kopiering av upptagningarna. Upptagning som inte lämpligen bör bevaras i original får sålunda föras över på nytt underlag; sker det skall originalupptagningen förstöras eller utplånas. Om det av tekniska skäl inte är lämpligt att begagna originalupptagningen eller exemplar som framställts med stöd av den bestämmelsen, får ett särskilt exemplar av upptagningen framställas för det ändamålet. Efter användningen skall ett sådant exemplar förstöras eller utplånas.

Bakgrunden till denna reglering är att radioföretagen har ett behov av att kunna använda upptagningar i sin programverksamhet för kommande sändningar, reprisar m.m. Dessa upptagningar har i förarbetena till lagbestämmelsen (se SOU 1956:25 s. 239 och prop 1960:17 s.147) ansetts huvudsakligen ha karaktär av tekniska hjälpmedel för radions utsändningar och ingå som ett led i anordnandet av dessa. Departementschefen framhöll bl.a. att det med hänsyn till upptagningarnas nämnda karaktär föreföll oegentligt att företaget skulle betala särskild ersättning för inspelningarna. Det ansågs (SOU 1956:25 s.239) också svårt att tänka sig att upphovsmännens intressen i någon mån skulle påverkas ofördelaktigt av att sådana upptagningar gjordes. Till risken för missbruk av upptagningarna genom att dessa kunde överlätas till andra radioföretag eller på annat sätt användas mot upphovsmannens vilja, invändes att verksamhet för radioutsändning fick bedrivas endast efter särskilt tillstånd och att det syntes uteslutet att de upptagningar som framställdes i denna verksamhet kunde komma till illojal användning. Av de skäl som motiverade inspelningsrätten ansågs följa att denna endast borde avse upptagningar för bruk vid radioföretagets egna utsändningar. Det förekom nämligen att radioföretags upptagningar ställdes till förfogande för andra, framför allt i den formen att radioföretag i olika länder bytte upptagningar. Detta ansågs inte böra få ske annat än med upphovsmannens samtycke.

Regleringen i 22 § första stycket med tillhörande tillämpningsbestämmelser bygger på artikel 11 bis.3 i Bernkonventionen (BK). Artikeln, som fick sin lydelse vid Brysselkonferensen 1948, lyder i officiell (prop 1973:15 s.192 f.) svensk översättning:

Där annat inte avtalats, innefattar tillstånd som givits enligt bestämmelserna under 1. icke tillstånd att överföra radioutsändning av verket på anordning för upptagning av ljud eller bilder. Det är dock förbehållet unionsländernas lagstiftning att ge regler om efemära upptagningar, som göres av radioföretag med dess egna hjälpmedel och för dess egna utsändningar. Genom sådan lagstiftning får även medges att upptagningar, som äger ovanlig dokumentarisk karaktär, bevaras i officiella arkiv.

I samband med att man vid konferensen införde en absolut ensamrätt till offentligt framförande i artikel 11, uttalades i generalrapporten från konferensen (s. 100) - efter uppmaning av bland andra de nordiska länderna - att det står konventionsländerna fritt att göra begränsade undantag, "minor reservations", i ensamrätten till förmån för "religiösa ceremonier, militära kapell samt för undervisnings- och fortbildningsändamål." Vidare sägs att dessa undantag är tillåtna även när verk utsänds i radio eller återges genom grammofon eller därmed jämförlig anordning eller genom film (artiklarna 11 bis, 13 och 14).

5.3.2 Överväganden och slutsatser

Högsta domstolens dom och de konsekvenser den får har väckt diskussion. Här skall endast noteras att massmediekommittén 1984 i sitt slutbetänkande (SOU 1984:65) Via satellit och kabel konstaterade (s. 473) att det var "oklart, efter den tolkning som Högsta domstolen gjort, i vad mån gällande rätt tillåter utlämnande utan rättighetshavarnas samtycke" samt fortsatte (s. 477 f.):

Det är vårt intryck av den praxis vi redovisat i det föregående att problemen inom det upphovsrättsliga området mestadels har kunnat lösas avtalsvägen. Även så hyser vi uppfattningen att ett rättsläge som fordrar samtycke i alla de fall kopior/utskrifter lämnas ut inte är godtagbart. Det måste finnas en rätt för i varje fall programföretagen inom SR-koncernen att i viss, rätt stor omfattning, fritt få tillhandahålla allmänheten upphovsrättsligt skyddat programmaterial. Vi vill annars erinra om de danska och norska bestämmelserna, enligt vilka allmänna debattprogram får återges fritt. Den öppning i lagstiftningen för vissa fall av enskilt bruk, som upphovsrättsutredningen föreslagit synes oss alltför liten. Erfarenhetsmässigt - vi återkommer till det i fortsättningen - tillgodoser den en alltför ringa del av allmänhetens intressen av att få ta del av programmaterial. En möjlighet för just SR:s programföretag att inom rätt allmänt angivna ramar få lämna ut program torde inte kunna anses träda upphovsmäns och andra rättig-

hetsinnehavares intressen för när. Rätten därtill förs ju över till företag som i åtskilliga hänseenden står under offentlig kontroll och allmänhetens fortlöpande övervakning. De har ett samhälls- och kulturansvar för verksamheten. Det finns därför anledning att utgå från att upphovsrättsliga intressen kommer att respekteras. Vi menar att så har skett på grundvalen av hittills gjorda tolkningar av gällande rätt.

Kommittén ansåg att det var vår uppgift att, om nödvändigt, anpassa upphovsrättens regler till vad den föreslog eller som kunde komma att genomföras med anledning därav.

De förutsättningar som enligt HD:s dom måste vara uppfyllda för att ett företag inom Sveriges Radio-koncernen skall kunna tillhandahålla en kopia av ett sådant samhällsorienterat program som det här är fråga om *inom ramen för de av oss föreslagna reglerna om enskilt bruk* innebär en viss begränsning i allmänhetens möjligheter att i efterhand ta del av debatten i olika samhällsfrågor. Om inte programbolagen får använda efemära inspelningar utan samtycke från rättighetshavarna vid kopiering för en enskilds räkning för dennes enskilda bruk eller om den som vill ha en kopia måste prestera det underlag med vars hjälp kopian skall framställas, förlorar den bestämmelse som vi föreslog år 1983 sin mening. Den ordning som vi föreslog för att underlätta tillgängligheten från upphovsrättslig synpunkt ger således - med den av HD knäsatta tolkningen - inte den tillgång till hela det programutbud vilken såväl vi som massmediekommittén anser önskvärd och nödvändig. Det finns dock ett starkt intresse av att säkra allmänhetens möjligheter att enkelt och smidigt få tillgång till kopior och utskrifter av sådana program där aktuella samhällsfrågor behandlas. Frågan är med andra ord hur syftet med det tidigare förslaget skall kunna förverkligas. Det är då naturligt att först undersöka om så kan ske genom en lagändring inom ramen för 11 § URL. Utgångspunkten för det fortsatta resonemanget bör därvid vara HD:s standpunkt att bestämmelsen måste antas innebära att underlaget skall tillhandahållas av beställaren "i vart fall vid anlitande av någon utomstående som yrkesmässigt ägnar sig åt att gå allmänheten till handa med kopiering eller liknande framställning, oavsett om verksamheten bedrivs i vinstsyfte eller ej". Enligt HD skulle en annan ordning "inte vara förenlig med att det är beställaren som är att anse som framställare och som därmed bär ansvaret för framställningens tillåtlighet" och innebära "att framställning för enskilt bruk accepterades i en omfattning som inte rimligen kan anses stå i överensstämmelse med det ändamål som den ifrågavarande bestämmelsen avser att tillgodose".

Det finns goda skäl för den tolkning av 11 § URL som HD gjort. En motsatt standpunkt skulle, om den gällde generellt och i alla situationer, leda till uppenbart orimliga resultat. Det skulle exempelvis inte finnas några principiella hinder mot att kommersiellt köpa in populära gammofonskivor och sedan, efter beställning, göra inspelningar för beställarens enskilda bruk. En annan sak är att vårt förslag i 1983 års betänkande skulle - om det genomförs - förhindra det beskrivna förfarandet, om det alls tidigare varit tillåtet. Ett annat exempel är om man i det

nyss anförda exemplet byter ut grammofonskivorna mot populära böcker. Situationen kan bli aktuell om reproduktionskostnaderna blir sådana att det ges ett ekonomiskt utrymme för konkurrens med den normala förlagsmässiga utgivningen. Under alla förhållanden vore det uppenbarligen orimligt om en producent av skyddade verk eller andra prestationer, exempelvis förläggare, fonogram- och videogramframställare samt programbolag, generellt skulle ha rätt att med stöd av 11 § URL framställa exemplar till enskilda från en förlaga som producenten har i sin besittning.

Det sagda leder till frågan om en reglering inom ramen för 11 § som begränsas till särskilda, definierade situationer skulle kunna godtas. Enligt vår mening bör det inte i och för sig kunna resas några principiella hinder mot en ordning där ett programföretag inom Sveriges Radiokoncernen efter beställning och för beställarens enskilda bruk från egna förlagor framställer kopior eller utskrifter av program som behandlar samhällsfrågor av i detta sammanhang aktuellt slag. Det allmänintresse som en sådan reglering avser att tillgodose är betydande. I och för sig borde man därför kunna göra undantag från "förlagekravet" om man önskar genomföra 1983 års förslag. Problemet är emellertid att de program som förslaget avser att täcka i stor omfattning består av efemära inspelningar, helt eller delvis. Förutsättningarna att inom ramen för 11 § genomföra den önskvärda regleringen är nämligen helt annorlunda när det gäller sådana upptagningar.

Som tidigare omnämnts finns i BK artikel 11 bis.3 en bestämmelse som anger ramarna inom vilka konventionsländerna har möjlighet att lagstifta om efemära upptagningar. Artikeln återspeglar den kompromiss som vid Brysselkonferensen träffades mellan de stater som ansåg att radioföretagen inte skulle ha någon särskild inspelningsrätt och de stater - däribland de nordiska - som ansåg att radioföretagen borde ha en rätt att utan samtycke göra inspelningar för kommande sändningar. Kompromissen innebär sålunda att konventionsländerna fick rätt att i sin lagstiftning tillerkänna radioföretagen en viss inspelningsrätt utan att upphovsmännen fick motsvarande rätt till ersättning. Dessutom öppnades, som redan omnämnts, en möjlighet för konventionsländerna att göra "minor reservations" i upphovsmännens ensamrätt till förmån för vissa uppräknade ändamål.

Möjligheten att med stöd av de vid Brysselkonferensen gjorda uttalandena om "minor reservations" göra även andra inskränkningar i upphovsrätten än de i konventionen uttryckligt medgivna gäller endast artiklarna 11, 11 bis, 13 och 14, dvs. olika former av "offentliga framföranden". Vid Stockholmskonferensen 1967 uttalades emellertid i förarbetena bl.a. (Report on the Work of the Main Committee I, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, 1967, Volume II, s. 1166):

It seems that it was not the intention of the Committee to prevent States from maintaining in their national legislation provisions based on the declaration contained in the General Report of the Brussels Conference.

Det torde, mot bakgrund av det refererade uttalandet från Stockholmskonferensen, inte finnas något utrymme att med stöd av uttalandena om "minor reservations" föreskriva att programbolag får använda efemära inspelningar för att förse allmänheten med kopior av sådana program som här är av intresse. I och med den vid Stockholmskonferensen antagna lydelsen av artikel 9 regleras ju, med vissa här ej aktuella undantag, möjligheterna att göra inskränkningar i exemplarframställningsrätten i artikel 9.2.

Frågan blir då om vårt förslag från 1983 kan genomföras med stöd av artikel 9.2 i Bernkonventionen (Paristexten). Övervägande skäl talar för att så inte är fallet. Artikel 11 bis.3 kan knappast uppfattas som annat än en specialreglering som enligt allmänna tolkningsprinciper tar över de mer generellt hållna bestämmelserna i artikel 9.2. Ett motsatt betraktelsesätt skulle leda till att syftet med regleringen i artikel 11 bis.3 motverkades. Dessutom vinner den här redovisade uppfattningen om artiklarnas inbördes förhållande stöd i förarbetena från Stockholmskonferensen. Monaco hade föreslagit att artikel 9.2 skulle inledas med orden "Subject to the provisions in this Convention", dvs. att artikeln borde innehålla en uttrycklig hänvisning till andra artiklar i konventionen såsom artiklarna 10, 10 bis, 11 bis.3 och 13.1 (Conference Documents, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, 1967, Volume I, s.690). Att det förslaget inte förverkligades synes ha berott på att det uppfattades som en "purely drafting point" (Report on the Work of the Main Committee I, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, 1967; Volume II, s.1145).

Slutsatsen av det nu anförda blir att vårt förslag från 1983 av konventionsskäl inte utan vidare kan läggas till grund för lagstiftning i vad det gäller efemära inspelningar. Det är sålunda nödvändigt att nu pröva andra utvägar för att uppnå det syfte förslaget avsåg att säkerställa.

Det kan då inledningsvis konstateras att problemet i viss mån kan bemästras genom avtal mellan programföretagen, å ena sidan, och de anställda resp. utomstående medverkande å den andra; avtal som ger företagen rätt att efter beställning tillhandahålla kopior och utskrifter för enskilt bruk av program som bolagen framställt eller låtit framställa.

Avtal av den innebörden har också ingåtts av Sveriges Television (SVT) och Utbildningsradion (UR). I fråga om anställda framgår detta av de s.k. upphovsrättsavtalen. Beträffande organiserade utomstående medverkande tillåter avtalet mellan Teatrarnas Riksförbund (TR) och COPYSWEDE sådan kopiering. Enligt uppgift förbehåller sig SVT och UR en motsvarande rätt i engagemangsavtalen med oorganiserade utomstående medverkande.

När det gäller radioföretagen inom Sveriges Radiokoncernen finns det för närvarande inte några motsvarande avtal för de icke-anställda. Förhandlingar har förts med COPYSWEDE, men dessa har ännu inte lett till något avtal. Anledningen därtill torde huvudsakligen vara svårigheter att komma överens om i vilken utsträckning program även skall kunna utnyttjas till offentlig framföranden.

I fråga om främmande program får frågan om programföretagets rätt att utlämna program för enskilt bruk avgöras genom en tolkning av det enskilda avtalet.

Man kan sålunda i och för sig genom avtal tillgodose såväl det behov som 1983 års förslag avsåg att täcka som de ytterligare intressen som parterna kan enas om att tillgodose. Det kan dock inte bortses från möjligheten att parterna inte kan komma överens; detta gäller också det främmande programutbudet. Frågan blir då i vilken utsträckning de program som det nu är fråga om kan kopieras av exempelvis programföretag i ett avtalslöst tillstånd.

Av intresse är då bestämmelsen i 24 § andra stycket URL. Den ger möjlighet att fritt återge bl.a. "vad som muntligen eller skriftligen anföres inför myndighet eller i statlig eller kommunal representation eller vid offentlig överläggning om allmänna angelägenheter". Enligt auktoritetskommittén (SOU 1956:25 s. 259) avses med uttrycket "överläggning om allmänna angelägenheter" offentliga debatter i politiska och andra frågor, som berör allmänheten oavsett yrke och specialintresse. Utanför tillämpningsområdet faller enligt kommittén anförenden vid exempelvis konferenser och kongresser för överläggningar i fackfrågor. Om förhandlingarna avser överläggning i viss allmän fråga räknas emellertid även inledningsföredrag som ett led av förhandlingen, även om det inte följs av några inlägg. Med förhandlingar avses allt som förekommer vid överläggningen.

Riksdagen utvidgade bestämmelsens tillämpningsområde till att gälla även diskussioner och inlägg av hithörande slag i radio och TV (LIU 1960:41 s. 70 f.)

Det kan således konstateras att 24 § andra stycket URL redan i sin nuvarande lydelse till stor del täcker det behov som vi ville tillgodose genom 1983 års förslag, nämligen att en enskild skulle i efterhand kunna ta del av program för att "kunna hålla sig informerad om och dokumentera inlägg i samhällsfrågor eller andra inlägg i den offentliga debatten". Om programinnehållet består av verk av det slag som avses i 24 § andra stycket och sålunda fritt får återges kan programbolagen spela in och efter beställning kopiera programmen för beställarens bruk - det må vara enskilt eller annat - utan samtycke från berörda rättighetshavare. De enda begränsningar som gäller för denna fria återgivningsrätt är *dels* att den ideella rätten skall iaktas på sedvanligt sätt (26 § URL), *dels* att upphovsmannen förbehålls rätten att ensam utge samling av sina anförenden (24 § andra stycket sista meningen URL).

I detta sammanhang blir sålunda tolkningen av uttrycket "överläggning" avgörande för vilka typer av muntliga verk som omfattas av bestämmelsen. Klart är att "anförenden och inlägg" i offentliga debatter och andra frågor, som berör allmänheten oavsett yrke eller specialintresse faller under bestämmelsen, oavsett om de sker i radio och TV eller ej. Däremot är det oklart om de typer av utfrågningar i allmänna angelägenheter som i dag är så vanliga i nämnda medier omfattas av bestämmelsen. Åtskilligt tyder på

att så inte är fallet. Den typen av utfrågningar var inte vanlig vid lagens tillkomst och man kan inte utan att göra våld på innebörden av uttrycket "överläggningar" säga att det omfattar även sådana utfrågningar. Inte heller torde "uttalanden" i allmänna angelägenheter omfattas av bestämmelsen, om de inte sker i sammanhang som kan betecknas som överläggning.

Med den utveckling som skett i samhället i stort och inom dessa medier i synnerhet kan man i och för sig fråga sig om det inte vore rimligt att bestämmelsens ordalydelse anpassas till att tillgodose informationsbehovet i frågor som rör allmänna angelägenheter. Detta behov tillgodoses i dag inte endast genom återgivning av de "överläggningar i allmänna angelägenheter" som 1960 års lagstiftare åsyftade. I allt större utsträckning förmedlas information om allmänna angelägenheter genom olika former av utfrågningar och uttalanden. En utvidgning av rätten till återgivning till att omfatta även utfrågningar och uttalanden i politiska, ekonomiska och religiösa dagsfrågor kunde därför i och för sig synas motiverad.

Det är emellertid uppenbart att en sådan lösning skulle leda för långt. Det skulle nämligen bli fritt inte bara för enskilda utan också för andra att återge uttalanden och utfrågningar i allmänna angelägenheter. Detta skulle innebära att man gjorde en långtgående inskränkning i upphovsmännens rättigheter. Särskilt för de i radio- och TV- medierna yrkesverksamma intervjuarna och kommentatorerna skulle en sådan lösning innebära ett oacceptabelt ingrepp i deras rättigheter. Tidningar och tidskrifter skulle nämligen fritt kunna ordagrant återge utfrågningar och kommentarer som rör allmänna angelägenheter.

Syftet med 1983 års förslag kan emellertid uppnås om man begränsar lösningen till fall där enskilda får anlita utomstående att framställa exemplar av muntligen framförda litterära verk som utgörs av utfrågningar samt av uttalanden i allmänna angelägenheter. En så begränsad utvidgning av inskränkningarna i upphovsmännens ensamrätt är enligt vår mening förenlig med våra konventionsåtaganden. Enligt artikel 2 bis 1 i Bernkonventionen har konventionsländerna rätt att från skydd helt eller delvis utesluta politiska tal samt anföranden inför rätta. Vidare ger artikel 2 bis 2 konventionsländerna rätt att i sin lagstiftning bestämma de villkor under vilka offentligt framförda föredrag, tal och verk av samma art, dvs. muntligen framförda verk, får återges i pressen eller genom radiosändning, trådöverföring till allmänheten eller sådant offentligt framförande som avses i artikel 11 bis 1; dock med den inskränkning att nyttjandet skall vara rättfärdigat av det informationssyfte som avses. Enligt artikel 2 bis 3 skall emellertid upphovsmannen ha ensamrätt att föranstalta om samlingar av verk som avses i artikeln. Dessa bestämmelser lägger sålunda inte hinder i vägen för en lösning av den begränsade innebörd som nyss angavs. Lösningen innebär också att reglerna om efemära inspelningar i artikel 11 bis 3 inte blir aktuella. Bestämmelserna ger därför sammantagna med regleringen i artikel 9.2 i Bernkonventionen utrymme för den reglering som vi föreslår här.

Det kan från principiella synpunkter ifrågasättas om inte en bestämmelse av antydd innebörd bör placeras i 24 § URL som innehåller de grund-

läggande regler som är avsedda att tillgodose informationsfriheten. Som tidigare nämnts anser vi emellertid att rätten att återge dessa utfrågningar och uttalanden inte bör gälla generellt utan måste begränsas till återgivning för enskilt bruk. Med denna utgångspunkt faller det sig naturligare att placera reglerna i 11 § URL. På så sätt samlas de regler som berör enskildas möjligheter att framställa eller låta framställa exemplar av verk i en paragraf. Vi föreslår därför med avvikelse från vårt förslag i 1983 års betänkande att det i tredje stycket sista meningen i stället föreskrivs att utomstående får anlitas för att framställa exemplar av "offentliga utfrågningar eller uttalanden i politisk, ekonomisk eller religiös dagsfråga". Eftersom "överläggningar i allmänna angelägenheter" får fritt återges enligt 24 § andra stycket saknas skäl att särskilt omnämna denna kategori i 11 §.

Det ligger i sakens natur att den frihet som vi här föreslår inte skall kunna utnyttjas i förvärvsverksamhet eller liknande systematiskt organiserad verksamhet. Några särskilda föreskrifter i det hänseendet behövs därför inte. Det sagda innebär att s.k. abonnemang inte skulle vara tillåtna enligt reglerna i 11 § URL. Det intresse därav som kan finnas kommer att kunna tillgodoses genom den avtalslicensbestämmelse som vi senare i detta betänkande föreslår för att möta det "institutionella" informationsbehovet.

5.4 Övrigt

KLYS har under det pågående revisionsarbetet framhållit litografins ökande betydelse och föreslagit att den litografiska stenen bör tas med i uppräkningsen i 11 URL andra stycket 3. i 1983 års förslag. Vidare har KLYS påpekat att det av lagtexten bör framgå att det är "originalstock" som avses, eftersom syftet med förslaget är att enskild inte från existerande original skall kunna öka en befintlig upplaga. Vi delar denna bedömning och föreslår därför att texten jämkas på följande sätt: "...från originalplåt, -sten eller -stock eller genom....". I övrigt föreslås några ändringar av redaktionell karaktär.

6 INSTITUTIONELL EXEMPLARFRAMSTÄLLNING

6.1 Inledning

URL och FotoL ger upphovsmän och andra rättighetshavare en principiell ensamrätt att bestämma över utnyttjandet av sina verk och prestationer. Den som vill framställa exemplar av ett verk eller en prestation i princip måste inhämta samtycke från den eller dem som innehar rättigheterna innan han påbörjar framställningen.

Den nuvarande regleringen har kritiserats från användarhåll, eftersom den enligt deras uppfattning inte tillgodoser dem när det gäller olika former av massutnyttjanden, särskilt i fråga om möjligheter att själva framställa exemplar av verken och prestationerna. Från rättighetshavarhåll har man invänt att utvecklingen varit sådan att det snarast är deras ställning som behöver förstärkas. De metoder som användarna tidigare brukade vid framställning av exemplar var från teknisk och ekonomisk synpunkt resurskrävande och framställningen skedde under sådana former att den inte utgjorde samma påtagliga hot som nu mot rättighetshavarnas möjligheter att kontrollera utnyttjandet av deras verk. Dagens reproduktionsmetoder är enkla, snabba och relativt billiga samt ger kopior som i många fall inte kan särskiljas från originalexemplaret av verket.

I det förra avsnittet behandlade vi konsekvenserna av denna utveckling med avseende på reglerna om enskilt bruk. I följande avsnitt skall vi ta upp motsvarande frågeställning beträffande den "institutionella" exemplarframställningen. Med uttrycket "institutionell exemplarframställning" avser vi sådan exemplarframställning som sker inom myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar. Uttrycket tar sikte på framställning som är systematisk eller ordnad och som sker för att exemplaren skall användas inom den egna verksamheten.

Det är främst den reproduktionstekniska utvecklingen som medfört att den gällande ensamrätten av många uppfattas som en begränsning, vare sig det gäller framställning av exemplar för enskilt bruk eller för "institutionellt" bruk. Som tidigare nämnts har den nya fotokopieringstekniken och inspelningstekniken för ljud- och bild medfört att den slutlige konsumenten i stor utsträckning själv producerar exemplar av skyddade verk utan att inhämta samtycke från rättighetshavaren. Denna form av exemplarframställning är inte sällan av så stor omfattning, i varje fall sammantaget, att den innebär ett oskäligt inkräktande på rättighetshavarnas legitima intressen.

Utvecklingen har också medfört att verk och andra prestationer allt oftare är resultatet av ett gemensamt arbete. Detta innebär att samtycke till

exemplarframställning måste inhämtas från ett flertal rättighetshavare. För de "institutionella" användarna kan det sålunda i praktiken vara svårt att i varje enskilt fall inhämta samtycke när exemplar skall framställas.

Den fråga som i detta sammanhang måste besvaras är därför i vilka nya fall "institutionerna" har ett så berättigat intresse av att kunna framställa exemplar oberoende av medgivande från berörd upphovsman att det motiverar inskränkningar i ensamrätten och hur regleringen för dessa fall bör utformas. Som framgått tidigare finns det redan regler som tar sikte på "institutionell exemplarframställning". Såvitt gäller fotokopiering finns reglerna i 12 § URL om exemplarframställning vid arkiv och bibliotek (jfr 6 § FotoL) samt i 15 a § URL om exemplarframställning inom undervisningsverksamhet (jfr 7 a § FotoL). I fråga om upptagningar finns regler i 17 § URL om ljudupptagningar inom undervisningsverksamhet och i 22 § första stycket URL om efemära upptagningar.

Av skäl som redovisats i avsnitt 1 tar vi i detta betänkande inte upp alla frågor som kan anses falla under uttrycket "institutionell exemplarframställning" utan endast de frågor som anses som särskilt angelägna, nämligen

- kopiering av *artiklar ur tidningar och tidskrifter* för intern information till anställda och andra med särskild anknytning till verksamheten,
- inspelning av *radio- och TV-program* för intern, tidsförskjuten visning för patienter och andra som intagits eller vistas på vårdinrättningar.
- inspelning av *radio- och TV-program* med politiskt, ekonomiskt, religiöst eller liknande innehåll för intern, tidsförskjuten visning.
- inspelning av *radio- och TV-program* för tidsförskjuten visning inom undervisningsverksamhet.

Innan vi redovisar övervägandena i dessa frågor tar vi upp vissa gemensamma allmänna frågor.

6.2 Konventionernas krav på regleringens utformning

Bernkonventionen (BK) tillåter att den nationelle lagstiftaren i vissa särskilda fall får inskränka ensamrätten till exemplarframställning om mångfaldigandet inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen.

Det kan noteras att artikeln inte uttryckligen anger i vilka fall mångfaldigande får ske utan medgivande av upphovsmannen. I programmet för

Stockholmskonferensen föreslogs att artikeln uttryckligen skulle ange att mångfaldigande fick ske bl.a. för enskilt bruk och för rättsskipning och administration. Någon sådan precisering gjordes emellertid inte och det kan konstateras att den nationelle lagstiftaren inte har fått några andra anvisningar för att avgöra i vilka fall inskränkningar är tillåtna än de tre kriterier som artikeln ställer upp.

Det första kriteriet är således att en reglering måste ta sikte på "certain special cases". Rapporten från Stockholmskonferensen ger inte någon direkt upplysning om hur uttrycket skall förstås. Det finns emellertid skäl som talar för att uttrycket inte bör relateras till användarna utan snarare till användningsområdet och att därvid också medlet och tekniken för mångfaldigandet är av avgörande betydelse. Av rapporten från konferensen kan man nämligen utläsa att i varje fall vissa delegationer ansåg att det borde vara tillåtet med inskränkningar för "private use", "individual or family use", "strictly judicial or administrative purposes" eller "photo-copying ... for...scientific use". I rapporten gjordes inga uttalanden som tyder på att dessa inskränkningar var oacceptabla. Å andra sidan kan man konstatera att inskränkningar i ensamrätten inte får göras ens i dessa fall om inte de två övriga förutsättningarna enligt artikeln är uppfyllda. Det bör också understrykas att, eftersom det inte är tillåtet att införa generella tvångslicenssystem, uttrycket "certain special cases" inte får ges en tolkning som tillåter att man inför inskränkningar i så många och betydelsefulla fall att den sammanlagda effekten blir densamma som ett generellt tvångslicenssystem.

Det andra kriteriet är att en reglering inte får medföra intrång i det normala utnyttjandet av verket ("conflict with the normal exploitation of the work"). Uttrycket "conflict with the normal exploitation of the work" tar sikte på situationer där intrånget blir så allvarligt att det normala utnyttjandet i sig riskerar att urholkas eller helt omöjliggöras. Ett utnyttjande kan sålunda anses göra intrång i det normala utnyttjandet av verket

- om den som mångfaldigar gör det kommersiellt eller använder sig av en organisation eller en metod som är av kommersiell karaktär, eller
- om mångfaldigandet sker systematiskt eller används kollektivt, dvs. om ett och samma verk framställs i ett stort antal exemplar; i vissa fall kan det räcka med ett fåtal exemplar.

Det tredje kriteriet innebär att en reglering inte får oskäligt inkräkta på upphovsmannens legitima intressen ("unreasonably prejudice the legitimate interest of the author"). Varken artikelns text eller rapporten från Stockholmskonferensen ger någon definition på när ett inkräktande blir oskäligt. Av rapporten framgår dock att fotokopiering för "individual or scientific use" inte behöver oskäligt inkräkta på upphovsmannens legitima intressen även om ingen ersättning betalas. Detsamma kan gälla vid fotokopiering av ett ganska stort antal kopior om skälig ersättning betalas. Det sagda ger vid handen att den nationelle lagstiftaren har ett visst "svängrum" som gör det möjligt att ta hänsyn till flera olika

faktorer, exempelvis antalet exemplar som framställs, syftet med exemplarframställningen och om det utgår någon ersättning till upphovsmannen. I sistnämnda hänseende kan det konstateras att rapporten inte anger annat än att ersättningen skall vara skälig. Det bör dock understrykas att införande av en tvångslicens måste anses inkräkta på upphovsmannens legitima intressen om det är möjligt att utnyttja hans verk genom att inhämta samtycke, individuellt eller kollektivt.

Genomgången visar att en reglering som syftar till att göra det möjligt för annan än upphovsmannen att utan dennes samtycke framställa exemplar av verk bör

- ange området där, eller ändamålet för vilket, det framställda exemplaret får användas (t.ex. vetenskaplig forskning),
- ange medlet eller tekniken med vilken exemplarframställningen får ske (t.ex. fotokopiering),
- utesluta mångfaldigande som gör intrång i det normala utnyttjandet (t.ex. utesluta exemplarframställning som sker i förvärvssyfte),
- tillförsäkra upphovsmannen en skälig ersättning, i varje fall om mångfaldigandet avser ett flertal exemplar eller sker systematiskt.

6.3 Olika lösningsmodeller

6.3.1 Individuella och kollektiva avtal

I den mån lagstiftaren inte gjort inskränkningar i upphovsmannens ensamrätt krävs individuellt samtycke av rättighetshavaren för att man skall få utnyttja dennes verk eller prestationer. Sådant samtycke kan ges av en organisation, om den fått fullmakt därtill av rättighetshavaren.

När det gäller sådana former av massutnyttjanden som det här blir fråga om kan det konstateras att rättighetshavarsidan i princip är beredd att lämna nödvändiga tillstånd under förutsättning att man kan enas om villkoren för utnyttjandet. Sådana tillstånd kan inte rimligen åstadkommas genom individuella avtal. Det ligger därför närmast till hands att söka en lösning som bygger på någon form av kollektiva avtal med rättighetshavarnas organisationer. Rättighetshavarna har i allmänhet sedan länge varit anslutna till olika former av organisationer som tillvaratar medlemmarnas intressen. För att kunna möta de intressen och behov som uppstår vid massutnyttjanden av skyddade verk och prestationer har dessa organisationer under de senaste decennierna slutit sig samman i förhållingskarteller eller liknande sammanslutningar. Dessa har i uppgift att för rättighetshavarnas räkning ingå avtal med användarna, uppbära

ersättning för utnyttjandet och distribuera ersättningen till rättighetshavarna, antingen individuellt eller kollektivt.

Från användarnas synpunkt har kollektiva avtal den bristen att de endast gäller för dem som givit den avtalsslutande organisationen fullmakt att tillvarata deras intressen. Utomstående rättighetshavare, svenska och utländska, omfattas inte av avtalen. I och för sig kan rättighetshavarsorganisationerna i avtalen påta sig ett visst skadeståndsansvar om en utomstående verk används (s.k. indemnity clauses). En sådan klausul fritar dock inte användaren från straffrättsligt ansvar.

6.3.2 Avtalslicensbestämmelser

En avtalslicensbestämmelse förutsätter att användare träffat avtal med rättighetshavare om visst utnyttjande av dessas verk eller prestationer. Bestämmelsen innebär att användare med stöd av den får använda även verk eller prestationer av rättighetshavare som inte omfattas av avtalet. Det är således fråga om en i lag bestämd licens som får sitt innehåll i det bakomliggande avtalet.

För att ett avtalslicenssystem skall kunna fungera i praktiken måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. En sådan förutsättning är att det på rättighetshavarsidan finns representativa organisationer som kan ingå de nödvändiga avtalen. På användarsidan kan i och för sig avtalen slutas av varje enskild användare. Det finns emellertid såväl praktiska som förhållingsmässiga skäl som talar för att även användarna organiserar sig och förhandlar om avtalen på central nivå.

En annan sådan förutsättning är att sannolikheten för att parterna skall ingå avtal generellt sett måste vara stor.

Ett avtalslicenssystem kan kompletteras med garantier för utomstående rättighetshavare. I licensbestämmelsen kan sålunda föreskrivas att avtalets bestämmelser om ersättning och övriga villkor skall tillämpas också på utomstående rättighetshavare. Deras ställning kan ytterligare stärkas genom en föreskrift som ger dem rätt att kräva individuell ersättning.

Systemet kan också kompletteras med en möjlighet för utomstående rättighetshavare att meddela förbud mot utnyttjande. Om avtalet innehåller en sådan förbudsmöjlighet bör den, med hänsyn till principen om nationell behandling, vara tillämplig även på utomstående rättighetshavare. Innehåller däremot avtalet inte någon sådan möjlighet måste man ta ställning till om inte dessa rättighetshavare ändå bör kunna förbjuda utnyttjandet. Motiven för att vilja förbjuda utnyttjandet kan vara att försöka erhålla högre ersättning än vad som utgår enligt det kollektiva avtalet, men det kan också vara föranlett av ideella motiv.

I svensk lagstiftning finns några exempel på avtalslicensbestämmelser. Redan vid 1960 års reform infördes en avtalslicens i 22 § andra stycket URL om radioföretagens rätt att utsända litterära och musikaliska verk. Därefter har en sådan licensregel införts i 15 a § URL resp. 7 a § FotoL om fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Senaste exemplet på en sådan föreskrift är 22 d § URL om vidareändring av radio- och TV-program (se hänvisning till bestämmelsen i 9 § FotoL andra stycket).

De internationella konventionerna innehåller inte några regler om avtalslicensbestämmelser. Vår konventionstillhörighet kräver att vi ger utländska medborgare visst minimiskydd och att vi tillämpar principen om nationell behandling. Det sistnämnda innebär att om en avtalslicensbestämmelse införs i lagen blir det en förutsättning för dess förenlighet med våra konventionsåtaganden att utländska rättighetshavare behandlas likadant som svenska vid tillämpningen av bestämmelsen. Principen om minimiskydd innebär att avtalslicens kan införas om konventionen tillåter totalinskränkning eller tvångslicens. Förutsätter däremot konventionen individuellt samtycke torde minimistandarden inte vara uppfylld om inte avtalslicensen är förenad med individuellt veto och, i vissa fall, med ekonomiska garantier.

6.3.3 Tvångslicensbestämmelser

I vissa fall kan det från allmän synpunkt anses angeläget att användare alltid skall kunna utnyttja vissa verk eller prestationer. Lagstiftaren kan då föreskriva att verket eller prestationen får utnyttjas fritt - dvs. utan rättighetshavarens samtycke - under iakttagande av de i lagbestämmelsen uppställda villkoren. Om det fria utnyttjandet sker mot ersättning brukar man tala om en tvångslicens. En tvångslicensbestämmelse innebär sålunda att rättighetshavaren inte kan motsätta sig utnyttjandet, men att han har rätt till ersättning för utnyttjandet. Ersättningsens storlek fastställs genom avtal eller, i sista hand, av domstol.

Exempel på tvångslicensbestämmelser i URL och FotoL är 14 § andra stycket URL om återgivning av konstverk i populärvetenskaplig framställning och motsvarande bestämmelse för fotografisk bild i 7 § första stycket FotoL. Ett annat exempel är 16 § URL om återgivning av litterära eller musikaliska verk i samlingsverk till bruk vid gudstjänst eller undervisning; dess motsvarighet i FotoL finns, såvitt avser undervisning, i 7 § andra stycket. För fotografier finns också föreskrifterna i 9 § FotoL om TV-företagens visningsrätt. Ytterligare ett exempel finns i 9 § andra stycket URL om återgivning av vissa verk som är allmänna handlingar (jfr 12 § andra stycket FotoL).

I förhållande till avtalslicensbestämmelser har tvångslicensbestämmelser den fördelen för användarna att de alltid har rätt att framställa exemplar. För rättighetshavarna har sådana bestämmelser ofta den nackdelen att de får förhandla om ersättningen i efterhand sedan utnyttjandet väl skett.

6.3.4 Nämndlicens

I det nordiska revisionsarbetet har den norska upphovsrättsutredningen presenterat vad den kallar "nämndlicens". Den har därvid inte förts fram som ett alternativ till de båda andra licensmodellerna utan lanserats som en subsidiär lösning till avtalslicensen, dvs. den skulle gälla när det råder ett avtalslöst tillstånd. Medan en tvångslicens innebär att tillstånd till utnyttjandet ges direkt i en lagbestämmelse innebär nämndlicensmodellen att lagen i stället ger en nämnd befogenhet att inom vissa närmare gränser ge de erforderliga tillstånden. Nämnden skall kunna ge användarna tillstånd antingen enskilt eller kollektivt. I samband därmed skall de närmare villkoren för utnyttjandet fastställas, särskilt ersättningen för utnyttjandet.

6.3.5 Bestämmelser om fritt utnyttjande

Den för rättighetshavarna mest långtgående inskränkningen av deras ensamrätt är föreskrifter om fritt utnyttjande. Sådana regler innebär att de inte kan motsätta sig utnyttjandet och att de inte heller är berättigade till ersättning för utnyttjandet. Motivet för att införa sådana regler är vanligtvis att starka allmänna skäl, exempelvis informationsmässiga, talar för ett fritt utnyttjande men även svårigheter att kontrollera utnyttjanden kan utgöra argument för en sådan ordning.

Regler om fritt utnyttjande bör införas endast om mycket starka samhällsleliga skäl talar för en sådan lösning. Vidare måste det beaktas att de internationella konventionerna fastställer vissa minimikrav i fråga om skyddet för utländska rättighetshavare, dvs. krav som måste vara uppfyllda även om det från allmän synpunkt kan anses angeläget att verken eller prestationerna fritt får utnyttjas. Kraven innebär att utrymmet för regler om fritt utnyttjande är starkt begränsat.

7 FOTOKOPIERING UR TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER INOM MYNDIGHETER, FÖRETAG OCH ORGANISATIONER

7.1 Inledning

Som tidigare nämnts förekommer det en omfattande kopiering av upphovsrättsligt skyddade alster inom myndigheter, företag, organisationer och andra sammanslutningar, dvs. vad som vi här med en sammanfattande term kallar "institutioner". Det kopierade materialet används i stor utsträckning för information till anställda och andra som har särskild anknytning till verksamheten. Det är framför allt artiklar ur tidningar och tidskrifter som kopieras. Därutöver mångfaldigas också korta avsnitt ur böcker m.m., exempelvis vetenskapliga samlingsverk. I det enskilda fallet framställs allt från några få exemplar av verket till relativt stora upplagor. Även om några säkra uppgifter angående omfattningen av kopieringen inte finns kan man på goda grunder anta att den sammantagen är av mycket stor omfattning.

Vi har tidigare nämnt att vi anser att redan den fotokopiering utanför den privata sfären som idag kan ske med stöd av 11 § URL sammantaget har den omfattningen att man med fog kan ifrågasätta om den är förenlig med Bernkonventionens artikel 9.2. Till detta kommer att den "institutionella" kopiering som förekommer faller utanför området för "enskilt bruk" och sålunda för närvarande saknar stöd i lag.

Det finns dock en spridd uppfattning att myndigheter, företag och organisationer har ett legitimt intresse av en tämligen omfattande kopieringsrätt för att tillgodose det interna behovet av information. Att detta inte kan åstadkommas genom individuella avtal med upphovsmännen är uppenbart. Det räcker inte heller med enbart kollektiva avtal med rättighetshavarnas organisationer. Det erfordras således en särskild reglering.

7.2 Val av lösning

I diskussionerna om hur en reglering bör utformas har både tvångs- och avtalslicenssystemet haft sina förespråkare. Från allmän synpunkt synes tvångslicenssystemet kunna motiveras endast om

- de kategorier av upphovsmän och andra rättighetshavare som det är fråga om inte kan företrädas av organisationer som är tillräckligt representativa, eller

- det inte kan godtas att det under ett avtalslöst tillstånd är otillåtet för användarna att kopiera ifrågavarande alster.

I Sverige är rättighetshavarna anslutna till organisationer som är tillräckligt representativa i de avseenden som här är aktuella. I fråga om kopiering inom undervisningsverksamhet har lagstiftaren redan gjort den bedömningen såvitt gäller de organisationer som ingår i den ideella föreningen Bild Ord Not - Upphovsrättslig samorganisation (BONUS).¹ Vissa av dessa organisationer ingår i den ideella föreningen Presskopia som för närvarande erbjuder användare ett standardavtal i fråga om viss kopiering (mer härom, se nedan s. 89 f.).

Såvitt gäller den andra förutsättningen för tvångslicensalternativet kan konstateras att statsmakterna när det gäller undervisningsväsendets intresse av att kunna kopiera skyddade verk ansett sig kunna acceptera att detta inte kan tillgodoses i vissa situationer. Några vägande skäl för att bedöma situationen annorlunda när det gäller att tillgodose de intressen som det nu är fråga om kan vi inte finna.

Det sagda skulle, kan det hävdas, i och för sig vara tillräckligt för att avföra tvångslicenssystemet som ett reellt alternativ. Ytterligare några synpunkter bör dock läggas på saken. Ett sådant system innebär ju att användarna fritt får utnyttja verken och att rättighetshavarna har en rätt till ersättning för utnyttjandet. De sistnämndas organisationer har framhållit att deras förhandlingsposition blir mycket svag i ett tvångslicenssystem, eftersom användarna redan genom lagbestämmelsen ges rätt till utnyttjandet som sådant och därför när som helst kan avbryta förhandlingar om ersättning eller t.o.m underlåta att alls inleda förhandlingar.

Ett tvångslicenssystem skulle innebära att ett mycket stort antal användare skulle få rätt att kopiera skyddat material. Det skulle därigenom på ett avgörande sätt skilja sig från de tvångslicensbestämmelser som finns i 14 § andra stycket och 16 § URL, vilka gäller till förmån för ett relativt begränsat antal användare som huvudsakligen bedriver sin verksamhet i företagsmässiga former. Rättighetshavarnas organisationer har pekat på att ett tvångslicenssystem i förevarande fall skulle innebära att det blir svårare för dem såväl att överblicka utnyttjandet av sina verk som att

¹ För närvarande har föreningen följande organisationer som medlemmar: Bildleverantörernas Förening, Fackförbundspressens Samorganisation, factu, Föreningen Svenska Läromedelsproducenter, Föreningen Svenska Populärauktörer, Svenska Tecknare, Föreningen Svenska Tonsättare, Konstnärernas Riksorganisation, Läromedelsförfattarnas Förening, Svenska Bokförläggareföreningen, Svenska Fotografernas Förbund, Svenska Journalistförbundet, Svenska Musikförläggareföreningen u p a, Svenska Tidningsutgivareföreningen, Sveriges Författarförbund, Tidningarnas Arbetsgivareförening samt VECTU.

driva in ersättningen för kopieringen. De hävdar också att man måste beakta risken att deras rätt till ersättning i viss utsträckning kan bli illusorisk.

Påståendet att det blir billigare för användarna med ett tvångslicenssystem kan i och för sig kanske vara riktigt, men utgör inte något argument av betydelse för detta sammanhang. Det är inte ett allmänt intresse att användarna kan kopiera så billigt som möjligt.

Även hänsynen till de internationella konventionerna talar mot ett tvångslicenssystem. Den fotokopiering som förekommer inom de nu aktuella sektorerna i samhället är av sådan omfattning att en generell tvångslicens inte skulle vara förenlig med Bernkonventionens artikel 9.2. Visserligen kan i princip liknande betänkligheter riktas mot ett avtalslicenssystem såvitt gäller utländska rättighetshavare. Om ett sådant system öppnar möjlighet för utomstående rättighetshavare att meddela förbud mot att deras verk kopieras och ger dem rätt till individuell ersättning kan dock systemet dock accepteras från konventionssynpunkt (se SOU 1978:69 s.55, prop. 1979/80: 132 s. 138 ff. och 154 f.; jfr prop. 1985/86:146 s.16 f. och 37).

Vi anser, när vi väger samman de principiella och praktiska synpunkterna, att ett tvångslicenssystem inte bör komma ifråga. Återstår följaktligen att pröva alternativet med ett system som bygger på kollektiva avtal. Ett sådant skulle utgå från den inom upphovsrätten grundläggande principen att upphovsmannen skall ha rätt att bestämma över ekonomiskt betydelsefulla utnyttjanden av sina verk och prestationer men godta de anpassningar som är nödvändiga för att rätten överhuvud skall kunna utövas, till fromma för såväl upphovsmännen som för användarna. En lösning som bygger på avtal ligger också i linje med den utveckling som äger rum internationellt på detta område. Det finns för närvarande rättighetshavarsorganisationer i 15 länder² vilka på ett eller annat sätt licensierar fotokopiering inom skolor, universitet, myndigheter och företag samt uppbär ersättning för utnyttjandet och distribuerar den till rättighetshavarna. Dessa organisationer har bildat en organisation, International Forum for Reproduction Rights Organisations (IFFRO), vilken har till uppgift att på internationell nivå underlätta "the collective administration" av reprografiska och andra mångfaldiganderätter genom samarbete med nationella rättighetshavarsorganisationer.

När man väl bestämt sig för en avtalsordning inställer sig frågan om det räcker med vanliga kollektiva avtal eller om dessa måste kompletteras med en avtalslicensregel i URL. Som tidigare antytts finns det redan flera sådana avtal. Föreningen Presskopia har ingått 386 avtal (mars 1988), i vilka rättighetshavarna upplåter rätten att framställa och distribuera

² S.k. reproduction rights organisations finns i följande länder: Australien, Danmark, Finland, Frankrike, Island, Kanada (Quebec), Nederländerna, Norge, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Sydafrika, USA, Västtyskland, Österrike. I Japan, Nya Zeeland och Spanien pågår arbetet med att bilda sådana organisationer.

upphovsrätten. Upplåtelsen gäller endast sådan redaktionell text som är av intresse för abonnentens verksamhet. Abonnenten får distribuera kopiorna för intern information till anställda eller personer med annan särskild anknytning till abonnentens verksamhet, exempelvis medlemmar eller ledamöter i abonnentens organ. Kopiorna får inte framställas eller distribueras i eget förvärvssyfte eller utnyttjas för annat ändamål. Ersättningen för denna upplåtelse baseras på antalet kopiesidor i A4-format och beräknas per avtalsår. Ersättningen utgör för närvarande i genomsnitt drygt 12 öre per kopiesida (ersättningen kan inte anges exakt, eftersom den baseras på vissa intervaller beträffande kopiesidor). För krav på ersättning från upphovsman som inte företräds av någon av de avtalslutande organisationerna påtar sig dessa ett visst ansvar. Detta är dock begränsat till för närvarande 330 kr. Tvist rörande tolkning eller tillämpning av avtalet skall hänskjutas till skiljenämnd.

Enligt en protokollsanteckning den 12.1.1984 från förhandlingar mellan rättighetshavarsorganisationerna och användarsidans centrala organisationer var parterna ense om att avtalen skulle ses som en temporär lösning i avbidan på en långsiktig uppgörelse.

Den avtalsordning som beskrivits har givetvis svagheten att den binder endast de avtalsslutande parterna. Utländska upphovsmän omfattas sålunda normalt inte och det finns svenska upphovsmän som står utanför organisationerna. Vi har tidigare konstaterat att en ordning som bygger på kollektiva avtal bör vara heltäckande, dvs. innefatta även dessa sistnämnda grupper. Det förekommer dock att de avtalsslutande organisationerna på rättighetshavarsidan påtagit sig ett ansvar för berättigade krav från sådana upphovsmän som inte företräds av organisationerna. Men detta är ingalunda tillräckligt eftersom ett sådant åtagande inte omfattar utländska publikationer eller, i det stora flertalet fall, verk av utländska eller andra utomstående upphovsmän i svenska publikationer. Därtill kommer att sådana åtaganden inte fritar den som kopierar verk av en utomstående från straffrättsligt ansvar. Vi föreslår därför att man kompletterar gällande avtal genom att införa en avtalslicensbestämmelse.

Det finns flera förebilder för en avtalslicensreglering i såväl svensk som övrig nordisk lagstiftning. Svenska exempel är 15 § a URL om fotokopiering i undervisningsverksamhet och 22 § andra stycket URL om radio- och TV-företagens rätt att sända litterära och musikaliska verk samt 22 d § URL om vidareändring av radio- och TV-program. Såvitt avser de övriga nordiska länderna skall här endast nämnas att den s.k. presskopieringen i Finland regleras genom en avtalslicensordning (11 a § FiURL) och att den danska upphovsrättsutredningen föreslagit att motsvarande ordning införs.

I detta sammanhang kan det vidare vara på sin plats att erinra om den nordiska upphovsrättskommitténs (NUK:s) förslag i denna fråga. De sakkunniga (se NR 21/73 s. 97 ff.) skilde där mellan å ena sidan kopiering av material i tekniska och vetenskapliga tidningar och tidskrifter m.m., dvs. material som ansågs vara ekonomiskt särskilt värdefullt, och å andra sidan material ur dagspress. I fråga om den förra kategorin föreslog de danska och svenska sakkunniga en avtalslicensregel, medan de finska och

norska sakkunniga stannade för en tvångslicensregel. När det gällde material ur dagspress föreslog de finska och norska sakkunniga att sådan kopiering inom vissa gränser skulle vara helt fri. De svenska sakkunniga föreslog en tvångslicensregel, medan de danska sakkunniga ansåg att någon specialregel inte behövdes utan att avtal kunde slutas i varje särskilt fall. Förslaget från de svenska sakkunniga ledde inte till lagstiftning. En uppdelning i olika kategorier är enligt vår mening inte lämplig eftersom den skulle leda till svårbestämda gränsdragningsproblem.

Vi anser att man kan utgå från att parterna kommer att träffa de nödvändiga avtalen. Det kan dock inte uteslutas att så inte blir fallet. Det finns olika möjligheter att komma till rätta med en sådan situation. Man kan exempelvis, som skett i fråga om fotokopiering i undervisningsverksamhet, erbjuda ett särskilt medlingsförfarande. En annan möjlighet är att införa bestämmelser om tvångsskiljedom. Så har skett i Finland där en generell avtalslicensbestämmelse i vad den gäller fotokopiering i undervisningsverksamhet kompletterats med en föreskrift om tvångsskiljedom. För bestämmelsens tillämpningsområde i övrigt finns inte någon särskild ordning för konfliktlösning, således inte heller för presskopieringen.

Enligt vår mening bör ingrepp i avtalsfriheten i det längsta undvikas; tvångsskiljedom eller liknande förfarande bör komma i fråga endast i fall där det är absolut nödvändigt och då för att skydda betydande allmänna intressen. En sådan situation föreligger enligt vår mening inte i detta fall. Här gäller det principiellt - på samma sätt som när det är fråga om varor och andra materiella ting - att parterna skall bestämma villkoren för och priset på den intellektuella prestation som tillhandahålls. Därtill kommer att en ordning med tvångsskiljedom onekligen skulle ge systemet ett drag av tvångslicens, något vi anser vara betänkligt.

Däremot anser vi att ett medlingsförfarande av den modell som finns i lagen (1980:612) om medling i vissa upphovsrättstvister - bör kunna komma till användning även i detta fall. Ett sådant medlingsförfarande innebär inte något intrång i den principiella avtalsfriheten. Det kan visserligen diskuteras om ett särskilt statligt åtagande verkligen är nödvändigt för att lösa tvister mellan de parter som det här kommer att vara fråga om. Det kan dock inte uteslutas att en parts möjlighet att påkalla ett medlingsförfarande av den typ det här är fråga om i vissa fall kan främja att avtal kommer till stånd. Vi förordar därför att den nyss nämnda lagen görs tillämplig även på sådana avtal om reprografiskt mångfaldigande som här diskuteras.

Sammanfattningsvis anser vi att man kan utgå från att det behov av att kunna fotokopiera artiklar ur tidningar och tidskrifter för informationsändamål som finns inom "institutioner" kommer att kunna tillgodoses genom avtal i en omfattning som gör att det i URL kan föreskrivas att de avtal om fotokopiering för informationsändamål som parterna ingår blir tillämpligt även vid kopiering av verk av upphovsman som inte tillhör den avtalsslutande organisationen. Om avtal inte kommer till stånd skall 1980 års medlingslag vara tillämplig.

7.3 Avtalslicensbestämmelsens närmare utformning

En reglering med avtalslicens ger en användare rätt att fotokopiera även verk av upphovsmän som står utanför den organisation av rättighetshavare med vilken användaren står i ett avtalsförhållande. I gengäld ger regleringen en sådan upphovsman minst samma rätt till ersättning som den som tillkommer medlemmarna i organisationen. Detta innebär bl.a. att de bestämmelser som reglerar fördelningen av ersättningen *mellan* organisationerna och *inom* organisationen blir bindande för utomstående upphovsmän, oavsett om dessa bestämmelser finns i kopieringsavtalet eller har bestämts internt inom organisationen.

Det förstnämnda förhållandet väcker frågan om en utomstående upphovsman skall ha möjlighet att meddela förbud mot ett visst utnyttjande. Han kan exempelvis vilja ha en högre ersättning än den som utgår enligt avtalet. Men han kan också ha beaktansvärda ideella skäl för att motsätta sig utnyttjandet.

Innehåller avtalet en förbudsklausul blir denna givetvis tillämplig också för utomstående upphovsmän. Saknas en sådan klausul får frågan principiell betydelse, särskilt när det gäller utländska upphovsmän. Gentemot utomstående upphovsmän får avtalslicensbestämmelsen karaktär av tvångslicens och det måste därför, med hänsyn till den omfattning som ifrågasattas om en så vidsträckt "tvångslicens" som det här skulle bli fråga om är förenlig med våra konventionsåtaganden. Vi har kommit till slutsatsen att avtalslicensen, såsom skett i 15 a § URL, bör förenas med en föreskrift om att en utomstående upphovsman har rätt att meddela förbud mot att hans verk kopieras.

De ersättningar som utgår enligt avtalen fördelas enligt de regler som bestäms i avtalen eller av vederbörande organisation. I enlighet med principen om likställighet i ersättningshänseende får sålunda utomstående upphovsmän, som inte förbjudit utnyttjandet (för att eventuellt själva förhandla därom), godta att ersättningen används till kollektiva ändamål, men de är samtidigt berättigade till stipendier och liknande förmåner enligt samma normer som gäller för medlemmarna. Även denna fråga har betydelse främst för utländska upphovsmän. I praktiken har säkerligen en enskild utländsk upphovsman ringa eller ingen nytta av sådana kollektiva förmåner som avtalen ger eller kan komma att ge de svenska medlemmarna. Likaså har han svårt att utnyttja svenska stipendier eller liknande individuella förmåner. Å andra sidan kommer sannolikt ersättningar till utlandet i praktiken inte att bli aktuella förrän utvecklingen av det samarbete som pågår mellan svenska rättighetshavarorganisationer och motsvarande organisationer i vissa stater har nått längre än för närvarande. För att avtalslicenssystemet inte med fog skall kunna ifrågasättas från konventionssynpunkt bör dock enligt vår mening utomstående upphovsmän ges rätt att framställa anspråk på individuell ersättning.

Av hänsyn till bl.a. organisationernas behov av att kunna överblicka vilka utbetalningar som kan bli aktuella bör rätten till ersättning från en organisation preskriberas efter viss tid. På samma sätt som gäller enligt

15 a och 22 d §§ URL bör tidsfristen kunna bestämmas till tre år efter utgången av det år kopieringen ägde rum.

När skyddade verk fotokopieras berörs även upphovsmannens ideella rätt. Denne har ett självklart intresse av att de som utnyttjar kopior av hans verk får klart för sig vem som är upphovsman till detta. Några särskilda föreskrifter behövs dock inte, eftersom bestämmelserna i 3 § URL är generella.

I 26 § URL finns kompletterande bestämmelser om skydd för bl.a. upphovsmannens ideella rätt, när verk utnyttjas med stöd av inskränkingsbestämmelserna i 2 kap. URL. Där föreskrivs bl.a. att källan skall nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver, när ett verk återges offentligt med stöd av bestämmelse i kapitlet. Även denna del av den ideella rätten kommer att beröras vid "institutionell" fotokopiering. Några särskilda bestämmelser behövs emellertid inte, eftersom föreskriften i 26 § hänför sig till samtliga inskränkingsbestämmelser i 2 kap. URL och sålunda i princip blir tillämplig även vid den kopiering som det här är fråga om.

Som vi tidigare nämnt är skyddet för fotografier i FotoL utformat efter samma principer som skyddet för litterära och konstnärliga verk. Fotografier förekommer i stor utsträckning i de tidningar och tidskrifter som användarna är intresserade av att kopiera. Användarsidan har framhållit att nuvarande pressklippsavtal är bristfälliga bl.a. eftersom de inte omfattar fotografier. Det finns emellertid anledning att anta att kommande avtal kommer att inkludera även fotografier. För att underlätta en sådan utveckling bör i FotoL införas sådana regler om fotokopiering av fotografiska bilder som överensstämmer med dem vilka nu föreslås för kopiering av skyddade verk. Det är tillräckligt att föreskriva att de föreslagna bestämmelserna för fotorättens del skall ha motsvarande tillämpning.

Det behövs inga särskilda regler om skydd för fotografens ideella rätt. Bestämmelserna i 2 § FotoL om den ideella rätten är nämligen, liksom motsvarande bestämmelser i 3 § URL, generella och kommer därför att omfatta även kopiering av fotografier.

I 13 § FotoL finns en bestämmelse som motsvarar den i 26 § URL. I bestämmelsen föreskrivs att källan skall nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver, när fotografier skall utnyttjas med stöd av vissa stadganden i FotoL. Bestämmelsen gäller vid kopiering av fotografiska verk. Någon särskild bestämmelse behövs alltså inte.

It is a very common mistake to suppose that the only way to avoid the charge of inconsistency is to deny that the law is a command.

But this is not the case. For the law is a command, and it is a command which is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it.

And this is why the law is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it. And this is why the law is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it.

But this is not the case. For the law is a command, and it is a command which is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it. And this is why the law is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it.

But this is not the case. For the law is a command, and it is a command which is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it. And this is why the law is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it.

But this is not the case. For the law is a command, and it is a command which is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it. And this is why the law is not subject to the same kind of criticism as a mere suggestion or recommendation. The law is a command which is binding on all who are subject to it.

8 INSPELNING AV RADIO- OCH TV-PROGRAM - ALLMÄNNA FRÅGOR

8.1 Bakgrund

Sedan URL:s tillkomst har utvecklingen på massmedieområdet gått snabbt. I Sverige har de traditionella medierna radio och, framför allt, TV fått ökad betydelse. Antalet rikstäckande radioprogramkanaler är fler och antalet sändningstimmar har ökat. En omfattande lokalradioverksamhet har tillkommit och sedan sommaren 1986 har närradioverksamheten permanent. TV-program, som vid 1960-talets början sändes i blygsam skala, förmedlas i dag i två rikstäckande programkanaler under ett stort antal sändningstimmar per dygn. Ett nytt medium, Text-TV, visas i de båda rikskanalerna.

Utvecklingen inom kommunikationsteknologin har lett till nya distributionsformer som ger oss ett ökat programutbud. Via kommunikations-satelliter kan radio- och TV-bolag förmedla program för vidare-sändning i kabel. Sådan vidare-sändning är också möjlig beträffande "markdistribuerade"program. Egensändningar i kabel, dvs. distribution av program som kabeloperatören själv sammanställer eller själv producerar, befinner sig än så länge på utvecklingsstadiet. Inom en snar framtid kommer det att vara möjligt för enskilda hushåll att med hjälp av en särskild antenn ta emot sändningar från s.k. direktsändande satelliter.

En motsvarande utveckling har samtidigt skett på reproduktionsteknikens område. Det är numera möjligt att snabbt och billigt och utan större kvalitetsförlust spela in radio- och TV-program och ta del av dem i efterhand, s.k. timeshifting.

Denna utveckling har, tillsammans med den ekonomiska, kulturella och sociala utvecklingen i övrigt, lett till ett ökat medieutbud och att marknaden för tillhandahållande av program har ökat.

Radio- och TV-utsändningar som innehåller upphovsrättsligt skyddade alster får inte utan rättighetshavarens samtycke spelas in på anordning genom vilken det kan återges. Detta följer, som tidigare antytts, av att ensamrätten till exemplarframställning (2 § första stycket URL) också omfattar fall där verket överförs på sådan anordning (2 § andra stycket). Om utsändningen innehåller utövande konstnärers framföranden av verk har framförandena ett motsvarande skydd (45 § URL). Det har också fonogramproducenter för sina ljudupptagningar och filmproducenter för sina filmverk (46 § URL). Oavsett om programinnehållet i utsändningen har skydd eller inte, har radio- och TV-företagen ett självständigt, liknande skydd för själva utsändningen (48 § URL). Genom bestämmelser i 1973 års

tillämpningsförfordning till URL och FotoL blir detta skyddssystem i princip tillämpligt på utländska verk, prestationer och utsändningar i radio eller TV.

Den som i efterhand vill ta del av ett program som sänds i radio eller TV kan spela in utsändningen med stöd av reglerna i 11 § URL om exemplarframställning för enskilt bruk. Däremot är utrymmet för att med stöd av 11 § göra inspelningar för nyttjande utanför den privata sfären begränsat och våra nu framlagda förslag innebär att utrymmet begränsas än mer. För undervisningsväsendet finns dock en särskild regel beträffande ljudupptagningar (17 § URL). Enligt den bestämmelsen är det tillåtet att göra sådana upptagningar för tillfälligt bruk inom undervisningsverksamhet.

I den mån exemplarframställning inom en "institution" inte kan ske med stöd av någon av de nyss nämnda bestämmelserna måste i princip tillstånd inhämtas från rättighetshavarna om "institutionen" vill spela in program och utnyttja upptagningarna inom verksamheten.

I vissa fall kan det vara svårt att avgöra i vad mån ett program innehåller upphovsrättsligt skyddade verk eller prestationer. Detta förhållande leder till att man i praktiken är tvungen att utgå från att hela programinnehållet är skyddat. Att avgöra vem som innehar rättigheterna i det enskilda fallet kan vålla stora problem. Under alla förhållanden är det i praktiken näst intill omöjligt att inhämta individuellt samtycke från varje enskild rättighetshavare. Det krävs således någon form av kollektiv lösning för att en godtagbar ordning skall kunna etableras.

Inom vissa sektorer i samhället har man träffat kollektiva avtal. Vi kommer att redovisa dessa avtal senare (se avsnitt 9.1 och 11.7) i samband med våra överväganden om vilken inspelningsrätt som bör gälla på några områden. I detta sammanhang konstaterar vi endast att en del av avtalen inte omfattar alla rättighetshavare, dvs. avtalen är inte heltäckande. Inom många sektorer av samhället saknas dessutom avtal. I det följande kommer vi därför att överväga om man genom särskild reglering bör ge vissa eller alla "institutioner" rätt att under vissa villkor spela in radio- och TV-program. Det finns därför anledning att något närmare beröra vissa allmänna frågor, nämligen

- vad är skyddat i radio/TV-utsändning?
- vem innehar rättigheterna?
- hur förvärvar man praktiskt rättigheterna?

När det gäller att avgöra vad som åtnjuter upphovsrättsligt skydd i en radio- eller TV-utsändning bör - enligt de principer som ligger till grund för gällande lagstiftning - skiljas mellan förutexistierande verk och sådana som tillkommit eller bearbetats just för det aktuella mediet. Exempel på den förra kategorien är vissa musikaliska och sceniska verk samt vissa filmverk. Dessa verkstyper är som sådana skyddade oberoende av på vilket

sätt eller i vilket medium de framförs. Till den andra typen av programinslag hör exempelvis reportage och s.k. featureprogram, dvs. enligt auktoritetskommittén (SOU 1956:25 s.70) sådana mera genomarbetade program, som delvis är författade just för utsändning men delvis består av litterära och musikaliska inslag, hämtade från annat håll. Under förutsättning att programinslag av sistnämnda typer uppfyller de allmänna verkskriterierna, vilket i allmänhet torde vara fallet, har även dessa upphovsrättsligt skydd. Ett featureprogram kan sålunda innehålla självständiga verk samtidigt som sammanställningen av programmet som sådan kan åtnjuta skydd som filmverk.

Det kan givetvis diskuteras om kortare nyhetsmeddelanden och liknande programinslag alltid innehåller skyddade prestationer. Man bör emellertid från praktiska utgångspunkter vara snar att anta att upphovsrättsligt skydd föreligger. Var gränsen går i varje enskilt fall är en fråga som i sista hand endast kan avgöras av domstol eller skiljenämnd. Från användarsynpunkt är man därför i praktiken nödsakad att utgå från att skydd föreligger.

När det gäller frågan om vem som innehar rättigheterna räcker det här med att erinra om att man bör skilja mellan *dels* rättigheter som radio- eller TV-bolag förvärvar från utomstående, *dels* bolagets rättigheter till egenproducerade program.

I det förstnämnda fallet är det normalt endast sändningsrätten som förvärvas, i vissa fall tillsammans med rätten att sprida programmet i videogramform. När det gäller undervisningsprogram friköps dessa ofta, vilket normalt innebär att radio- eller TV-företaget förvärvar rätten att tillåta viss exemplarframställning av programmet. Bortsett från de senast nämnda fallen innehas sålunda rättigheterna till exemplarframställningen i fråga om förvärvade program normalt av annan än sändarbolaget.

När det gäller egenproducerade program bör man i princip skilja på tre kategorier av medverkande. För anställda regleras frågan om rättigheternas övergång antingen genom särskilt avtal mellan arbetstagare och arbetsgivare eller också är frågan löst genom anställningsavtalet. Om anställningsavtalet inte uttryckligen reglerar frågan anses huvudregeln vara att arbetsgivaren får för sin normala verksamhet använda sådant upphovsrättsligt skyddat material som arbetstagaren åstadkommit för att fullgöra sina arbetsuppgifter. För anställda vid Sveriges Radio-koncernen finns s.k. upphovsrättsavtal för de olika programbolagen, dvs. Sveriges Television AB, Sveriges Utbildningsradio AB, Sveriges Riksradio AB och Sveriges Lokalradio AB.

För icke-anställda, som är medlemmar i någon av rättighetshavarorganisationerna, regleras frågan om rättigheternas övergång normalt i de kollektiva avtal som gäller för de olika kategorier som finns inom respektive område. För icke-anställda som inte är organiserade övergår rättigheterna i den omfattning som följer av det enskilda engagemangsavtalet.

En reglering av möjligheterna att spela in radio- och TV-program måste sålunda beakta att exemplarframställningsrätten till programinnehållet i en utsändning kan vara reglerad på olika sätt.

Som tidigare nämnts har man träffat vissa kollektiva avtal. Dessa har för rättighetshavarnas räkning ingåtts av deras organisationer. År 1982 bildade ett flertal av dessa organisationer förhandlingskartellen COPYSWEDE. Motsvarande organisationer finns i de övriga nordiska länderna. COPY-SWEDE har för närvarande 13 organisationer som medlemmar.¹

COPYSWEDE har som uppgift bl.a. att leda medlemsorganisationernas samarbete i avtalsfrågor och att på deras direkta uppdrag företräda dem i avtalsförhandlingar om utnyttjande av offentliggjorda verk, prestationer och fotografier som avses utnyttjas genom sändning via satellit, kabel, betal-TV eller genom anordning genom vilken återgivande kan ske eller genom överföring från en sådan anordning till en annan. Medlemsorganisationernas förhandlingsuppdrag från COPYSWEDE grundas i de flesta fall på individuella fullmakter från medlemmarna i de olika medlemsorganisationerna. Genom sina stadgar har COPYSWEDE också möjlighet till avtalssamverkan med producentorganisationer.

Rättigheter innehas, som tidigare nämnts, också av producenter av grammofonskivor, bandkassetter, film och videogram. Såvitt gäller rättigheter till inspelad musik och filmverk på videogram förmedlas dessa av svenska gruppen av International Federation of Producers of Phonograms and Videograms (IFPI). Beträffande vanlig film förmedlas rättigheterna av respektive filmproducent.

8.2 Allmänna överväganden

Vi har tidigare konstaterat att det inte är realistiskt med en ordning där tillstånd till inspelning av ett utsänt program inhämtas genom *individuella avtal*. Vad som behövs är någon form av kollektiv lösning.

Det finns i princip två möjliga, *kollektiva avtalsmodeller*. Den ena är den s.k. friköpsmodellen, som innebär att programbolaget förvärvar de här aktuella rättigheterna vid "källan". Såvitt gäller svenska radio- och TV-program torde det i första hand vara en politisk och ekonomisk fråga huruvida en sådan ordning är genomförbar.

¹ Medlemsorganisationerna är : Svenska Tecknare, Konstnärernas Riksorganisation (KRO), Nordisk Copyright Bureau (ncb), Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation (SAMI), Svenska Fotografernas Förbund, Svenska Journalistförbundet, Svenska Musikerförbundet, Svenska Teaterförbundet, Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM), Sveriges Dramatikerförbund, Sveriges Författarförbund, Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF), Sveriges Yrkesmusikerförbund (SYMF).

Den andra modellen bygger på en ordning där användarna förvärvar rättigheterna genom en licens. Förutsättningarna för en sådan ordning har förändrats väsentligt sedan URL:s tillkomst.

För upphovsmän och utövande konstnärer finns sålunda förhandlingskartellen COPYSWEDE, som är rustad att handha upplåtelser och sluta avtal i de hänseenden som här är aktuella. Även fonogram-, videogram- och filmproducenterna är organiserade. Slutligen kan konstateras att de rättigheter som radio- och TV-företag innehar till följd av 48 § URL eller på grund av avtal ännu så länge finns samlade hos ett fåtal företag.

Inte heller på användarsidan bör organisationsförhållandena vålla några stora problem. Eventuella avtal kommer här att ingås företrädesvis av riksdagen, staten, kommuner, landstingskommuner samt av vissa myndigheter, större företag och organisationer. De avtal som dessa kommer att ingå blir med all sannolikhet vägledande för andra mindre, organisatoriskt svagare avtalsparter.

Det avgörande problemet är emellertid även här att enbart kollektiva avtal inte räcker för att "fånga in" alla berörda rättighetshavare. Ett avtal som en organisation ingår binder ju inte andra rättighetshavare än sådana som genom fullmakt, upplåtelse i anställningsavtal eller på annat sätt givit organisationen i uppdrag att ingå avtal på deras vägnar.

Konsekvenserna av en bristfällig rättighetstäckning kan, som tidigare nämnts, i viss mån begränsas genom att de avtalsslutande organisationerna gentemot användarna åtar sig att svara för eventuella krav från utomstående rättighetshavare genom att inta lämpligt utformade "indemnity clauses" i avtalen. För svenskt vidkommande anses emellertid dessa inte vara tillräckliga eftersom de inte lyfter bort ett straffrättsligt ansvar för en användare.

Vår slutsats blir därför att det måste till lagstiftning för att "institutionernas" intresse av att spela in radio- och TV-program skall kunna tillgodoses i önskvärd utsträckning.

En annan fråga är om det är möjligt att genom generella föreskrifter reglera inspelningsrätten för olika sektorer i samhället. Enligt vår mening talar starka skäl mot detta. Enligt Bernkonventionens artikel 9.2 får inskränkningar i ensamrätten till exemplarframställning göras endast i "certain special cases" om övriga förutsättningar enligt artikeln är uppfyllda. Uttrycket "certain special cases" kan visserligen tolkas på olika sätt. Syftet med bestämmelsen talar dock starkt för att inskränkningar i ensamrätten bör begränsas till särskilda typfall av utnyttjanden där starka allmänna skäl talar för en inskränkning i ensamrätten. Till detta kommer att den Europeiska TV-överenskommelsen inte lämnar något utrymme för generella lösningar. Vi kommer därför att för varje särskilt område överväga behovet och utformningen av en särskild reglering. Därvid kommer att eftersträvas att de föreslagna bestämmelserna på de enskilda områdena inte sammantagna leder till att rättighetshavarnas intressen åsidosätts. Resultatet av en lagstiftning enligt "tårtbitsmetoden" kan

sammantaget leda till ett resultat som med fog kan ifrågasättas från konventionssynpunkt.

Innan vi övergår till att närmare överväga vilken lösning som bör gälla för varje särskilt område anser vi det lämpligt att något beröra vilka program som bör omfattas av en reglering. Programutbudet i TV i Sverige utgörs till största delen av SVT:s egenproducerade och förvärvade program, dvs. de program som för närvarande sänds i företagets båda programkanaler. Ett icke obetydligt antal sändningar från utländska distributörer sker via kommunikationssatelliter och vidaresänds i kabel. Inom kort är även sändningar från direktsändande satelliter en realitet. Denna utveckling gör att man måste ta ställning till om en reglering skall omfatta även dessa nya distributionsformer.

En reglering av möjligheterna att spela in radio- och TV-program i de hänseenden som här kommer att vara aktuella måste anpassas till våra åtaganden enligt internationella konventioner och andra internationella överenskommelser. Den Europeiska TV-överenskommelsen ger endast ett begränsat utrymme för inskränkningar i TV-företagens rätt att lämna tillstånd till eller förbjuda inspelning av deras utsändningar. Av de fall som övervägs i detta betänkande synes överenskommelsen medge inskränkningar endast när det gäller inspelning i undervisningsverksamhet. Det finns dock även i övrigt fog för återhållsamhet när man överväger inskränkningar i utländska rättigheter som på beskrivet sätt görs tillgängliga för allmänheten här i Sverige. Till detta kommer att det finns anledning att avvakta den fortsatta utvecklingen inom satellitsändningsområdet, såväl den rent tekniska som den internationella rättsliga diskussionen. Sammanfattningsvis finner vi att utsändningar från direktsändande satelliter inte bör omfattas av de förslag som vi lägger fram i detta betänkande.

Inte heller vidaresändning i kabel eller via jordlänk bör tas med. Detsamma bör också gälla ursprunglig sändning i kabel, dvs. när kabeloperatören själv producerar eller ställer samman program. Det är idag svårt att med säkerhet säga vilka program kabeloperatörerna kommer att producera eller ställa samman. Eftersom man således inte kan bedöma vilken inverkan en tänkt reglering får i detta hänseende finner vi skäl att lämna även sådana kabelsändningar utanför regleringen.

Slutsatsen blir sålunda att den fortsatta framställningen kommer att gälla enbart program som sänds av programbolagen inom Sveriges Radiokoncernen.

I de tre följande avsnitten kommer vi att behandla viss inspelningsrätt av radio- och TV-program, nämligen för

- visning vid vårdinrättningar,
- visning inom "institutioner" av program som behandlar samhällsfrågor,
- bruk inom undervisningsverksamhet.

9 INSPELNING AV RADIO- OCH TV-PROGRAM FÖR TIDSFÖRSKJUTEN VISNING VID VÅRDINRÄTTNINGAR

9.1 Inledning

Personer som på grund av sjukdom, ålder eller annan anledning hänförlig till deras person såsom vårdbehövande befinner sig på sjukhus, ålderdomshem eller annan liknande vårdinrättning kan ofta inte ta del av TV-program under ordinarie sändningstid. Att dessa personer inte kan se utsändningarna beror ofta på deras individuella hälsotillstånd, men även institutionens arbetsrutiner kan lägga hinder i vägen.

En liknande situation uppkommer i andra sammanhang. Inom kriminalvården kan den ordning som gäller för en anstalt medföra att intagna inte ges möjlighet att se vissa TV-program. Inte heller värnpliktiga kan se TV-program som sänds under pågående kvällstjänstgöring. Åtskilliga andra exempel finns. Enligt vår mening skulle det emellertid föra för långt att införa en särskild reglering som ger möjlighet till inspelning för tidsförskjuten visning i alla dessa fall. Vi anser att tillräckligt starka skäl för att överväga en sådan särskild inspelningsrätt endast finns inom sjuk- och åldringsvården .

Som tidigare framhållits ger bestämmelserna om exemplarframställning för enskilt bruk i 11 § URL ett visst, om än begränsat utrymme för inspelningar av TV-program utan rättighetshavarnas samtycke. Inom vårdområdet innebär bestämmelsen exempelvis att en patient som är intagen på ett sjukhus har rätt att spela in ett TV-program och att själv se på det. Patienten har också rätt att visa inspelningen för dem som tillhör dess närmaste familje- och vänkrets. Däremot är det normalt inte tillåtet att visa inspelningen för hela avdelningen. Eftersom det är tillåtet att anlita "annan" vid framställningen, får sjukhusets personal hjälpa patienten att göra inspelningen. Personalen får dock inte på eget initiativ, som ett led i institutionens arbete, spela in och visa program för patienterna. Friheten att framställa exemplar för enskilt bruk tillkommer endast fysiska personer och aldrig en institution. Det finns således ett visst utrymme att spela in program med stöd av 11 § men detta utrymme är för begränsat i de sammanhang som det här är fråga om. Den åtstramning av 11 § som vi förordar i detta betänkande ändrar i sak inte på det nyss sagda.

Inom vårdsektorn finns det sedan hösten 1984 ett standardavtal som COPYSWEDE och SVT erbjuder vissa vårdinstitutioner. Syftet med avtalet är att ge personer som vistas på dessa institutioner en möjlighet att se TV-program vid en annan tidpunkt än när de sänds. Avtalet ger institutionerna rätt att spela in TV-program i ett exemplar per TV-apparat/monitor och att inom ett dygn visa programmet för personer

TV-apparat/monitor och att inom ett dygn visa programmet för personer som omfattas av institutionens normala verksamhet. Tillståndet omfattar de rättigheter som tillkommer de upphovsmän och utövande konstnärer vilka representeras av COPYSWEDE samt de rättigheter som i övrigt företräds av SVT. Vissa villkor är knutna till tillståndet. Sålunda skall inspelningen raderas ut ett dygn från inspelningstillfället och den får inte visas i andra sammanhang. Vidare gäller att det inte är tillåtet att framställa kopior av inspelningen och den får inte heller bortföras från institutionen. För inspelningsrätten utgår för närvarande en ersättning om 100 kr per år för varje TV-apparat/monitor som finns på institutionen. Ersättningen skall betalas till COPYSWEDE.

Avtalet anses emellertid vara bristfälligt eftersom det inte täcker alla rättigheter som förekommer i programmen. Avtalet gäller ju endast de rättigheter som innehas av COPYSWEDE och SVT. Program som innehåller verk och prestationer av utomstående upphovsmän och utövande konstnärer omfattas således inte; inte heller fonogram- och filmproducenternas rättigheter regleras genom avtalet. Den nödvändiga rättighetstäckningen saknas alltså i fråga om åtskilliga program. Detta innebär en betydande rättsosäkerhet för användarna; de löper risk att göra sig skyldiga till intrång i rättigheter om de inte med säkerhet kan avgöra vilka program de får spela in för senare visning.

Även om avtalet utvidgas till att omfatta de rättigheter som företräds av fonogram- och filmproducenternas organisationer blir det inte heltäckande. Problemet med de utomstående rättighetshavarna skulle kvarstå. Det krävs således att lagstiftaren tillhandahåller en lösning som ger dem som vistas på vårdinrättningar möjlighet att i efterhand ta del av hela programutbudet.

9.2 Val av lösning

Från vissa håll har man förordat en ordning som ger en vårdinstitution rätt att fritt och utan ersättning spela in TV-program och inom viss kortare tid visa dem för personer som vistas på institutionen. Från rättighetshavarhåll har man upprepat sin principiella uppfattning att lagstiftaren bör vara restriktiv när det gäller att införa regler om fritt utnyttjande eller tvångslicensbestämmelser. Man anser att sådana regleringar i varje fall inte bör tillgripas om rimliga lösningar kan åstadkommas genom kollektiva avtal kompletterade med avtalslicensbestämmelser.

Vissa skäl kan anföras för en fri inspelningsrätt för kortvarigt bruk inom de vårdinstitutioner som det här är fråga om. De sociala skälen har avsevärd tyngd. Det rör sig om människor som på grund av sjukdom, ålder eller annan särskild anledning ofrivilligt hamnat i en sådan situation att de inte - som de i princip skulle ha kunnat om de befunnit sig i sin hemmiljö - kan ta del av det ordinarie programutbudet eller spela in det enligt reglerna i 11 § URL. Vidare kan det hävdas att det bara rör sig om en

ytterst kortvarig inspelningsrätt; syftet är endast att möjliggöra ett tidsförskjutet utnyttjande inom något dygn.

Det bör också beaktas att det skulle vara fråga om att ge ett stort antal institutioner en inspelningsrätt som omfattar hela programutbudet i TV och som skulle innebära ett intensivt och i viss mån systematiskt utnyttjande av skyddade verk och prestationer, låt vara under en begränsad period. Risker är uppenbara att rättighetshavarnas möjligheter att kontrollera vidareutnyttjandet under en sådan reglering blir obefintliga. Dessa skäl talar mot införandet av regler om fritt utnyttjande.

Inspelning av radio- och TV-program, liksom andra former av sekundärutnyttjanden, har fått och kommer sannolikt att få en allt större betydelse för upphovsmän och andra rättighetshavare. Denna utveckling talar för en ordning som i största möjliga utsträckning är marknadsneutral, dvs. som inte gynnar en distributionsform på andras bekostnad. Det finns således även från denna synpunkt goda skäl att välja en lösning som bygger på kollektiva avtal kompletterade med en avtalslicensbestämmelse.

Även ett konventionstekniskt skäl talar för avtalslicensalternativet. Enligt den Europeiska TV-överenskommelsen skall, som tidigare angivits, ett TV-företag i ett fördragsslutande land med avseende på sina egna utsändningar ha rätt att *i såväl det egna landet som i övriga anslutna länder* lämna tillstånd till eller förbjuda vissa närmare angivna åtgärder bl.a. upptagning av en sändning eller däri ingående särskilda bilder och mångfaldigande av en sådan upptagning (artikel 1.1(d)). Genom förbehåll kan skyddet inskränkas i vissa närmare angivna hänseenden. De förbehåll som Sverige gjort omfattar inte det fall som det här är fråga om. Dessutom skiljer sig överenskommelsen från de upphovsrättsliga konventionerna bl.a. därigenom att den ger TV-företagen ett skydd även i det egna landet och inte medger att man i efterhand gör förbehåll om inskränkningar i skyddet. Detta innebär att såväl införandet av regler om fritt utnyttjande som tvångslicensbestämmelser skulle – såvitt gäller TV-företag – strida mot Sveriges åtaganden enligt överenskommelsen.

En revision av överenskommelsen för att exempelvis göra det möjligt att införa bestämmelser av den typ som nyss nämnts är givetvis tänkbar men knappast praktiskt möjlig att åstadkomma, i varje fall inte inom rimlig tid. De bägge senast nämnda alternativen bör därför inte väljas. Däremot skulle ett system som bygger på en avtalslicens inte komma i konflikt med överenskommelsen; i ett sådant system krävs att TV-företagens utsändningsrättigheter förvärras genom avtal.

För att ett avtalslicenssystem skall fungera i praktiken krävs emellertid att man kan utgå från att parterna kommer att kunna sluta de nödvändiga avtalen. Enligt vår mening har man all anledning anta att parterna bör kunna sluta avtal om en inspelningsrätt liknande den som COPYSWEDE och SVT för närvarande erbjuder institutioner inom vårdsektorn. Rättighetshavarna är i detta fall främst intresserade av att själva kunna utöva ett inflytande över villkoren för och omfattningen av inspelningsrätten. Parternas frihet att bestämma över det tillåtna utnyttjandet måste emellertid begränsas av hänsyn till de utomstående rättighetshavarna,

inbegripet de utländska. Det bör därför föreskrivas att inspelningsrätten endast får avse "kortvarigt bruk". Uttrycket har valts för att markera att det inte kan komma ifråga att parterna kommer överens om att inspelningar får bevaras i mer än någon eller några dagar.

I detta sammanhang bör det dock anmärkas att det är ovisst om en avtalslicenslösning i praktiken kommer att omfatta samtliga filmverk. Även om så inte skulle bli fallet innebär dock lösningen att man i huvudsak tillgodoser det behov som finns. I fråga om filmverken kan tilläggas att en reglering enligt någon av de alternativa, mera tvångsmässiga modellerna skulle innebära en risk för att det blir svårare eller dyrare för programbolagen att förvärva filmverk som producerats av utomstående.

Sammanfattningsvis finner vi att den aktuella frågan bör lösas genom en reglering som bygger på kollektiva avtal kompletterade med en avtalslicensbestämmelse av den typ som finns i 15 a §, 22 § andra stycket och 22 d § URL. Regleringen bör på samma sätt som vid den föreslagna avtalslicensen för kopiering inom myndigheter, företag och organisationer kompletteras på så sätt att 1980 års medlingslag görs tillämplig.

För att en ordning som bygger på en avtalslicens skall kunna fungera tillfredsställande i praktiken krävs emellertid att ställning tas till ytterligare frågor. Dessa tas upp till behandling i följande avsnitt.

9.3 Avtalslicensbestämmelsens närmare utformning

I samband med lagstiftningen om återutsändning av radio- och TV-program övervägdes bl.a. frågan om rättighetshavarsidan vid avtalsförhandlingarna borde företrädas av en enda organisation eller om andra ordningar var tillräckliga. Departementschefen uttalade (prop. 1985/86:146 s.16) bl.a. att det inte fanns någon anledning att kräva att avtalen, för att få avtalslicensverkan, skall ingås av en enda organisation som representerar samtliga grupper av rättighetshavare. Däremot ansåg han att det var av grundläggande betydelse att utnyttjaren får en samlad bild av alla de olika kraven. Detta kunde åstadkommas med en föreskrift om att kraven skall framställas samtidigt, dvs. på en och samma gång. Han förutsatte att organisationerna själva skulle åstadkomma den samordning som kravet på samtidighet föranledde.

Det finns enligt vår mening inte heller i förevarande fall anledning att kräva att rättighetshavarna skall företrädas av en enda organisation. Inte heller anser vi det lämpligt med en föreskrift om att kraven skall framställas samtidigt. Förhållandena skiljer sig markant från de som gäller vid vidareutsändning i kabel, särskilt när det gäller användarsidan. Vi anser därför att parterna själva bör få utforma den samordning av förhandlingarna som de finner lämpligast.

Organisationerna skall företräda samtliga de grupper av rättighetshavare som kan bli aktuella i sammanhanget. De skall dessutom vara representativa. I likhet med gällande avtalslicensbestämmelser bör det därför föreskrivas att de avtalsslutande organisationerna skall representera "ett flertal" av de berörda svenska rättighetshavarna.

Avtalslicensbestämmelserna i 15 a § och 22 § andra stycket URL ger utomstående rättighetshavare möjlighet att förbjuda utnyttjandet av sina verk. Bestämmelsen i 22 d § URL ger däremot inte utomstående rättighetshavare någon vetorätt.

De kollektiva avtalen kan innehålla bestämmelser som ger även de rättighetshavare som företräds av organisationerna en möjlighet att förbjuda inspelning av deras verk. En sådan bestämmelse gäller också för utomstående rättighetshavare. Frågan är således även i detta fall om själva avtalslicensbestämmelsen skall ge en sådan förbudsmöjlighet. Ett förbud kan i många fall bli svårt att efterleva för användarna, särskilt om förbudet meddelas kort tid före sändningstillfället. Inte heller torde det finnas några konventionstekniska eller andra hinder mot att utesluta en vetorätt. Å andra sidan kan det i vissa situationer vara betydelsefullt för en rättighetshavare att kunna förbjuda att hans verk utnyttjas ytterligare, främst med hänsyn till ideella skäl.

Det kan givetvis diskuteras om det finns tillräckliga skäl att i fråga om ett så tidsbegränsat utnyttjande som det här kommer att bli fråga om förena en avtalslicensbestämmelse med en lagfäst vetorätt. Å andra sidan skall licensen i princip gälla hela programutbudet, vilket medför att det finns skäl för en vetorätt, särskilt för utländska rättighetshavare. För att licensbestämmelsen inte skall kunna ifrågasättas från konventionssynpunkt finner vi att utomstående rättighetshavare bör ges en lagfäst vetorätt.

På samma sätt som i 15 a § och 22 d § URL bör det föreskrivas att rättighetshavare utanför de avtalsslutande organisationerna skall vara likställda med de organiserade rättighetshavarna i fråga om del i ersättning eller i förmåner som i allt väsentligt bekostas ur ersättningen.

En annan fråga är om det i avtalslicensbestämmelsen bör föreskrivas att utomstående rättighetshavare alltid skall ha rätt att begära individuell ersättning. Såväl avtalslicensbestämmelsen i 15 a § som den i 22 d § innehåller en sådan föreskrift. Frågan var föremål för diskussion i de lagstiftningsärenden som föregick införandet av båda dessa bestämmelser (se prop. 1979/80:132 s.15 ff. och 139 ff.; prop. 1985/86: 146 s. 18 ff., 37 f. och 40 f.) Diskussionen ledde i båda fallen till att det ansågs angeläget med en föreskrift om utomstående rättighetshavares rätt till individuell ersättning för att undvika en lagstiftning som kan sägas stå i strid med våra konventionsenliga åtaganden.

I förevarande fall torde en rätt till individuell ersättning knappast få någon praktisk betydelse. Det är dock, på samma sätt som i de föregående fallen, angeläget att lagstiftningens förenlighet med konventionerna inte kan ifrågasättas. Vi förordar därför att det även i detta fall införs en föreskrift om rätt till individuell ersättning för utomstående rättig-

hetshavare och att sådana krav på ersättning endast får riktas mot organisationen.

10 INSTITUTIONELL INSPELNING AV RADIO- OCH TV-PROGRAM SOM BEHANDLAR SAMHÄLLSFRÅGOR

10.1 Inledning

Radio och TV förmedlar i stor utsträckning information i samhällsfrågor av politisk, ekonomisk, religiös och kulturell natur. Detta sker i program av olika slag, exempelvis nyhetsprogram, magasin, dokumentärer. Ibland innehåller programmen inte enbart information om samhällsfrågor utan också musikaliska och andra konstnärliga inslag. I enstaka fall kan innehållet i ett program, t.ex. en film, tilldra sig ett sådant intresse att programmet i sig kan betecknas som en samhällsfråga.

Som tidigare framhållits anses det vara av vikt att man i efterhand kan ta del av samhällsprogram, nyhetsprogram och andra program som har betydelse för den allmänna debatten. Till största delen tillgodoses intresset härav genom den frihet som enskilda har att spela in program inom ramen för reglerna för enskilt bruk (11 § URL). I viss utsträckning kan enskilda också låta utomstående kopiera sända program med stöd av 24 § andra stycket URL.

På senare tid har gjorts gällande att det vore värdefullt om det fanns en motsvarande möjlighet att spela in program även på "institutionell" nivå för att i efterhand kunna visa programmen internt, dvs. för anställda och andra med särskild anknytning till verksamheten. Ett uttalat intresse av en sådan "inspelningsrätt" finns inom riksdagen och regeringskansliet. Även vissa myndigheter, företag (t.ex. tidningar) och organisationer har ett motsvarande intresse.

I program av den typ som det här är fråga om förekommer i varierande grad verk och prestationer som har skydd enligt den upphovsrättsliga lagstiftningen. Som tidigare framhållits är svårigheten betydande när det gäller att avgöra i vad mån ett program innehåller skyddat material eller inte. Man måste därför i praktiken anta att upphovsrättsligt skydd föreligger. Därtill kommer att TV-företagen i princip alltid har skydd för själva utsändningen.

Man kan visserligen inom en "institution" göra en upptagning av ett program med stöd av 11 § URL, men värdet härav är begränsat eftersom inspelningen får göras endast för framställarens enskilda bruk. Om vårt förslag till ny lydelse av 11 § genomförs blir utrymmet än mer begränsat eftersom upptagningen får spelas upp endast för den för vars räkning framställningen sker och för dem som ingår i hans närmaste familje- och vänkrets.

Av större betydelse för inspelningsverksamhet på "institutionell" nivå är bestämmelsen i 24 § andra stycket URL. Med stöd av den kan fritt återges bl.a. vad som muntligen anförs vid "offentlig överläggning om allmänna angelägenheter", dvs. offentliga debatter i politiska och andra frågor, som berör allmänheten oavsett yrke och specialintresse. Bestämmelsen gäller även diskussioner och inlägg av hithörande slag i radio och TV. "Institutionerna" kan med andra ord redan enligt gällande rätt fritt spela in dessa program och senare visa dem för anställda och andra.

Det är dock uppenbart att "institutionernas" intresse av att kunna spela in angivna program sträcker sig längre än vad dagens regler medger. Det intresset bör enligt vår mening tillgodoses. Detta kräver emellertid en särskild reglering eftersom enbart avtal - vare sig de är individuella eller kollektiva - inte löser problemet med rättighetsklareringen. Det bör dock understrykas att en sådan reglering måste ses som ett komplement till de övriga regler som finns eller här föreslås införda i URL; ett komplement som skall tillvarata det särskilda informationsbehov av mer systematisk och omfattande karaktär som "institutionerna" har. I det följande tar vi således upp och diskuterar hur en sådan reglering bör utformas.

10.2 Val av lösning

Inför en avvägning av de många intressen som gör sig gällande i detta sammanhang finns det anledning att beröra ett särskilt förhållande som uppstår på rättighetshavarsidan. Intressena på den sidan tycks inte alltid sammanfalla. I nyhets-, debatt- och andra liknande program uttalar sig ofta politiker, debattörer m.fl. När deras uttalanden uppnår verkshöjd erhåller de automatiskt skydd enligt de regler som gäller för litterära verk. Dessa medverkande är dock i allmänhet, i varje fall i dessa sammanhang, mer intresserade av att deras uttalanden når största möjliga spridning än av att bevaka sina eventuella upphovsrättigheter. Å andra sidan kan exempelvis en intervjuare eller dennes rättsinnehavare - till skillnad från de nyss nämnda - ha ett uttalat intresse av att kunna kontrollera hur och i vilka sammanhang verket används. Detsamma gäller rättighetshavare till musikaliska verk och andra konstnärliga prestationer som numera ofta förekommer i magazines- eller liknande program.

Vad som nu har sagts ger en antydning om vilka svårigheter som möter lagstiftaren vid en reglering som syftar till att tillgodose ett informationsbehov med regler om fritt utnyttjande. Det torde nämligen vara i det närmaste ogörligt att hitta en i praktiken fungerande formel som blir tillräckligt vid för att tillgodose informationsintresset och som samtidigt inte oskäligt inkräktar på rättighetshavarnas intressen.

En reglering som medger fritt utnyttjande av de ifrågavarande programmen beaktar inte de befogade intressen som många rättighetshavare kan ha av att skydda verk och prestationer i programmen. En sådan inskränkning i deras rätt till exemplarframställning innebär en risk för att exemplar av

verket kan komma att användas på sätt som den nya regleringen inte avser att tillgodose. Denna risk är sannolikt inte särskilt stor när det gäller "rena" nyhets- och debattprogram, men ökar ju fler inslag av musikaliska verk, filmverk eller andra konstnärliga prestationer som förekommer i programmen. Det finns också en påtaglig risk för att en reglering av antytt slag kan komma att negativt påverka programföretagens möjligheter att bedriva sin programverksamhet. Det kan nämligen bli svårare för dem att köpa in vissa nyhetsprogram liksom att få med musikaliska och andra inslag i programmen. Under alla förhållanden måste en reglering vara förenlig med våra åtaganden enligt de internationella konventionerna och överenskommelserna. Redan den Europeiska TV-överenskommelsen lägger, som tidigare nämnts, hinder i vägen för regler om fritt utnyttjande liksom för en tvångslicensordning. Vår slutsats är därför att endast en avtalslicensordning samtidigt kan tillgodose både användarnas och rättighetshavarnas intressen.

I fråga om förutsättningarna för att en avtalslicensreglering skall kunna fungera märks bl.a. att politiker, debattörer och andra som uttalar sig i dessa medier normalt inte är anslutna till någon av de rättighetshavorganisationer som finns på marknaden. De skulle sålunda under en avtalslicensordning betraktas som utomstående men bör beroende på verkets utformning och innehåll kunna hänföras till någon av de organisationer som finns på det litterära området. Den omständigheten att dessa rättighetshavare i de flesta fall inte är medlemmar i någon av organisationerna bör sålunda inte utgöra något hinder mot införandet av en avtalslicensbestämmelse. För övriga rättighetshavare finns representativa organisationer.

Vidare har COPYSWEDE och SVT informerat oss om att de inlett ett arbete i syfte att undersöka vilka möjligheter det finns att erbjuda "institutionerna" ett avtal som ger dem en begränsad inspelningsrätt i fråga om program av den typ som här diskuteras. Sannolikheten för att parterna skall kunna träffa de nödvändiga avtalen får mot bakgrund härav anses som så stor att en avtalslicensordning bör kunna fungera. Vi föreslår dock även i detta fall att 1980 års medlingslag skall bli tillämplig.

Även en avtalslicensordning innebär inskränkningar i de utomstående rättighetshavarnas rätt till exemplarframställning; detta gäller särskilt de utländska rättighetshavarna. Av hänsyn till de internationella konventionerna måste därför vissa begränsningar uppställas. Bestämmelsen bör därför endast avse information i politisk, ekonomisk eller religiös dagsfråga. Filmer, underhållnings- och liknande program kommer därför normalt att falla utanför tillämpningsområdet. Det torde inte heller finnas något befogat behov av att bevara inspelningen längre tid än som ryms inom uttrycket "dagsfråga". Det saknas alltså i allmänhet skäl att bevara en upptagning för informationsändamål under en längre tid; endast i undantagsfall torde det vara aktuellt att bevara upptagningen längre än någon eller några månader. Någon föreskrift i detta hänseende behövs enligt vår mening emellertid inte.

I övrigt bör avtalslicensbestämmelsen utformas enligt den modell som vi

föreslagit för tidsförskjuten visning vid vårdinrättningar. Vi hänvisar därför till vad som anförs i avsnitt 9.3.

11 INSPELNING AV RADIO- OCH TV-PROGRAM INOM UNDERVISNINGSVERKSAMHET

11.1 Inledning

Allteftersom medier som film, radio och TV utvecklats har de i ökande utsträckning kommit att användas i undervisning av skilda slag. Den tekniska utvecklingen sedan 1960-talet har också inneburit att möjligheterna att använda ljud- och bildprogram i undervisningsverksamhet avsevärt ökat.

Undervisningsväsendets intresse av att kunna spela in radio- och TV-program regleras för närvarande på två olika sätt. Dels kan ljudupptagningar för tillfälligt bruk ske med stöd av 17 § URL inom undervisningsverksamhet. Dels finns ett s.k. friköpsavtal, som ger användare möjlighet att spela in program som producerats och distribuerats av Sveriges Utbildningsradio AB (UR). Däremot saknas föreskrifter och avtal som gör det möjligt för undervisningsväsendet att spela in även TV-program som ingår i det allmänna programutbudet. Detsamma gäller vissa radioprogram som man önskar bevara och använda under en längre tid än som är tillåtet enligt 17 §.

I detta avsnitt överväger vi en reglering av inspelningsrätten inom undervisningsverksamhet.

11.2 Gällande ordning

11.2.1 Förarbetena till upphovsrättslagen

Auktorrättskommittén konstaterade i sitt betänkande (SOU 1956:25 s.220) att skolorna vid den tiden i stor utsträckning begagnade ljudupptagningar som hjälpmedel vid undervisningen (magnetofoner och liknande). Användningsformerna var skiftande. Bl.a. inspelades skoloradioprogram i sådana fall där utsändningen inte kunde fogas in i schemat och inspelningen avlyssnades senare vid lämplig tidpunkt. Även andra radioprogram spelades in för att användas som illustrationer till undervisningen. I andra fall gjordes inspelningar från grammofonskivor. Inspelningar användes vidare som kontrollmedel vid språk- och sångundervisning.

Enligt kommitténs mening borde den praxis som hade utbildats legaliseras. Ljudupptagning i dessa fall utgjorde ett så värdefullt hjälpmedel att den borde förklaras tillåten. Samtidigt borde det skapas garantier mot att förfarandet fick så vidsträckt omfattning att det kunde komma att göra intrång i upphovsmännens berättigade intressen. Detta borde enligt kommittén ske genom ett stadgande som begränsades till ljudupptagningar inom undervisningsverksamhet. Inspelningar borde i dessa fall vara tillåtna endast om de skedde för tillfälligt bruk. Vidare uppställde kommittén den ytterligare begränsningen att vad som sålunda framställts inte fick utnyttjas för annat ändamål och skulle efter användningen göras obrukbart (SOU 1956:25 s.221).

I propositionen (1960:17 s.131 f.) uttalade departementschefen bl.a. att upphovsmännens intressen inte syntes kunna lida någon skada om rätten att göra inspelningar begränsades till fall där de var avsedda för tillfälligt bruk. Med "tillfälligt bruk" avsågs, enligt departementschefen, i princip att inspelningen blott fick användas vid något eller några tillfällen och i uttrycket låg också att detta inte fick ske inom alltför lång tid från det inspelningen företogs.

Departementschefen biträdde också ett förslag som lagts fram av de delegerade vid det nordiska upphovsrättsmötet 1957 och som innebar en ytterligare begränsning av rätten att göra upptagningar, nämligen att inspelning inte skulle få göras direkt från grammofoonskivor, band etc.

Första lagutskottet uttalade i sitt utlåtande (LIU 1960:41 s.57 f.) bl.a. att det i uttrycket "tillfälligt bruk" inte behövde inläggas mer än att inspelningen inte får ske för permanent bruk. Enligt utskottet borde den därför få bevaras ganska lång tid, åtminstone något år, och någon egentlig begränsning i antalet användningar borde inte gälla.

Vid lagsförslagens behandling i riksdagen kommenterade departementschefen utskottets precisering av uttrycket "tillfälligt bruk" genom att uttala bl.a. följande (Första kammarens protokoll, höstsessionen 1960, nr. 28 s. 118 f):

Detta kanske ej heller alldeles klara uttryck betyder väl, att skolorna kan bevara inspelningarna ett par tre år utan risk att anses ha överträtt stadgandet.

11.2.2 Upphovsrättslagen

Enligt 17 § URL får man inom undervisningsverksamhet framställa exemplar av offentliggjort verk genom ljudupptagning. Bestämmelsen är sålunda inte tillämplig på inspelningar från TV eller andra bildupptagningar.

Bestämmelsen gäller såväl direkta som indirekta ljudupptagningar. En upptagning är direkt om exempelvis en lärare eller några elever gör en

inspelning genom att själva tala, sjunga eller spela in verket eller verken. Indirekta upptagningar är huvudsakligen inspelningar av skolradioprogram och andra program som sänds i radio. Även andra indirekta upptagningar är tänkbara. I sådana fall ställer dock 17 § upp den begränsningen att det inte är tillåtet att spela av "grammofonskiva eller liknande anordning" som framställts i förvärvssyfte.

I 17 § uppställs vidare den viktiga begränsningen att exemplarframställning med stöd av bestämmelsen endast får ske för "tillfälligt bruk". Detta uttryck har, mot bakgrund av det nyss redovisade uttalandet av departementschefen under riksdagsbehandlingen, i allmänhet tolkats så att inspelningar som görs med stöd av bestämmelsen får bevaras i upp till tre år. Denna tolkning har veterligen aldrig prövats rättsligt. Det kan dock konstateras att de olika uttalanden om tidsfristens längd som gjordes under lagstiftningsärendets beredning inte är helt förenliga med de skäl som auktoritetskommittén ansåg motivera att en rätt till fri inspelning överhuvud taget infördes. Slutligen uppställs den ytterligare begränsningen att det framställda exemplaret inte får utnyttjas för annat ändamål.

Att bestämmelsen endast gäller ljudupptagningar innebär att det i princip krävs tillstånd från berörda rättighetshavare för att få spela in ett TV-program, dvs. göra en bildupptagning. Däremot är det tillåtet att - om man så önskar - med stöd av 17 § URL spela in ljudet till ett TV-program.

11.3 Situationen i de övriga nordiska länderna

11.3.1 Danmark

Den danska lagstiftningen på detta område överensstämde i stort sett med den svenska fram till år 1977. Då kompletterades regleringen genom lov nr 240 av den 8 juni 1977. Den nya regleringen skall, enligt uttalanden i förarbetena, betraktas som en "midlertidig" lösning i avvaktan på de övriga nordiska ländernas ställningstagande i frågan.

De nya bestämmelserna i 17 § ophavsretsloven (OL) gäller inspelning av verk som utsänds i radio eller TV. Detta innebär att den fria inspelningsrätten utvidgats till att omfatta även TV-program, såväl undervisningsprogram som program som ingår i det allmänna programutbudet. Däremot är det inte längre tillåtet att med stöd av 17 § göra direkta ljudupptagningar av verk eller inspelningar av grammofonskivor och liknande anordningar.

Inspelningsrätten gäller dessutom inte alls för en särskild kategori av filmverk, nämligen spelfilm som ingår i biografernas normala repertoar.

Närmare regler om inspelningsrättens omfattning har utfärdats i

administrativ ordning. Enligt dessa regler gäller bl.a. att en upptagning får bevaras i längst fyra år räknat från den första sändningen.

Upphovsmän, utövande konstnärer, filmproducenter och radioföretag har enligt de nya bestämmelserna rätt till ersättning vid inspelningar av andra program än undervisningsprogram, dvs. för sådana inspelningar gäller en tvångslicens. I fråga om radioprogram innebär detta att rättighetshavarna numera har rätt till ersättning vid inspelning av program som ingår i det allmänna programutbudet.

Krav på ersättning kan endast göras gällande av en organisation som godkänts av vederbörande departement. Ersättningsens storlek förutsätts bli bestämd i första hand genom förhandlingar mellan å ena sidan de myndigheter som är ansvariga för undervisningen och å andra sidan rättighetshavarnas organisationer. Kan dessa parter inte komma överens har de möjlighet att få frågan avgjord genom beslut i en särskild nämnd, tvångslicensnævnet. Avräkningen med de enskilda rättighetshavarna sköts av deras respektive organisation.

År 1984 träffades ett avtal på området mellan undervisningsministeriet, kommunförbund och liknande å den ena sidan och COPYDAN å den andra. Avtalet har förlängts att gälla till t.o.m juli 1989.

Den danska upphovsrättsutredningen har i sitt fjärde delbetänkande (Film- och videogramspoergsmål, nr. 1000/84 s. 53-105) behandlat bl.a. frågor om inspelning av radio- och TV-program inom undervisningsverksamhet. Förslagen i denna del bygger på en uppdelning av inspelningar som görs huvudsakligen för att uppnå en i praktiken nödvändig anpassning till skolornas schemaläggning, dvs. som endast innebär ett *kortvarigt tidsförskjutet* utnyttjande, och upptagningar av mer *permanent karaktär*, dvs. som syftar till ett långsiktigt bruk. Som exempel på upptagningar av sistnämnda slag anges inspelningscentraler där det vanligen sker registrering, katalogisering och distribution av inspelade kopior. Det framhålls därvid att det i dessa fall närmast är fråga om en framställning av permanent undervisningsmaterial som liknar den förlagsmässiga framställningen av fonogram och videogram som distribueras på marknaden.

Utredningens förslag är inte enhälligt. *Majoriteten* föreslår att gällande bestämmelser ersätts med en avtalslicensbestämmelse som ger skolor och andra undervisningsinstitutioner rätt att spela in, kopiera och bruka radio- och TV-program. Förslaget innebär sålunda att man i lagtexten inte gör någon uppdelning mellan tillfälliga och permanenta upptagningar eller mellan undervisningsprogram och andra program. En sådan uppdelning är däremot möjlig i de avtal som kan komma att ligga till grund för bestämmelsen.

Minoriteten förordar för sin del att inspelningar av radio- och TV-program, dvs. såväl undervisningsprogram som andra program, för kortvarigt tidsförskjutet nyttjande i undervisningsverksamhet skall kunna ske fritt och utan ersättning. Däremot är man inom minoriteten inte enig om *dels* frågan hur länge en sådan inspelning skall få bevaras, *dels* frågan om repressändningarnas inverkan på bevaringsfristens längd. *Två ledamöter*

föreslår att en inspelning skall få bevaras längst till utgången av det skolar som följer på det då upptagningen gjordes och att en repressändning inte skall medföra att en ny tidsfrist börjar löpa. *Flertalet i minoriteten* redovisar dock en avvikande mening och framhåller särskilt att den föreslagna fristen är för kort; *en ledamot* föreslår t.o.m. att gällande frist bör förlängas med minst ett år.

Beträffande inspelningar för mera långvarigt bruk delar minoriteten majoritetens uppfattning att undervisningsväsendets behov av sådana inspelningar bör tillgodoses genom införandet av en licensordning. Man är emellertid inte enig om vilken ordning som skall väljas. *Några* föreslår en tvångslicensordning medan *övriga* förordar en avtalslicensordning kombinerad med en regel som ger parterna möjlighet att få frågan om ersättningens storlek och andra villkor för utnyttjandet avgjort av tvångslicensnævnet.

11.3.2 Finland

Även den finska lagstiftningen på detta område stämde länge överens med den svenska. År 1984 ändrades emellertid lagen i två hänseenden. *Dels* infördes ett generellt utformat avtalslicenssystem för inspelning av såväl radio- som TV- program, *dels* utvidgades rätten att göra direkta inspelningar.

Avtalslicensen gäller för inspelningar av radio- och TV-program för utnyttjande i undervisningsverksamhet och vid forskning. Med undervisningsverksamhet avses sådan verksamhet som inte bedrivs i förvärvssyfte. Inspelningar får göras inte bara av lärare och läromedelscentraler utan också av myndigheter, sammanslutningar och privatpersoner. Det finns inte någon föreskrift om hur länge en inspelning får bevaras; den frågan har överlämnats till parterna. Dessa kan också komma överens om att vissa typer av program överhuvudtaget inte får spelas in liksom att ersättning inte skall utgå för vissa typer av program, t.ex. undervisningsprogram.

Möjligheten att göra direkta upptagningar för tillfälligt nyttjande gäller numera även bildupptagningar. Med "tillfälligt nyttjande" avses nyttjande under så lång tid som den ifrågavarande undervisningssituationen förutsätter.

11.3.3 Island

Även den nya isländska upphovsrättslagen från 1972 innehåller bestämmelser om inspelning för undervisningsbruk. Enligt bestämmelserna, som finns i artikel 18, gäller att undervisningsmyndighet är berättigad att inom det offentliga skolväsendet genom ljudupptagning framställa exemplar av

offentliggjort verk för tillfälligt bruk vid undervisning. Framställda exemplar får inte utnyttjas för annat ändamål. Från tillämpningsområdet undantas direkt framställning av grammofonskivor eller band, som framställts i förvärvssyfte. Enligt en fullmaktsregel äger undervisningsministern meddela närmare föreskrifter om bl.a. användningen och bevarandet av gjorda inspelningar.

11.3.4 Norge

I norsk rätt regleras frågan om upptagningar av verk inom undervisningsverksamhet genom en fullmaktsbestämmelse som ger kungen (dvs. regeringen) rätt att utfärda närmare föreskrifter i ämnet. Bestämmelsen finns i 16 § andra stycket ändsverksloven (ÅL).

När bestämmelsen infördes 1961 var den enligt ordalydelsen inte begränsad till ljudupptagningar. Av förarbetena framgår emellertid att det närmast var sådana upptagningar som bestämmelsen tog sikte på. I de första föreskrifterna, som utfärdades 1967, begränsades också rätten uttryckligen till att gälla endast ljudupptagningar. Den rätten inskränktes ytterligare på så sätt att endast upptagningar av "offentliggjort skolkringkastningsprogram og annat kringkastningsprogram av hovedsaklig undervisningsmessig karakter" fick göras.

Enligt nämnda föreskrifter fick upptagningar göras av skolor och av upptagningscentraler som godkänts av departementet (kirke- och undervisningsdepartementet), som dock hade rätt att undanta vissa skolor. Vidare föreskrevs att upptagningscentraler som bedrev affärsmässig verksamhet skulle betala en fast avgift per framställt exemplar. Influtna ersättningar skulle fördelas mellan vissa angivna organisationer. Om man inte kom överens om ersättningsens storlek och fördelning fick frågan avgöras av departementet.

I syfte att klargöra att 16 § andra stycket ÅL skulle omfatta även inspelning av TV-program, genomfördes en lagändring 1977. Ändringen byggde på ett förslag från de norska sakkunniga i NUK (se avsnitt 11.5). Enligt den nu gällande bestämmelsen är det inom undervisningsverksamhet tillåtet att överföra offentliggjort verk på anordning genom vilken den kan återges. Undantag gäller dock för filmverk som framställts för visning även på annat sätt än i TV, såvida inte endast en mindre del av verket utnyttjas vid sändningen.

I de nya föreskrifterna som utfärdades 1977 utvidgades upptagningsrätten till att omfatta även TV-program. I övrigt gällde enligt dessa föreskrifter samma begränsningar som enligt 1967 års; dock skulle *alla* upptagningscentraler betala avgift och inte, som tidigare, endast de som bedrev affärsmässig verksamhet.

Gällande föreskrifter infördes 1981. Då utvidgades rätten till att gälla även inspelningar för bruk vid universitet, högskolor och godkända institutioner och organisationer för vuxenundervisning.

Den norska upphovsrättsutredningen har nyligen avslutat en översyn av regleringen av upptagningar inom undervisningsverksamhet, bl.a. frågan om inspelning av andra TV-program än undervisningsprogram.

Beträffande *undervisningsprogram* anser flertalet ledamöter att skolor, undervisningsinstitutioner och godkända upptagningscentraler skall i lag ges rätt att spela in sådana program. Det bör inte ställas upp någon tidsfrist för bevarandet av gjorda inspelningar. Ersättningen per framställt exemplar skall betalas för inspelningar som görs av upptagningscentraler, men inte för skolornas och undervisningsinstitutionernas egna inspelningar. Några ledamöter förordar däremot en avtalslicensordning för dessa program. De anser emellertid att en sådan ordning bör kompletteras med en bestämmelse som möjliggör inspelningar för det fall att avtal inte kommer till stånd; det skall då vara tillåtet att göra inspelningar för tidsförskjutet bruk, dvs. t.o.m. utgången av det läsår inspelningen gjordes.

I fråga om inspelning av *andra program* än undervisningsprogram anser utredningen att en avtalslicensordning bör införas. Man är dock inte enig om vad som bör gälla om avtal inte kan träffas. Flertalet förordar att parterna skall kunna begära att en nämnd med bindande verkan fastställer ersättning och andra villkor. En minoritet motsätter sig en sådan ordning.

Slutligen föreslås att det införs en lagregel som ger möjlighet till *direkta inspelningar* som görs av lärare eller elever.

11.4 Förhållandet till de internationella konventionerna

En nationell reglering av inspelning av radio- och TV-program för undervisningsändamål måste självfallet hålla sig inom de ramar som uppställs i de internationella konventioner och andra överenskommelser som Sverige anslutit sig till. Aktuella i detta sammanhang är Bernkonventionen (BK), Världskonventionen (VK), Romkonventionen och Europeiska TV-överenskommelsen.

Av BK:s bestämmelser är det främst artiklarna 9.2 och 10.2 som är av betydelse i detta sammanhang. Båda bestämmelserna preciserar under vilka förutsättningar den nationelle lagstiftaren kan göra inskränkningar i upphovsmännens ensamrätt till exemplarframställning. Vi har tidigare redogjort för bestämmelsen i artikel 9.2 och då redovisat de tre begränsningar som uppställs där (se avsnitt 3.2 och 6.2). Någon ytterligare kommentar behövs inte.

BK:s artikel 10.2 tar direkt sikte på undervisningssituationen genom att uppställa regler om rätt att använda verk för undervisningsändamål. Enligt

artikeln har unionsländerna rätt att i den omfattning som rättfärdigas av ändamålet bestämma om rätten att fritt nyttja litterära och konstnärliga verk för att genom skrifter, radioutsändningar och ljud- eller bildupptagningar illustrera undervisning, förutsatt att sådant utnyttjande står i överensstämmelse med god sed.¹ I och för sig är det inte uteslutet att tolka artikeln på så sätt att den under vissa förutsättningar ger utrymme för nyttjande av ett helt verk. Detta utrymme torde dock i praktiken vara så litet att man kan bortse från denna möjlighet i de sammanhang som det här är fråga om. Under alla förhållanden kan begränsningen att nyttjandet skall vara "compatible with fair practice" inte rimligen leda till ett mer intensivt utnyttjande än som kan tillåtas med stöd av artikel 9.2. Det finns därför ingen anledning att i detta sammanhang närmare kommentera bestämmelsen.

Av visst intresse är också de särskilda bestämmelser i BK och VK som ger utvecklingsländer möjlighet att införa en form av tvångslicenser. Dessa bestämmelser ger nämligen en uppfattning om hur långt övriga länder kan gå i fråga om införande av tvångslicenser och andra liknande inskränkningar i ensamrätten. I fråga om mångfaldiganderätten finns bestämmelserna i artikel III i Bihaget till BK och i artikel V quater i VK. Dessa bestämmelser kom till 1971 i Paris och överensstämmer nästan helt med varandra.

Bestämmelserna ger ett utvecklingsland möjlighet att under vissa förutsättningar införa regler som begränsar den ensamrätt till exemplarframställning som avses i artikel 9 i BK eller som följer av artikel IV bis i VK mer än som eljest vore tillåtet enligt dessa båda konventioner. Enligt konventionerna kan en behörig myndighet i ett utvecklingsland under vissa förutsättningar ge den som ansöker om det en tvångslicens bl.a. för mångfaldigande för viss form av undervisningsändamål ("systematic instructional activities"). Undantagen tar huvudsakligen sikte på licenser av tryckta verk ("works published in printed or analogous forms of reproduction") men även audiovisuella upptagningar får mångfaldigas under förutsättning att det sker i audiovisuell form. Rättighetshavarna är berättigade till ersättning som skall vara en "just compensation that is consistent with standards of royalties normally operating on licenses freely negotiated between persons in the two countries concerned".

Av redogörelsen för Romkonventionen (se avsnitt 3.4) framgår att inskränkningar i minimiskyddet för dess tre rättighetshavarkategorier får göras vid utnyttjande enbart för undervisning och vetenskaplig forskning (artikel 15.1).

¹ Den engelska översättningen lyder:

It shall be a matter for legislation in the countries of the Union, and for special agreements existing or to be concluded between them, to permit the utilization, to the extent justified by the purpose, of literary or artistic works by way of illustration in publications, broadcasts or sound or visual recordings for teaching, provided such utilization is compatible with fair practice.

Även den Europeiska TV-överenskommelsen (se avsnitt 3.5) öppnar möjlighet att göra inskränkningar i skyddet för undervisningsändamål, men denna möjlighet är mer begränsad än motsvarande undantag enligt Romkonventionen, eftersom den endast gäller för inspelning enbart för undervisningsändamål (artikel 3.1 (c)).

Frågan om en fri inspelningsrätt inom undervisningsverksamhet är förenlig med BK diskuterades i samband med lagändringar i URL och FotoL i syfte bl.a. att möjliggöra en anslutning till konventionens Paristext. En arbetsgrupp inom justitiedepartementet uttalade i en promemoria (Stencil Ju 1970:1) bl.a. att bestämmelserna i 17 § URL hade fått en vidsträckt tillämpning och att ett mångfaldigande av den typ som avsågs i bestämmelsen hade ett icke obetydligt värde för upphovsmännen; detta värde kunde förväntas öka. Med hänsyn till detta ansåg arbetsgruppen att bestämmelsen stod i strid med artikel 9.2 i BK och att den därför borde upphävas. - I propositionen (1973:15 s. 86) med förslag till ändringar i URL m.m. uttalade dock departementschefen bl.a. att - under förutsättning att de begränsningar som uppställs i 17 § URL iakttas - bestämmelsen i och för sig inte var oförenlig med artikel 9.2 och att den inte behövde ändras för att Sverige skulle kunna tillträda den nya konventionstexten. Motsvarande uppfattning förelåg vid den tiden även i vederbörande ministerier i de övriga nordiska länderna. Frågan om paragrafens framtida bestånd borde, enligt departementschefen, övervägas under den nordiska upphovsrättskommitténs (NUK:s) fortsatta utredningsarbete. - NUK, som utgick från den nu redovisade ståndpunkten, ansåg inte att de jämkningar av paragrafens tillämpningsområde som kommittén gjorde föranledde inte något annat bedömande (NU 21/73 s. 107).

11.5 Nordiska upphovsrättskommitténs förslag

Våren 1974 lade nordiska upphovsrättskommittén (NUK) fram betänkandet (Upphovsrätt I, Fotokopiering och bandinspelning särskilt inom undervisningsverksamhet, NU 21/73) med bl.a. förslag i fråga om rätten att spela in radio- och TV-program inom undervisningsverksamhet. I betänkandet föreslogs att gällande inspelningsrätt skulle utvidgas till att omfatta även bildupptagningar, men samtidigt begränsas till radio- och TV-program som sänds i undervisningssyfte; vissa filmverk skulle dock undantas från inspelningsrätten.

De *danska, finländska* och *svenska* sakkunniga föreslog att dessa ändringar skulle införas i 17 §. De föreslog också att man skulle slopa rätten att göra direkta upptagningar, eftersom behovet av en sådan inspelningsrätt i erforderlig omfattning tillgodosågs av 11 § URL.

Förslaget från de *norska* sakkunniga var utformat som en fullmaksregel för kungen (dvs. regeringen) att meddela närmare föreskrifter i ämnet. Regeln var utformad så att den kunde tillämpas även i fråga om TV-ut-

Regeln var utformad så att den kunde tillämpas även i fråga om TV-ut-sändningar och gav stöd även för direkta upptagningar. Man föreslog också att föreskrifterna skulle ändras så att rätten till ersättning för inspelning som gjorts vid upptagningscentral skulle omfatta samtliga sådana centraler och inte endast de som drev verksamhet i förvärvssyfte.

För att möjliggöra inspelning av verk som sänds i det allmänna program-utbudet föreslog de *danska* och *finländska* sakkunniga en tvångslicens-ordning. Det *svenska* förslaget byggde på principen om en avtalslicens och syftade även till att möjliggöra permanenta inspelningar av undervisningsprogram. De *norska* sakkunniga lade inte fram något förslag beträffande det allmänna programutbudet.

För att undanröja de olägenheter som kan uppstå i ett avtalslöst läge föreslog de *svenska* sakkunniga att part skulle kunna hänskjuta tviste-frågan till avgörande av skiljemän.

11.6 AUU-sakkunniga

År 1967 tillsatte chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet de s.k. AUU-sakkunniga med uppgift att inleda förhandlingar om en avtalsregle-ring av de upphovsrättsliga frågorna på undervisningsområdet. De sakkun-niga utarbetade först förslag till ett skolkopieringsavtal. Förslaget lades till grund för 1973 års avtal på området. Senare utarbetades också förslag till fotokopieringsavtal för de högre utbildningsanstalterna.

Efter framställning av KLYS beslutade regeringen våren 1978 att de sakkunniga skulle inleda förhandlingar om en avtalsreglering för inspelning av upphovsrättsligt skyddat material inom undervisningsverksamhet. Förhandlingarna skulle enbart omfatta TV-programmen och de sakkunniga skulle beakta att olika regler kunde böra gälla för undervisningsprogram och andra program.

De sakkunniga utarbetade ett utkast till modellavtal för inspelning av TV-program som diskuterades med berörda parter vid sammanträden kring årsskiftet 1979/80. Utkastet mottogs positivt av parterna och kom efter vissa justeringar att ligga till grund för förhandlingar. Parterna var emellertid oense om program från Utbildningsradion AB (UR) skulle omfattas av avtalen. Sveriges Television AB (SVT), UR och KLYS för-ordade detta. De sakkunniga fick emellertid underhandsdirektiv att UR:s program inte fick ingå i uppdraget. Mellan KLYS och UR diskuterades om man gemensamt skulle söka utverka en ändring av direktiven, så att även UR kunde delta i avtalet. Någon sådan framställning gjordes dock aldrig.

De sakkunnigas ordförande frånträdde sitt uppdrag våren 1982 och i november 1984 hemställde de sakkunnigas sekreterare om entledigande för experterna och sig själv, eftersom någon uppgift inte kvarstod för de sakkunniga och uppdraget därmed var slutfört. Sekreteraren framhöll att en

COPYSWEDE angående vidareanvändning av SVT- och UR-program på videokassetter och att de sakkunnigas uppgift därigenom syntes vara löst (se närmare om avtalet i avsnitt 11.7).

11.7 Det rättsliga stödet för undervisningsväsendets inspelningsverksamhet

Med stöd av 17 § URL kan således lärare, andra undervisningsanordnare och AV-centraler fritt spela in och kopiera alla slags *radioprogram* under förutsättning att det sker för tillfälligt bruk inom undervisningsverksamhet. Uttrycket "tillfälligt bruk" är inte helt klart, men visst stöd finns för tolkningen att inspelningar kan bevaras i upp till tre år. Vill någon bevara en inspelning längre tid än som medges enligt 17 § krävs i princip samtycke från var och en som innehar rättigheter till programmet.

Som tidigare nämnts omfattar 17 § endast ljudupptagningar. Det saknas sålunda föreskrifter som medger inspelning av *TV-program*, låt vara att det är tillåtet att med stöd av 17 § spela in ljudet som ingår i ett TV-program. Detta innebär att inspelning i undervisningsverksamhet av ett TV-program fordrar samtycke från varje enskild rättighetshavare; det bortses här från möjligheterna att göra inspelningar med stöd av 11 § URL eller någon av de övriga inskränkingsbestämmelserna i 2 kap. URL.

I fråga om undervisningsprogram som sänds i TV har man sedan länge tillgodosett undervisningsväsendets intresse av att kunna spela in programmen genom s.k. friköpsavtal. Sådana avtal finns också för de fall undervisningsväsendet vill bevara undervisningsprogram som sänds i radio längre tid än som medges i 17 §. Friköpsavtal innebär att programbolaget, dvs. numera UR, genom avtal med de medverkande i programmen tillförsäkrar användarna rätt att kostnadsfritt spela in programmen, kopiera inspelningarna samt använda dem inom den organiserade undervisningen. Avtalen kan vara kollektiva eller individuella.

För närvarande tillämpas följande ordning beträffande UR:s verksamhet. För de anställda gäller ett avtal från april 1983 mellan UR och SIF-klubben vid Sveriges Radiokoncernen. Part i det avtalet är numera också journalistklubben vid koncernen. Enligt avtalet får UR i och med anställningsförhållandet upphovsrätten till i tjänsten utförda verk och prestationer för utnyttjande i UR:s verksamhet (dvs. för att göra programmen tillgängliga för allmänheten och framställa de exemplar som erfordras för detta.) Ersättning utgår *dels* i form av en årlig klumpsumma för utnyttjanden som inte kan anses ligga i anställningsavtalet, *dels* i form av royalties vid kommersiell distribution. I sistnämnda hänseende gäller att distribution av program för undervisningsändamål till bl.a. förskolor, skolor, universitet/högskolor, vuxenutbildning och andra utbildningsanordnare inte anses vara kommersiell om inte intäkten av distributionen överstiger självkostnaden. Enligt en särskild protokollsanteckning är

överstiger självkostnaden. Enligt en särskild protokollsanteckning är parterna ense om att detsamma skall gälla för rätt till bandning av etersändning av UR-program för AV-central, annan samhällelig institution samt olika utbildningsanordnare.

För icke-anställda organiserade medverkande gäller ett avtal ingånget den 31 maj 1987 mellan Teatrarnas Riksförbund (TR) och COPYSWEDE såsom företrädare för ett stort antal rättighetshavarorganisationer. Avtalet ger UR rätt att för utbildningsändamål låta avnämare i Norden, "själva eller genom annan samhällelig institution", spela in UR-program på ljud- eller videoband för senare uppspelning. Detsamma gäller också i de fall UR för sändning övertar av SVT sända program.

Avtalet ger vidare UR rätt att i videogramform framställa, uthyra, försälja, deponera och offentligt visa SVT- och UR-program vid bl.a. förskolor, skolor, universitet/högskolor, vuxenutbildning och andra utbildningsanordnare. Dessutom har UR rätt att till bl.a. denna institutionsmarknad distribuera ljudkassetter av radioprogram sända av UR.

För såväl inspelnings- som distributionsrätten av UR:s TV-program betalar bolaget en ersättning vilken i princip uppgår till 40 procent på samtliga sändnings- eller inspelningshonorar som utgår enligt gällande avtal. För de musikerättigheter som klareras av ncb utgår ersättning med 55 kr. per minut musiktid vid varje förstagångsutsändning. För UR:s radioprogram uppgår motsvarande ersättningar till 10 procent resp. 13 kr 75 öre. Det sistnämnda beloppet gäller dock endast om det är fråga om en rikssändning; för lokal sändning utgår inte någon ersättning. Nämnda ersättningar betalar UR direkt till respektive rättighetshavare. I en protokollsanteckning anmärks att regleringen i avtalet är gjord utifrån den upphovs-rättslagstiftning som finns i maj 1987.

För icke-anställda oorganiserade medverkande regleras förfoganderätten i det enskilda engagemangsavtalet som ingås med UR.

11.8 Reformbehovet

Från dem som bedriver undervisning i organiserade former har det sedan länge framhållits att det finns ett intresse av att kunna bevara inspelningar av program som ingår i det allmänna programutbudet och som gjorts med stöd av 17 § URL längre tid än bestämmelsen medger. Man har också framhållit att det finns intresse av att kunna spela in även andra program än dem som ingår i UR:s sändningar, dvs. program ur det allmänna utbudet.

Vad gäller den första frågan kan man konstatera att de s.k. friköpsavtalen inte innehåller någon tidsfrist i fråga om utnyttjandet. Detta innebär såvitt gäller UR:s radioprogram att parterna inte är bundna av den tidsfrist som uppställs i 17 §. För andra radioprogram krävs emellertid i princip avtal med rättighetshavarna om de skall bevaras längre än den frist som följer

allmänna programutbudet, gäller att det i princip krävs avtal med upphovsmän och andra rättighetshavare.

Inte heller i något av dessa båda fall skulle det vara tillräckligt att inhämta rättighetshavarnas samtycke genom kollektiva avtal. I det allmänna programutbudet innehas rättigheterna i stor utsträckning av utländska eller andra utomstående rättighetshavare; detta gäller särskilt TV-programmen. För att tillgodose undervisningens intresse av att kunna spela in program ur det allmänna programutbudet krävs det sålunda en särskild reglering.

11.9 Ett förslag från KLYS

11.9.1 Förslaget

Med en skrivelse, daterad den 20 januari 1986, har KLYS till oss lämnat över ett förslag till ändrad lydelse av vissa bestämmelser i URL och FotoL. I skrivelsen föreslås bl.a. en avtalslicensordning beträffande inspelning för undervisningsändamål i syfte att lösa undervisningsväsendets behov och för att komma tillrätta med den otillåtna inspelning av TV-program som enligt KLYS förekommer inom undervisningsväsendet.

Avtalslicensbestämmelsen föreslås införd i 17 § URL och har utformats efter mönster av nuvarande 15 a § URL. Första stycket föreslås få följande lydelse:

Den som på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation av upphovsmän har rätt att för undervisningsändamål framställa exemplar av offentliggjort verk genom ljudupptagning eller bildupptagning får för samma ändamål även göra upptagning av offentliggjort verk av upphovsman som ej företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet har ingåtts mellan å ena sidan staten, en kommun, en landstingskommun eller den som annars bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former och å den andra sidan en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området.

Det föreslås vidare att bestämmelsen kompletteras med regler om individuell vetorätt, förbud mot direkt eftergörande av fonogram och videogram som framställts i förvärvssyfte samt förbud mot inspelning av verk som tillkommit för att brukas i undervisningen.

I en kommentar till den föreslagna bestämmelsen sägs att det med hänsyn till dessa begränsningar av inspelningsrätten och till att upphovsmännen får rätt till ersättning det inte behöver uppställas som villkor att det skall vara fråga om tillfälligt bruk. Vidare anges att bestämmelsen genom hänvisningar i berörda lagrum kan bli tillämplig även på närstående rättigheter.

11.9.2 Några kommentarer till förslaget

En avtalslicensbestämmelse av den typ som KLYS föreslår skulle möjliggöra inspelningar på två områden där för närvarande inte ens kollektiva avtal skulle vara tillräckliga. Förslaget skulle, eftersom det gäller all inspelning, samtidigt innebära att det finns tillgång till en ordning som kan underlätta att nödvändiga avtal kommer till stånd om i framtiden statsmakterna vill frånga ordningen att inspelningsrättigheterna till UR:s program skall förvärfvas genom s.k. friköpsavtal eller om parterna inte kan komma överens om villkoren för sådana avtal.

Förslaget medför emellertid att man - även om syftet i första hand är att lösa de två tidigare nämnda frågorna - måste ta upp och överväga samtliga frågor som hänger samman med inspelning av radio- och TV-program inom undervisningsverksamhet. Förslaget innebär exempelvis att den nuvarande rätten att fritt få spela in radioprogram skulle upphävas. Detta skulle medföra att dessa s.k. 17 §-upptagningar skulle omfattas av ensamrätten och innebära att upphovsmän och andra rättighetshavare skulle kunna bestämma villkoren för dessa upptagningar. Vidare skulle rätten att fritt få göra s.k. direkta upptagningar upphävas vilket innebär att ställning måste tas till om denna frihet i tillräcklig grad kompenseras genom möjligheterna att framställa exemplar med stöd av 11 § URL och, om så inte är fallet, till om det är rimligt att dessa upptagningar regleras genom en avtalslicenslösning.

11.10 Överväganden och slutsatser

I och för sig finns det starka skäl som talar för att man i ett sammanhang ser över undervisningsväsendets hela behov av att kunna använda radio- och TV-program i undervisningen. De utgångspunkter som låg till grund för den intresseavvägning som gjordes när URL och FotoL kom till kan nämligen inte utan vidare läggas till grund för en lagstiftning i dag. Den information som förmedlas via radio och TV har fått en ökad betydelse i undervisningen samtidigt som utvecklingen inom informationsteknologin öppnat vägar för nya undervisningsmetoder. Samtidigt har såväl omfattningen som intensiteten i utnyttjandet ökat på ett sätt som man knappast kunnat förutse år 1960. Därtill kommer att rättighetshavarna organiserat sig så att andra lösningar än de som valdes vid 1960-talets början kan övervägas.

Som framgår av den tidigare redogörelsen är emellertid det omedelbara reformbehovet begränsat till det allmänna programutbudet i radio och TV, dvs. de program som sänds av programföretagen inom Sveriges Radio-koncernen. Det finns inte heller några planer på att gå ifrån det friköps-system som gäller för UR:s programutbud. Berörda parter synes i allt väsentligt anse att systemet fungerar tillfredsställande. I ett sådant läge

ningsprogrammen. I det följande kommer vi sålunda att begränsa våra överväganden till en ordning som i första hand tar sikte på Sveriges Radio-koncernens programutbud i övrigt. Vi kommer emellertid att söka anpassa den föreslagna regleringen så att den inte försvårar en eventuell framtida övergång från friköpssystemet.

Även om regleringen begränsas till att avse det allmänna programutbudet i radio och TV inställer sig frågan om och i vad mån man bör införa en reglering som bygger på en uppdelning mellan inspelning för kortvarigt tidsförskjutet nyttjande och sådana inspelningar som sker för mer permanent bruk. Auktoritetskommitténs förslag byggde i princip byggde på en sådan uppdelning. Kommittén uttalade att det endast i fall av kortvarigt tidsförskjutet nyttjande var motiverat med en särskild inspelningsrätt, medan upptagningar för mera permanent bruk borde vara beroende av upphovsmannens tillstånd, även om de var avsedda för undervisning (SOU 1956:25 s. 221).

Som tidigare nämnts bygger även den danska upphovsrättsutredningen sina överväganden på en sådan uppdelning. Den anser att det är en avgörande skillnad mellan en sådan upptagning som görs av en lärare eller på uppdrag av denne för att sedan kunna användas vid en tidpunkt som är lämplig med hänsyn till exempelvis schemaläggning och sådana upptagningar som görs av exempelvis AV-centraler i syfte att användas under en lång tid. I det senare fallet är det fråga om upptagningar som registreras, katalogiseras och distribueras mellan olika användare. Den först nämnda typen av upptagningar innebär enligt utredningen endast ett kortvarigt tidsförskjutet nyttjande, medan den andra typen innebär en systematisk och omfattande upparbetning av undervisningsmaterial.

Uppdelningen har sin grund i uppfattningen att ett kortvarigt tidsförskjutet utnyttjande av programmen för undervisningsändamål inte kan anses innebära något väsentligt ingrepp i rättighetshavarnas berättigade intressen och att det därför skulle vara möjligt att införa regler om fritt utnyttjande. Denna uppfattning är emellertid omstridd. Redan 1970 års departementsutredning ifrågasatte 17 § URL med hänsyn till den ekonomiska utvecklingen. Därefter har rättighetshavarna vid olika tillfällen framhållit att ett sådant synsätt inte kan accepteras, i varje fall inte när det gäller inspelning av TV-program.

Oavsett hur man ställer sig till denna fråga kan det konstateras att en uppdelning mellan kortvarigt tidsförskjutet nyttjande och mera permanent nyttjande medför att särskilda regler måste införas för att tillgodose undervisningsväsendets intresse av mera långvarigt utnyttjande av inspelade och kopierade program. Det kan bl.a. med hänsyn till Bernkonventionen (BK) inte råda någon tvekan om att en sådan, mer permanent form av inspelningsverksamhet i princip kräver rättighetshavarnas samtycke och att den inte kan regleras genom införande av bestämmelser om fritt utnyttjande eller tvångslicens.

Vi anser emellertid att en reglering som bygger på en uppdelning mellan de båda kategorier som här diskuteras ger upphov till flera invändningar av principiell och praktisk karaktär och att övervägande skäl talar mot en

principiell och praktisk karaktär och att övervägande skäl talar mot en reglering som bygger på denna uppdelning, särskilt som regleringen i första hand skall ta sikte på program som ingår i det allmänna programutbudet. En annan sak är att de skäl som uppbär en sådan uppdelning kan beaktas även om man väljer en annan reglering.

Med utgångspunkten att regleringen i första hand skall avse det allmänna programutbudet ligger det närmare till hands att överväga om en reglering bör bygga på en uppdelning mellan utbildningsprogram och andra program. I 17 § URL görs visserligen inte någon sådan uppdelning. Däremot baserades NUK:s förslag på en sådan uppdelning (se NR 21/73 s. 103 ff.) I de övriga nordiska länderna har också uppdelningen hittills haft betydelse för reglernas utformning; i Finland dock endast såtillvida som den generella avtalslicensordningen kompletterats med bestämmelser om skiljemanna-förfarande när det gäller undervisningsprogram.

Uppdelningen i undervisningsprogram och andra program har motiverats bl.a. på följande sätt. Undervisningsprogrammen framställs och eter-distribueras bl.a. för att programmen skall kunna spelas in och visas vid lämpligt tillfälle. Detta förhållande är upphovsmän och andra som med-verkar i programmen medvetna om. De kan med andra ord förutse det sekundära utnyttjandet och har därmed möjlighet att begära ersättning för detta utnyttjande redan i engagemangsavtalen med radio- och TV-företaget eller, när det gäller anställda, i anställningsavtalet. Det motsatta förhållandet gäller för program som ingår i det allmänna programutbudet. Dessa program framställs i helt andra syften och de medverkande saknar ofta möjlighet att överblicka i vilken utsträckning och i vilka sammanhang programmet kan komma att användas.

En annan anledning att skilja mellan dessa båda programtyper skulle vara att det i en ökad utsträckning förekommer att andra program än undervisningsprogram distribueras till konsumenterna på annat sätt än genom etern, exempelvis på videokassettmarknaden. En uppdelning skulle sålunda underlätta utformningen av regler som särskilt tar hänsyn till sådana, alternativa distributionsformer. I den mån en motsvarande utveckling skulle komma till stånd även när det gäller undervisningsprogram saknas givetvis skäl att av denna anledning skilja mellan programtyperna. Det faktum att undervisningsprogrammen för närvarande omfattas av ett s.k. friköpssystem och att reformbehövet är begränsat till det allmänna programutbudet talar i och för sig för den nu diskuterade uppdelningen. Målsättningen måste dock vara att inte försvåra en eventuell framtida reglering av undervisningsprogrammen.

Det kan även göras invändningar mot den nu diskuterade uppdelningen. En sådan invändning är att den inte i sig beaktar den skillnad i utnyttjande som finns mellan vad som här kallas för kortvarigt tidsförskjutet bruk och permanent bruk. En annan invändning är att det i vissa fall kan uppstå gränsdragningsproblem med hänsyn till vagheten i uttrycken "undervisningsprogram" resp. "det övriga programutbudet".

Med de utgångspunkter som vi anser bör ligga till grund för regleringen

saknas enligt vår mening skäl att upprätthålla den nu diskuterade uppdelningen mellan "undervisningsprogram" och "övriga program".

En reglering av inspelningsrätten inom undervisningsverksamhet aktualiserar också frågan om reglerna bör utformas lika för radio och TV. Från principiell synpunkt saknas uppenbarligen skäl att ha skilda regler för inspelningar av radio- och TV-program. I båda fallen rör det sig om ett sekundärutnyttjande av verk och prestationer som distribueras genom etern. I de övriga nordiska länderna görs inte heller någon sådan åtskillnad.

Det har emellertid hävdats att radion från vissa synpunkter är ett mindre känsligt medium och att detta motiverar skilda regler.

Enligt vår uppfattning talar emellertid övervägande skäl för att man behandlar de båda medierna lika. Förutom de tidigare nämnda principiella synpunkterna bör även radions ökade betydelse beaktas; programutbudet är numera av mycket stor omfattning och innehåller i stor utsträckning "kopieringskänsliga" verk. Dessutom leder en likabehandling i sig till enkelhet i regelsystemet. I ett avseende har vi dock varit tvungna att särbehandla medierna. För att möjliggöra för UR att bedriva sin verksamhet föreslår vi att den nuvarande fria inspelningsrätten i 17 § behålls, men endast för sådana offentliggjorda verk som ingår i en rundradio-sändning som sker i undervisningssyfte (se vidare s. 129).

Med de bestämmingar vi gjort kan det inte komma ifråga att införa regler om fritt utnyttjande för det allmänna programutbudet. Detta medför i sin tur att en likabehandling av radio- och TV-program kommer att innebära en viss inskränkning av den fria inspelningsrätten som gäller enligt 17 § URL. De program som ingår i det allmänna programutbudet kommer således med våra förslag inte längre att kunna spelas in fritt. Intresset av att kunna spela in dessa program kommer i stället att tillgodoses genom den särskilda reglering som vi nu föreslår för det allmänna programutbudet. En sådan inskränkning av inspelningsrätten ligger helt i linje med de övriga nordiska ländernas, vilka inte innehåller regler om fri inspelningsrätt för det allmänna programutbudet i radio.

När det gäller valet av regelmodell finns det, som nyss antytts, inte utrymme för att införa av *regler om fritt utnyttjande* av TV-program i fråga om det allmänna programutbudet, även om det begränsas till "tillfälligt bruk". Motsvarande får för övrigt anses gälla även för undervisningsprogrammen. En sådan inskränkning skulle oskäligt inkräkta på rättighetshavarnas legitima intressen och kan inte anses stå i överensstämmelse med våra åtaganden enligt konventionerna.

Inte heller en *tvångslicensbestämmelse* är invändningsfri. Visserligen finns för närvarande en sådan bestämmelse i dansk lag beträffande inspelningar av det allmänna programutbudet. Bestämmelsen har emellertid utsatts för stark kritik; bl.a. har dess förenlighet med Bernkonventionen ifrågasatts. Även från svensk synpunkt skulle en tvångslicenslösning medföra komplikationer, i varje fall när det gäller det allmänna programutbudet. Även om ersättning utgår för utnyttjandet utgör en tvångslicensordning i sig en sådan inskränkning i ensamrätten som innebär ett betydande ingrepp i

rättighetshavarnas intressen. För vissa kategorier av rättighetshavare skulle det vara helt oacceptabelt. Därtill kommer att en sådan ordning skulle innebära en risk för menliga konsekvenser när det gäller utvecklingen av alternativa distributionsformer för program; den är med andra ord inte marknadsneutral. En tvångslicens kan också försämra programföretagens möjligheter att förvärva sändningsrättigheter till bl.a. utländska produktioner, samt påverka möjligheterna till samproduktion av program. Slutligen kan tvångslicensalternativets förenlighet med Bernkonventionen ifrågasättas mot bakgrund av uttalanden som lagrådet nyligen gjort i fråga om rättighetshavares rätt till individuell ersättning vid avtalslicensbestämmelser (se prop. 1985/86:146 s. 37 f.) Det kan också göras gällande att en förbuds rätt är påkallad med hänsyn till den i artikel 9.2 uppställda begränsningen att mångfaldigandet inte får oskäligt inkräkta på upphovsmannens legitima intressen, en fråga som inte endast har med ersättning att göra.

Vår slutsats blir att övervägande skäl talar för att man även i detta fall väljer att reglera inspelningsrätten vad gäller det allmänna programutbudet genom en *avtalslicensbestämmelse*. En sådan lösning skulle även ligga i linje med vad som redan genomförts i Finland och som har föreslagits resp. kommer att föreslås av de danska och norska utredningarna.

Det torde inte heller råda några tvivel om att det finns förutsättningar för att en avtalslicensordning skall fungera i praktiken. Det finns representativa organisationer på rättighetshavarsidan och på användarsidan torde inte heller organisationsstrukturen komma att vålla några problem av betydelse. Man kan också utgå från att parterna kommer att kunna träffa de nödvändiga avtalen. Vi föreslår därför att det även på detta område införs en avtalslicensbestämmelse av den typ som redan finns i 15 a och 22 d §§ URL. Av samma skäl som ledde till att man i samband med införandet av 15 a § valde ett särskilt medlingsförfarande föreslår vi att 1980 års medlingslag skall vara tillämplig även på den nu föreslagna avtalslicensordningen.

Avtalslicensbestämmelsen skall i första hand avse exemplarframställning av verk och prestationer som ingår i programinnehållet i en radio- eller TV-utsändning för bruk inom undervisningsverksamhet. Vi har emellertid inte begränsat tillämpningsområdet till endast sådana upptagningar utan bestämmelsen skall avse all ljud- och bildupptagning inom undervisningsverksamhet. Beträffande avtalslicensens närmare utformning hänvisar vi till redogörelsen i avsnitt 9.3. Eftersom det i detta fall inte skulle röra sig om utnyttjande endast för tillfälligt bruk talar starka skäl för att licensbestämmelsen kompletteras med föreskrifter som ger utomstående rättighetshavare vetorätt och rätt till individuell ersättning.

Med den ordning som föreslås här skulle inspelningsrätten när det gäller undervisningsprogram regleras genom friköpsavtal och det allmänna programutbudet genom en avtalslicens. Det kan därför ifrågasättas om inte 17 § skulle kunna i sin helhet upphävas. Ett upphävande skulle innebära bl.a. att den hittillsvarande grunden för att undanta ljudupptagningar för tillfälligt bruk från tillämpningsområdet i friköpsavtalen skulle falla bort. Detta skulle i sin tur innebära att UR:s förhandlingsposition skulle

försvagas i detta avseende. Allvarligare än denna synpunkt av huvudsakligen kostnadsmässig karaktär är att UR:s möjligheter att bedriva sin verksamhet skulle försvåras, eftersom det i praktiken inte skulle gå att förvärva vissa musikrättigheter. Som tidigare angivits har vi därför stannat för att delvis behålla den fria inspelningsrätten för tillfälligt bruk. Om den inskränks till att gälla ljudupptagningar som sker av program som sänds i undervisningssyfte skulle UR:s intresse kunna tillgodoses. Vi föreslår därför att 17 § URL ändras på så sätt att inspelningsrätten begränsas till sådana offentliggjorda verk som ingår i en rundradiosändning som sker i undervisningssyfte.

När det gäller frågan om de s.k. direkta upptagningarna har det hävdats att sådana i stor utsträckning kan göras med stöd av 11 § URL. Mot bakgrund av den åtstramning av tillämpningsområdet för 11 § URL som förordas i detta betänkande bör det enligt vår mening även fortsättningsvis vara möjligt att fritt göra sådana upptagningar inom undervisningsverksamhet. Dessutom bör även direkta bildupptagningar kunna göras i sådan verksamhet. Friheten bör dock begränsas till inspelningar som en lärare gör av sitt eget framförande om det sker för undervisningsändamål. I den mån det finns intresse av att göra andra direkta upptagningar än dessa får detta intresse tillgodoses i vanlig ordning.

SÄRSKILDA YTTRANDE

Särskilt yttrande av ledamöterna *Per-Erik Nilsson och Ing-Marie Hansson*

Vi är inte ense med flertalet ledamöter när det gäller skrivningen i det avslutande stycket i inledningsavsnittet (s. 31). Enligt vår mening borde det stycket haft följande lydelse:

Det översynsarbete som vi anförtratts gäller även fotorätten. Detta betyder bl.a att det inkluderar den övergripande och sedan länge diskuterade frågan om fotorättens integration med upphovsrätten som den framträder i URL. Ser man den frågan från principiell och systematisk synpunkt ställer det sig verkligen svårt att motivera en ordning där fotografier såväl materiellt som formellt särbehandlas jämfört med andra alster av skapande konstnärlig verksamhet. Till bilden hör vidare att den tekniska utvecklingen har gjort att det inte alltid går att vare sig dra en distinkt gräns mellan de tekniker som har kommit till användning eller att avgöra vilken konstnärlig uttrycksform som det är fråga om. Mot bl.a. denna bakgrund framstår särbehandlingen som tveksam även från materiell synpunkt. Det finns alltså goda skäl för att vi skulle följa det danska exemplet och även lagtekniskt behandla alla former av skapande verksamhet på ett och samma sätt, dvs. att författningsmässigt integrera fotorätten med URL.

En sådan integration låter sig emellertid inte genomföras utan en ingående analys och värdering av dess konsekvenser i olika hänseenden. Den fullständiga analysen har vi ännu inte gjort. Vi anser att den naturligen bör göras i samband med vår översyn av URL:s kap. 2, dvs. det kapitel som handlar om inskränkningar i den ensamrätt som upphovsmännen har till sitt verk. Vi har emellertid under arbetet med detta betänkande tagit upp några speciella fotorättsliga frågor till diskussion. Arbetet med de frågorna - rätten till beställd bild, exemplarframställning för enskilt bruk och skyddstidens längd - har dock gett vid handen att de inte lämpligen bör behandlas för sig utan i det större sammanhang som övervägandena i integrationsfrågan utgör.

Särskilt yttrande av experten *Hans Ekman*

Den exemplifiering av tillämpningsområdet avseende exemplarframställning för enskilt bruk som inleds på s. 68 i betänkandet skall kunna tjäna som ledning för rättstillämpningen.

Avsikten med exemplen är att ange ramar där mångfaldigande utom privatlivet skall kunna tillåtas för att orimliga eller praktiskt ohanterliga situationer skall kunna undvikas. Enligt min mening leder de valda exemplen utan tvekan till sådana konsekvenser.

Exemplen innebär att en enskild företagare eller en anställd aldrig kan ge ett exemplar av t.ex. en kort tidningsartikel, som han själv kopierat till en enda arbetskamrat. Varje exemplarframställning inom yrkeslivet utan stöd av avtal, som också sker för annan än den som tar kopiorna, skulle om rättstillämpningen följde de angivna typsituationerna utgöra en straffbar gärning om än den i praktiken måste vara svår att kontrollera och beivra.

Även om det är befogat med en inskränkning av möjligheterna att kopiera för enskilt bruk, bör en ny begränsning göras realistiskt så att inte respekten för rättsordningen minskas. En mycket snäv begränsning av möjligheterna till exemplarframställning inom yrkeslivet utan stöd av avtal skulle ställa krav på ett omfattande system för avtalsslutande och kunna leda till långtgående anspråk på kontroll och redovisning av framställda exemplar.

Jag anser således att det i betänkandet redovisade typsituationerna bör omarbetas så att tillämpningsområdet för det enskilda bruket inte görs så inskränkt som exemplen anger. Detta innebär dock inte att jag motsätter mig en avtalslicensordning med möjlighet till medlingsförfarande för den kopiering som sker utom ramen för det enskilda bruket.

Betänkandets förslag till ny lydelse av 17 § upphovsrättslagen innehåller en regel om rätt för lärare att göra ljud- och bildupptagningar av sitt eget framförande av ett verk om det sker för undervisningsändamål.

Enligt min mening finns det inget skäl för att inte också elevers framförande av verk skulle få inspelas genom ljud- eller bildupptagning.

Behovet av att kunna återge ett elevframträdande för de elever som deltagit i framträdandet är uppenbart och några konventionsmässiga hinder för statsmakterna att tillåta en sådan inskränkning i upphovsrättslagen förefaller inte föreligga.

Jag anser därför att den nya lydelsen av 17 § upphovsrättslagen bör justeras på åsyftat sätt, men vill dock framhålla att det inte föreligger någon kommunalt behov av att ändra på de nuvarande reglerna om inspelningar för undervisningsändamål så vitt gäller ljudupptagningar.

Särskilt yttrande av experterna *Annika Ryberg och Göran Westlund*

Med föreliggande delbetänkande avslutar upphovsrättsutredningen arbetet med en översyn av reglerna om det enskilda bruket, i sin tur närmast

föranlett av utredningen av de frågor som rör exemplarframställning för icke enskilt bruk.

Vårt deltagande som experter i detta arbete har inriktats på att tillgodose användar- eller avnämarentressen.

Såvitt vi känner till är detta första gången som företrädare för andra partsintressen än upphovsmännens eller upphovsrättsinnehavarnas deltar i utredningsarbetet på detta område.

De synpunkter vi i det följande för fram begränsas till att avse avsnitten 5. Enskilt bruk och 7. Fotokopiering .. etc.

Utredningsarbetet i dessa frågor har bedrivits huvudsakligen i en expertgrupp genom studier av gällande rätt och internationella rättsförhållanden. Härefter har överväganden och slutsatser kommit fram såsom resultatet av partspräglade diskussioner som förts under sammanträden. Någon egentlig undersökning av verkliga förhållanden har sålunda inte förekommit i arbetet. Detta är enligt vår uppfattning beklagligt och kan vara en bidragande orsak till att betänkandetexten i avsnitten 5 och 7 enligt vår uppfattning är tendentiös och att användarsidans synpunkter i flera avseenden lämnats därhän.

Vi kan trots detta om än med tvekan biträda de förslag till lösningar som utredningen lägger fram.

Några exempel på vad vi avser med tendentiös framställning i betänkandet bör nämnas. På s. 66 och 67 uppmålas risker för upphovsmännen på grund av ökad kopiering. Såvitt vi vet finns det inget utrett eller undersökt verklighetsunderlag för de värderingar som där uttrycks t.ex. - "att den (kopieringen) totalt får anses innebära ett oskäligt inkräktande på upphovsmännens rätt ..." (s. 67).

I betänkandet lämnas vidare en redogörelse för det avtal Föreningen Presskopia erbjuder användarsidan. Av framställningen kan man lätt få uppfattningen att avtalet är okontroversiellt och att det är tillkommet i en anda av samförstånd med användarsidans organisationer. Så är inte fallet vilket också redovisas i skrivelsen till justitiedepartementet av den 2.5.1983 som utgjorde upptakten till det nu avslutade arbetet. Enligt användarsidans mening utgör inte avtalets blotta existens något bärande argument för att det i framtiden utan svårighet skulle kunna träffas avtal på området. I den protokollsanteckning av den 12.1.1984 vartill hänvisas på s. 90 sägs, förutom vad som där refereras, att överenskommelsen av parterna inte skall åberopas till stöd för att innehållet i det temporära avtalet uttrycker etablerad praxis eller innefattar en från allmänna synpunkter ändamålsenlig avvägning av berörda partsintressen.

Utredningen utgår ifrån att parterna kommer att träffa de nödvändiga avtalen. Vi är för vår del inte lika optimistiska som utredningen i denna fråga. Utredningen utesluter ju inte heller, att några avtal inte kommer till stånd. Det finns skäl att befara att det kommer att uppstå problem i en framtida förhandlingssituation. Det är därför helt nödvändigt att

tillskapa en tvistlösningsmekanism för att garantera att avtal kommer till stånd. Utredningen har härvid stannat vid ett medlingsförfarande av den modell som redan finns på upphovsrättsområdet. Vi kan godta denna lösning. Vi anser dock, att betänkandetexten i denna del omotiverat får medlingsförfarandet att framstå som ett onödigt och tvivelaktivt instrument.

Enskilt bruk

Frågan om avgränsningen av det enskilda bruket är komplicerad och en från alla synpunkter oantastlig lösning på problemet går säkerligen inte att finna. I betänkandet förs ett delvis ganska svårgenomträngligt resonemang om innebörden av uttrycket "enskilt bruk". Analysen hade här bort vara mycket klarare. Man synes också utgå från den felaktiga premissen att det är uttrycket "enskilt bruk" som skall begränsas istället för företeelsen som sådan.

Vi delar uppfattningen att de nuvarande reglerna om det enskilda bruket bör ändras, så att detta begränsas. De exempel som utredningen ger på s.53 om den begränsning som bör ske i förvärvslivet visar dock med vilken verklighetsfrämmande inställning utredningen har angripit problemet. Det är orealistiskt att tro att begränsningar av där angivet slag skulle kunna tillämpas i praktiken. Utredningen påstår också att begränsningen inte blir särskilt betydande med den avtalslicensordning som föreslås. Något stöd för påståendet anförs inte och enligt vår erfarenhet är det inte heller sakligt grundat. Det material som används t.ex. vid föredragningar inom myndigheter eller företag kan till stor del antas vara hämtat från sådana publikationer (t.ex. facklitteratur) som inte omfattas av den föreslagna avtalslicensbestämmelsen. Vi menar därför att utredningen här borde ha givit det enskilda bruket en mer verklighetsanpassad omfattning.

Sammanfattningsvis vill vi sålunda framhålla att vi visserligen inte tar avstånd från de föreslagna lagändringarna men att det finns verklighetsbeskrivningar och värderingar i betänkandet, som vi inte kan ansluta oss till. Vi förutsätter också, att om de nu framlagda förslagen upphöjs till lag, lagstiftaren uppmärksamst följer den fortsatta utvecklingen på området.

Bilaga 1

Utdrag ur skrivelse 1986-01-26 från KLYS om hur inskränkningsbestämmelserna i 2 kap. URL bör vara utformade.

Inledning

Av gammalt har försäljning av kulturprodukter, teaterföreställningar och levande framföranden av musik fått utgöra grundvalen för upphovsmännens, fotografernas och de utövande konstnärernas ekonomi. Under det senaste halvsekle har emellertid "konsumtionen" av litterära och konstnärliga alster och fotografier av olika skäl kommit att styras till andra distributionsformer. Detta har i stor utsträckning samband med en allmän strävan i samhället att sprida kultur till de enskilda medborgarna och med den enorma tekniska utvecklingen på mediaområdet.

Det allmänna har gjort åtskilliga insatser för att underlätta kulturspridningen. Man har inrättat institutioner som bibliotek och museer. För vissa utnyttjanden har statsmakterna också tillförsäkrat institutioner och enskilda personer fri tillgång till kulturprodukterna genom inskränkningar i upphovsrätten. Nyttjandet av upphovsmännens alster sker idag i andra former än tidigare. Endast den som med säkerhet vet att han har rätt till ersättning för sitt arbete och att den ersättningen utfaller kontinuerligt kan med trygghet ägna sig åt det. En sådan trygghet förutsätter för upphovsmännen ett effektivt upphovsrättsligt skydd. Reglerna i upphovsrättslagen är tjugofem år gamla. De var avsedda att tillämpas i en annan mediamiljö än den vi har idag. Många av dess bestämmelser slår därför orimligt hårt mot upphovsmännens, fotografernas och de utövande konstnärernas utkomstmöjligheter. Det bör därför undersökas om man inte genom ändring av dessa bestämmelser kan skapa bättre förutsättningar för upphovsmännen att utöva sitt skapande och på så sätt för framtiden säkra tillgången till inhemska konstnärliga och litterära verk av god kvalitet.

Sedan URLs och FotoLS tillkomst 1960 har mediaområdet genomgått en betydande teknisk utveckling. Som ovan påpekats tillkommer och sprids nu verk, prestationer och fotografier i andra former än tidigare. Videogram och kabel-TV är exempel på detta. Det karaktäristiska för dessa spridningsformer är att nyttjandet innefattar ett stort antal verk och prestationer samtidigt och att det ofta är fråga om så kallade massutnyttjanden. Den personliga ensamrätt som upphovsrätten utgör förutsätter i normalfallet att varje inblandad rättsinnehavare ger sitt tillstånd till användningen. Detta kan ibland medföra prak-

tiska svårigheter för utnyttjaren. Mot bakgrund av att upphovsmännen skapat särskilda organisationer för att kollektivt kunna upplåta rättigheter och bevaka upphovsrätt bör också undersökas om justeringar i upphovsrättslagen bör göras för att i en modern mediamiljö möjliggöra ett rationellt förhandlingsarbete för att på en gång tillgodose såväl intresset av spridning av verk och prestationer i dessa nya former som upphovsmännens rätt till ersättning för utnyttjandet.

1 kap Upphovsrättens föremål och innehåll

I samband med genomförandet av 1960 års lagar fördes en intensiv diskussion om fotoskyddets placering - om det skulle ingå i URL eller föras till en särskild lag och om skydd enligt FotoL skulle utesluta ett upphovsrättsligt skydd. Av förarbetena till lagen framgår att den allmänna uppfattningen var att det principiellt riktigaste vore att skydda fotografierna inom ramen för URL. Därför finner man i förarbetena inte någon utveckling av argumenten för en integrering i URL. I stället koncentrerar man sig på skälen för motsatsen. En genomläsning av argumentationen ger vid handen att det var övervägande praktiska skäl samt intresset av nordisk rättsenhet på området som fällde utslaget. Att skydda alla fotografier oavsett originalitet såsom upphovsrättsliga verk skulle, menade man, spränga ramen för det upphovsrättsliga verksbegreppet. Den lösning som då stod till buds var att för de fotografier som inte nådde upp till kravet på verkshöjd anordna ett särskilt skydd i en separat lag. En sådan anordning med skydd för olika fotografier i olika lagar ansågs av praktiska skäl vara oacceptabel. Den lösning på detta problem som senare kom att väljas av den västtyske lagstiftaren, nämligen att i upphovsrättslagen anordna ett skydd för båda kategorierna av fotografiska bilder diskuterades inte av den svenske lagstiftaren. Den västtyska modellen innebär att fotografiska verk helt skyddas inom upphovsrätten. För de fotografier som inte når upp till verkshöjd finns ett kopieringsskydd i en särskild bestämmelse i lagen. I denna bestämmelse hänvisas beträffande inskränkningar och andra regler till upphovsrättslagens bestämmelser. Beträffande skyddstidens längd gäller liksom ännu i Sverige olika regler för de båda typerna av fotografiska bilder.

Den svenske lagstiftarens inställning år 1960 kan illustreras med följande uttalande av den dåvarande departementschefen:

" Vad härefter angår själva sakfrågan är det tydligt att principiella synpunkter talar till förmån för reservantens (Eberstein) mening att kvalificerade fotografier skyddas inom upphovsrätten; Detta har även framhåvts i kommittémajoritetens motivering och i åtskilliga remissyttranden. Å andra sidan kan, på sätt kommittémajoriteten utvecklats, praktiska skäl åberopas för lösningen att man låter den fotografirättsliga lagstiftningen uttömmande reglera skyddet för alla slags fotografier och sålunda generellt undantager fotografier från upphovsrätt. Huruvida dessa praktiska synpunkter är av den styrka, att de motiverar att man frångår den principiella ståndpunkten är dock tveksamt, och för egen del är jag knappast beredd att enbart under hänvisning till denna argumentering förorda kommittémajoritetens linje. Vid frågans bedömande bör emellertid hänsyn tagas till förhållandena i grannländerna. Under de nordiska överläggningarna - senast vid det nordiska upphovsrättsmötet 1957 - har man enat sig om den lösning som kommittémajoriteten förordat. Med hänsyn till det betydelsefulla intresset att nordisk rättslikhet uppnås inom detta praktiskt viktiga område vill jag därför för min egen del tillstyrka kommittémajoritetens förslag."

Det bör noteras att i den senare utskottsbehandlingen i Riksdagen det gjordes avkall på den uppgivna praktiska synpunkten att för undvikande av gränsdragningssvårigheter alla fotografier borde ha ett likadant skydd. Sålunda fick de kvalificerade fotografierna ett lika långvarigt skydd som de upphovsrättsliga verken medan övriga fotografier skyddades i 25 år från framställningen.

Det är KLYS' uppfattning att fotografiskyddet bör integreras i URL. KLYS anser också att detta kan ordnas på ett sådant sätt att några praktiska problem av den typ man fruktade år 1960 inte ska behöva uppstå. Tvärtom finns en del praktiska fördelar att vinna. Den som vill utnyttja en fotografisk bild vill ofta samtidigt utnyttja annat skyddat material, t ex text. Den som kopierar en sida för enskilt bruk ur en tidning, den som vill banda ett TV-program för att använda det i något sammanhang, privat eller offentligt, har med nuvarande utformning av skyddet att söka efter tillämpliga regler i två olika lagar. Reglerna överensstämmer visserligen ofta men inte alltid.

Som ovan framhållits har den tekniska utvecklingen medfört att sådana kombinerade utnyttjanden blir allt vanligare. Detta talar enligt KLYS' mening för att ensartade regler så långt möjligt bör gälla för olika typer av verk och prestationer.

En annan praktisk effekt av en integrering av fotoskyddet i URL blir att ingen längre behöver ställa sig frågan vad som menas med ett fotografi. Med dagens olika tekniker för bildframställning kan man inte alltid omedelbart av en bilds utseende dra slutsatser om med vilken metod den framställts. Många bilder ligger i gränslandet mellan fotografi och traditionell bildkonst. Många bildkonstnärer arbetar i dag med fotografi som grund för sitt bildskapande av annan art. Det konstnärliga verket är då en fotografirättsligt beroende skapelse. Ett inarbetande av fotoskyddet i URL gör det tekniska förfaringssättet när det gäller framställningen av bilden betydelselös för skyddets innehåll.

För fotografikonstens och för fotografernas del skulle det länge eftertraktade målet uppnås: en i lagen uttalad jämställdhet med andra konstarter. Det skulle utan tvekan ha en statushöjande effekt för fotografikonsten och för fotograferna som konstnärer.

En förutsättning för att en integrering av fotoskyddet i URL ska få de positiva konsekvenser varom talats i det föregående är att integreringen kan göras på ett sådant sätt att samma regler blir gällande för fotografier som för bildkonstverk i övrigt samt att skyddet för de fotografier som inte når upp till kravet på verkshöjd ordnas på ett sådant sätt att upphovsrättslagens regler blir gällande även för dem. Vi återkommer till detta i samband med specialmotiveringarna till de olika bestämmelser i URL som vi föreslår. Denna lagstiftningsmetod är som vi redan nämnt prövad i Västtyskland och synes där ha fungerat väl.

Behovet av nordisk rättslikhet på området kvarstår alltså. När detta skrivs är tendensen i såväl Danmark som Finland för en integrering. Inom upphovsrättsutredningarna i båda dessa länder har tagits fram förslag om detta. Förslagen har dock ännu inte offentliggjorts.

Ett annat problem utgör tillämpningen av verksbegreppet på regissörernas insatser. Idag åtnjuter film- och TV-regissörer regelmässigt upphovsrättsligt skydd för sina regiinsatser. Vad beträffar iscensättning av skådespel tillerkänns regissören enligt förarbetena till URL bearbetarskydd om han gjort ändringar i verkets text, scenföljd, rollista etc. För att få

fullt upphovsrättsligt skydd kan lagstiftaren således i första hand ha tänkt sig att regissören ska ha skapat något nytt i förhållande till originalverket - inte bara i förhållande till andra iscensättningar. Mera oklart är i vilken mån en regissör som inte gör ändringar får skydd. I motivuttalandena utesluts visserligen inte att en iscensättning av ett skådespel kan utgöra en så originell prestation att den bör anses som en skyddad bearbetning av det dramatiska verket, men vilka krav som ska ställas beträffande originaliteten preciseras inte närmare.

Enligt KLYS' mening måste teaterregissörer ha ett lika starkt skydd som det filmregissörer redan har. Parterna på arbetsmarknaden har i kollektivavtalen på området redan agerat som om ett sådant skydd förelåg. Bakom nästan varje iscensättning finns en skapande och skyddsvärd insats av regissören. Det går inte att med hjälp av endast scenanvisningar överföra dramatiska text till ett sceniskt verk som oberoende av regi överallt framträder som samma konstnärliga alster. Utgångspunkten måste vara att de flesta yrkesverkssamma regissörer skapar iscensättningar som når verkshöjd och att regissören därmed i normalfallet erhåller upphovsrättsligt skydd för sin föreställning. Någon ändring i själva lagtexten torde inte vara nödvändig för att åstadkomma den önskvärda effekten. Motivuttalanden i denna riktning torde vara tillräckliga.

2 kap Inskränkningar i upphovsrätten

Den marknadsmässiga hanteringen av litterära och konstnärliga verk skiljer sig på ett markant sätt från vad som gäller för handeln med saker. Den som tillverkar ett bord sätter sitt försäljningspris med beaktande av den arbetstid som gått åt för framställningen, sociala avgifter, materialkostnader, kostnader för lokal, värme elektricitet, försäljningsomkostnader och emballage. Bordtillverkaren har också den fördelen att han kan kontrollera sin äganderätt till arbetsresultatet genom att rent fysiskt förfoga över det och inte lämna det ifrån sig med

mindre han får den betalning han begär. Hans rätt skyddas i samhället genom bl a regler om stöld och skadegörelse i brottsbalken.

Det kunde ligga nära till hands att tro att en konstnär, om han ska kunna försörja sig på sitt arbete, skulle resonera på samma sätt. Om ingen upphovsrätt alls fanns skulle han inte kunna sälja sina alster om han inte vid denna försäljning på en gång fick ut kompensation på samma sätt som bordförsäljaren. Så fungerar emellertid inte marknaden för de litterära och konstnärliga verken. I stället bygger den på att en kontinuerlig användning av dem successivt under lång tid ska ge upphovsmannen hans betalning. I diskussionen har ibland talats om primära och sekundära utnyttjanden. Med denna terminologi skulle utgivning och försäljning av en roman vara ett primärt nyttjande medan biblioteksutlåning av samma roman eller utnyttjande av delar av den i exempelvis antologier vara sekundära utnyttjanden. Det bör betonas att användningen av en sådan terminologi endast är användbar för att ange en kronologi. Som uttryck för vilka nyttjanden som är betydelsefulla för upphovsmannen är den värdelös. Konsumtionsmönstren på kulturområdet ändrar sig ständigt beroende bl a på att det allmänna styr utvecklingen och på den tekniska revolutionen på detta område. Utnyttjanden som tidigare givit upphovsmännen deras huvudinkomst, t ex försäljning av konst och försäljning av böcker, har fått stå tillbaka i förhållande till användningen av dessa verk i andra former och på andra sätt.

Också de utövande konstnärernas situation har på ett avgörande sätt förändrats genom den genomgripande tekniska utvecklingen. Tillkomsten av gramfon, film, radio och TV innebar en revolution i fråga om möjligheter att ge spridning åt verk och prestationer, en utveckling som förstärkts genom ljudkassetter, videogram, TV-satelliter och kabel-TV. Men sysselsättningsmöjligheterna för utövande konstnärer har reducerats väsentligt. Många artister och musiker har idag svårigheter att försörja sig inom sina yrken.

När upphovsmannen väl en gång har släppt ifrån sig ett exemplar av sitt verk eller på annat sätt offentliggjort det, har han

också tappat den fysiska kontrollen över det. Det kan då utnyttjas av vem som helst utan att han kan hindra det. Den tekniska utvecklingen har medfört att hjälpmedel och metoder för sådana utnyttjanden idag är tillgängliga för envar. För att den upphovsrättsliga marknaden fortsättningsvis ska kunna fungera krävs alltså att lagstiftaren tillhandahåller ett effektivt upphovsrättsligt skydd.

I upphovsrätsutredningens senaste betänkande om upphovsrätt och datorteknik dokumenteras också en djup insikt om upphovsrättens stora ekonomiska betydelse. Utredningen har till skydd för framställarna gått så långt att man inte ens velat medge rätt till kopiering för enskilt bruk av datorprogram. Självklart har upphovsrätten lika stor ekonomisk betydelse på det konstnärliga området till skydd för vilket område upphovsrätten också ursprungligen tillkom. Det är ett livsvillkor för det svenska kulturlivet att lagstiftaren erbjuder ett starkt och ändamålsenligt utformat upphovsrättskydd.

Vilka inskränkningar som görs i uphovsmännens rätt blir alltså av avgörande betydelse för deras verksamhet som konstnärer. Det är därför naturligt att KLYS' reformkrav koncentrerar sig till innehållet i 2 kap URL. Utifrån den grundsynen att det är angeläget för samhället att erbjuda goda villkor för det konstnärliga skapandet ska KLYS i detta inledande avsnitt ge en beskrivning av de tankegångar som ligger bakom våra ställningstaganden till olika typer av inskränkningar i upphovsrätten och deras räckvidd.

Upphovsmännen är ense med dem som anser att vissa praktiska skäl bör leda till inskränkningar i upphovsmännens ensamrätt. Dessa inskränkningar betraktas även av upphovsmännen som välgrundade i främst fyra hänseenden. Vissa utnyttjanden av ett verk är av helt enskild natur och det skulle inte praktiskt låta sig göra att kontrollera eller reglera dylikt. Det kan i vissa sammanhang vara nödvändigt att för arkiv och biblioteksändamål genom mångfaldigande skydda eljest svåråtkomliga verk. I vetenskaplig eller kritisk verksamhet, som till sitt föremål har just upphovsrättsliga verk, är det nödvändigt att i viss ut-

sträckning kunna återge de verk som behandlas. Slutligen har ofta också upphovsrättsliga verk så införlivats med samhällslivet i stort att en frihet till citater i litteratur och musik eller till avbildande av en byggnad som ingår i en stadsbild ter sig naturlig.

Flertalet inskränkningar i upphovsrätten i 2 kap URB sägs vara grundade på samhällsintressen. De sägs vara resultatet av en avvägning mellan upphovsmännens legitima intressen och det allmännas behov av att utnyttja verk och prestationer. Om man formulerar "upphovsmännens legitima intressen" så att upphovsmännen ska ha en rätt att få ersättning för sitt arbete och att denna ersättning liksom lönerna på arbetsmarknaden och priserna på marknaden för varor fastställs marknadsmässigt uppstår frågan vilka samhälleliga intressen eller allmänkulturella skäl som kan motivera olika typer av inskränkningar i upphovsrätten på skilda områden.

Inskränkningar som har till enda syfte att tillgodose rent ekonomiska intressen hos det allmänna eller hos någon enskild kan aldrig accepteras av upphovsmännen. Utbildning, försvar, sjukvård, handikappvård etc har i vårt land länge bekostats av skattemedel. I den mån förnödenheter behöver användas i sådana sammanhang får de av den som sköter utbildningen, försvaret och vården förvärvas på marknaden till det pris de betingar där. De som arbetar med att tillverka mediciner, rullstolar eller läroböcker har inte mindre betalt därför att de är sysselsatta i allmännyttig produktion. Samma synsätt bör enligt vår uppfattning tillämpas när det gäller upphovsrättsligt skyddade inslag i sådan verksamhet. Vi kan inte se några som helst skäl till varför upphovsmännen ska bidra dubbelt, dels i egenskap av skattebetalare, dels i egenskap av upphovsmän som får vidkännas inskränkningar i sina rättigheter för ifrågasvarande ändamål.

En annan sak är att det allmänna någon gång ingriper med tvång för att tillgodose ett allmännyttigt syfte. Om sådant ska ske på det upphovsrättsliga området blir det fråga om en expropriation eller om man så vill ett tvång att ställa ett arbetsresultat till förfogande. KLYS anser att det finns skäl att

låta samma synsätt göra sig gällande inom upphovsrättsområdet som inom andra delar av samhällslivet. Ingrepp i den materiella äganderätten eller i den fria förhandlingsrätten på arbetsmarknaden betraktas som oerhört allvarliga. Samhället vidtar sådana åtgärder bara för att tillgodose specifika behov i särskilt kvalificerade situationer eller vid samhällsfarliga konflikter. Tvångslicenser i URL är enligt vår uppfattning direkt jämförbara med ovannämnda åtgärder. Därför bör samma restriktiva synsätt tillämpas ifråga om tvångslicenser som i fråga om expropriation och annat förfogande respektive ingrepp i de anställdas konflikträtt.

Det har ibland hävdats att tvångslicenser skulle vara nödvändiga av praktiska skäl t ex för att ett verk har så många upphovsmän att det inte låter sig göra att tillfråga dem alla eller att en upphovsman helt enkelt inte går att få tag i. Det är självklart att sådana situationer inträffar. I normalfallet är det inget uppseendeväckande eller stötande i detta. Det går inte att handla när butiken är stängd. Vissa varor kan ta slut eller är helt enkelt inte till salu eller befinner sig så långt bort att de är svåråtkomliga. Då får man avstå för tillfället eller kanske för alltid. I vissa situationer kan det emellertid vara orimligt att sådana praktiska svårigheter ska leda till att ett angeläget nyttjande inte kan äga rum. Detta kan stå i strid med såväl upphovsmannens som den tilltänkte nyttjarens intressen. Det är en arbetsuppgift för den upphovsrättslige lagstiftaren att lösa sådana praktiska problem. Tvångslicens är varken nödvändig eller önskvärd i dessa situationer. I stället förordar upphovsmännen avtalslicens med i princip rätt för den enskilde upphovsmannen att meddela förbud mot utnyttjandet. Avtalslicensen garanterar både tillgång till verk och prestationer och att en i fria förhandlingar fastställd ersättning utgår till upphovsmännen.

Som ovan påpekats har den tekniska utvecklingen medfört att reproduktions- och återgivningstekniker nu blivit tillgängliga för envar. Det är inte längre förbehållet förläggare och TV-företag att enkelt, billigt och snabbt framställa exemplar av hela böcker, filmer och TV-program. Tvångslicenser (och totalinskränkningar) får alltså ett helt annat praktiskt genom-

slag än tidigare. Den rätt till ersättning i efterhand som ges i tvångslicenser blir i många fall illusorisk. Många oseriösa nyttjare kommer inte att betala och det är mer eller mindre omöjligt för upphovsmännen att spåra upp dem. Tillspetsat kan man uttrycka det så att tvångslicensen utlämnar upphovsmännen till den ekonomiska brottsligheten. Konkurrensförhållandena kan i det långa loppet också komma att snedvridas. De seriösa förläggare och andra som betalar ersättning kommer att missgynnas. Då dessa också har den kompetens som krävs för att träffa avtal är avtalslicensen också ur denna aspekt att föredra framför tvångslicensen.

För att ett system med avtalslicenser ska fungera krävs det organisationer som kan företräda upphovsmännen i förhandlingar. För samtliga kategorier av upphovsmän, utövande konstnärer och fotografer finns etablerade fackliga organisationer som kan förhandla å upphovsmännens vägnar beträffande utnyttjande av upphovsrättsliga verk, utövande konstnärers prestationer och fotografier. Organisationerna har också funnit former för samverkan sinsemellan och med producenter av olika slag, allt för att underlätta rationella förhandlingslösningar på upphovsrättsområdet. BONUS för skolkopieringen och COPYSWEDE för utnyttjande av verk och prestationer i nya media är exempel på sådana samverkansorganisationer. Några svårigheter att på olika områden och för olika typer av nyttjanden finna en avtalspart på upphovsmannasidan finns alltså inte längre.

Mot en oorganiserad upphovsman får avtalslicensen emellertid samma verkan som en tvångslicens om inte rätt till individuellt veto finns. Därför kan avtalslicenser inte införas för vilka verk som helst och för vilka nyttjanden som helst. Bernkonventionens regler och anda måste respekteras. Med hänsyn till att avtalslicensen utgör ett ingrepp i den individuella upphovsrätten för de oorganiserade upphovsmännen måste man enligt vår uppfattning ställa vissa krav beträffande avtalslicensernas utformning samt beträffande deras räckvidd. Den organisation som har att förhandla och träffa avtal ska vara representativ, dvs företräda ett flertal rättsinnehavare på området. Det bör krävas av den avtalsslutande organisationen att den söker en så bred

bas för sin representativitet som möjligt. Vidare måste säkerställas att de rättsinnehavare vilkas prestationer blir föremål för utnyttjande själva eller genom representativa organisationer får praktisk möjlighet att få ut sin del av ersättningen. Vi återkommer mer i detalj till hur utformningen av avtalslicenser bör ske i kommentarerna till lagtextförslagen nedan.

3 kap URL Upphovsrättens övergång

Tiden har passerat många av bestämmelserna i detta kapitel. De torde därför idag kunna ersättas av bestämmelser av generell karaktär. Några lagtextförslag lägger KLYS nu inte fram. Några principiella anmärkningar ska i stället göras.

Stora förväntningar har ställts på upphovsrättsutredningen när det gällt att skapa förutsättningar för en effektiv spridning av upphovsrättsliga verk, utövande konstnärers prestationer och fotografier i nya media. En sådan effektiv spridning förutsätter fungerande avtalsordningar, vilka i sin tur kräver ändamålsenligt utformade bestämmelser om upphovsrättens övergång. En typ av bestämmelser som enligt vår uppfattning bör utmönstras ur lagen är sådana som föreskriver att ett avtal om ett visst nyttjande presumtionsvis också anses innefatta andra nyttjanden, dvs att ett avtal om en förstagångsanvändning i sig rymmer rätten till vidareanvändning. Enligt upphovsmännens uppfattning ska en avtalspart i ett tidigt led i distributionskedjan inte köpa på sig rättigheter som avser utnyttjanden längre fram. Upphovsmännen menar att producenten inte ska förvärva och betala för fler rättigheter än dem han behöver för just sin verksamhet dvs i regel rätt att framställa exemplar och rätt att sprida dessa till allmänheten. Upphovsmännen vill sedan själva träffa avtal med dem som därefter vill utnyttja exemplaren till att t ex anordna offentliga visningar.

Totalupplåtelser av upphovsrätt är oerhört svåra att värdera. De hittillsvarande erfarenheterna visar att förhandlingar om sådana upplåtelser är besvärliga. I stället förordas av oss en avtalsmetod som betyder att upphovsmännen träffar avtal så nära den slutlige nyttjaren som möjligt.

Det har talats mycket om vikten av att upphovsmännen och de utövande konstnärerna samverkar så att avtal för dem som vill utnyttja deras verk underlättas. För att möta dessa krav har förhandlingskartellen COPYSWEDE bildats. Inom COPYSWEDE finns alla kategorier av rättsinnehavare på upphovsmannasidan företrädda. Samarbete med producenter av olika slag finns reglerat i organisationens stadgar. Detta samarbete som är specifikt för Norden bör givetvis tillvaratas av lagstiftaren. Gemensamt kan då lagstiftaren och rättsinnehavarna erbjuda en upphovsrättslig avtalsmarknad. Vi anser alltså att upphovsrättsutredningen för att öppna möjligheterna till en fungerande avtalsmarknad bör föreslå att presumtionsregler av den typ som finns i 39§ URL utgår ur lagen och att några nya regler av detta slag inte införs. Vi menar också att det brådskar med denna typ av ändringar i lagstiftningen. Upphovsmännens organisationer är nu avtalsberedda och medieutvecklingen är oerhört snabb.

5 kap URL Vissa upphovsrätten närstående rättigheter

De utövande konstnärernas rätt måste förstärkas och utvecklas. Den bör i likhet med upphovsmännens rättigheter utformas som en ensamrätt att bestämma över nyttjandet av prestationerna. Som vi tidigare framhållit i avsnittet om upphovsrättens föremål och innehåll har den nya tekniken haft och kommer att få en djupgående inverkan på de utövande konstnärernas situation. Att upphovsrättsutredningen är väl medveten om denna situation framgår av uttalanden i dess andra delbetänkande:

"..... att den teknologiska utvecklingen har inneburit en ständigt minskad direktkontakt mellan de utövande konstnärerna och deras publik; inspelade prestationer har fått en allt större betydelse. På så sätt har skillnaden mellan de utövande konstnärerna och upphovsmännen till bearbetningar av verk delvis suddats ut. De utövande konstnärernas behov av skydd har därför i stigande grad kommit att sammanfalla med de egentliga upphovsmännens."

Avsaknaden av en ensamrätt att bestämma om vidare utnyttjande av bild- och ljudupptagningar, t ex genom offentliga framföranden får samma praktiska konsekvenser som en presumtionsregel om att upplåtelse av viss rätt också konsumerar andra rättigheter. Konstruktionen av de utövande konstnärernas rättigheter i

dagens upphovsrättslag utgör ett hinder mot att åstadkomma rationella förhandlingsordningar. De utövande konstnärerna har idag ingen rätt att få ersättning för andra offentliga framföranden än dem som äger rum i radio eller TV. (Den 1 juli 1986 väntas emellertid en ersättningsrätt beträffande offentligt framförande i vissa sammanhang av ljudupptagningar bli införd) Ett avtal om videogramproduktion med en producent konsumerar omedelbart all rätt till offentligt framförande. Skådespelare och musiker är alltså hänvisade till att träffa avtal med producenten om framtida förfoganden över sina skapelser, förfoganden som görs av helt andra än producenten och om vars omfattning man i avtalsögonblicket vet mycket litet. Utövare och producent skulle mot denna bakgrund kunna önska träffa avtal om endast framställning av exemplaren. Producenten är kanske inte beredd att betala för alla kommande offentliga framföranden, som anordnas av andra än honom själv. Ett sådant avtal får emellertid endast den praktiska effekten att ersättning för senare utnyttjanden över huvud taget inte betalas, eftersom utövaren inte har någon rätt till ersättning för offentligt framförande. Inte ens om utövare och producent skulle enas om det ger lagen således möjlighet till användande av en rationell avtalsmetod. Det är mot detta vi vänder oss. De utövande konstnärernas rätt till ersättning måste omfatta alla slags offentliga framföranden, såväl genom bildupptagningar som ljudupptagningar. En ersättningsrätt är emellertid inte tillräcklig. Även utövarna måste få möjlighet att påverka ersättningens storlek i fria förhandlingar. För att utövarna ska få en förhandlingsrätt värd namnet måste den grunda sig på en ensamrätt dvs på en rätt att förbjuda ett offentligt framförande varom avtal inte träffats.

Det finns således många argument som talar för att de utövande konstnärernas skydd ska förändras så att det i stort sett sammanfaller med de egentliga upphovsmännens skydd. Det finns också anledning att närmare studera skyddskonstruktionen, dvs om skyddet ska avse framförande av verk eller knytas till själva det konstnärliga framförandet. KLYS kommer senare att lägga fram konkreta förslag till hur en sådan ensamrätt ska utformas och formuleras.

Brev från landstingsförbundet, kommunförbundet, näringslivsorganisationer m. fl.

Justitiedepartementet

Det förekommer, i varierande omfattning, att myndigheter, organisationer och företag genom fotokopiering mångfaldigar artiklar ur tidningar och tidskrifter. Sådan kopiering tycks ske i huvudsakligen tre skilda sammanhang, nämligen

- enstaka kopior av enstaka artiklar av anställda för personlig användning i tjänsten
- presssammanställningar av främst debatt- och nyhetsartiklar ur dagstidningar, fackförbundspress och viss, med dessa till sin karaktär likartad fackpress för spridning till avgränsade mottagargrupper inom eller utanför vederbörande myndighet etc
- kopior i större antal av artiklar ur facktidskrifter av mera utpräglad vetenskaplig eller jämförlig art, för användning framför allt i utbildningssyfte och liknande.

Otvivelaktigt har åtskilligt av det artikelmaterial som sålunda kopieras en så pass individuellt präglad gestaltning att det är föremål för upphovsrättsligt skydd. Det är emellertid outrett och omstritt i vilken omfattning artiklar, framför allt i dagspressen, har denna karaktär. Det är också oklart vilka moment i framtagningen av tidnings- och tidskriftsartiklar som omfattas av upphovsrättsligt skydd enligt gällande rätt. Under alla förhållanden är det uppenbart att väsentliga delar av framtagningsarbetet inte omfattas av något skydd. Oklart är i många fall vem som innehar upphovsrätten då sådan föreligger, tidningen eller vederbörande artikelskribent. Vidare återger en hel del av det artikelmaterial som kopieras i bl a presssammanställningar utan nämnvärda förändringar informationsmaterial som härrör från den kopierande och som denne har upphovsrätt till.

Under det senaste året har förhandlingar om ett standardavtal beträffande fotokopiering förekommit mellan på ena sidan journalist- och författarorganisationerna och pressens organisationer - numera representerade av Föreningen Presskopia - och på andra sidan Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Departementens organisationsavdelning, Riksrevisionsverket, Kooperationens Förhandlingsorganisation och Kooperativa Förbundet, Näringslivets Delegation för Marknadsrätt (representerande 25 riksorganisationer inom näringslivet), Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet. Departementens Organisationsavdelning har för regeringskansliets, inbegripet hela utrikesförvaltningens, räkning fått till stånd en separatuppgörelse efter andra linjer och på helt andra villkor än som erbjudits övriga användare.

Enighet har redan från början förelegat mellan parterna om att ersättning skall utgå vid kopiering av upphovsrättsligt skyddat artikelmaterial, såvida fråga inte är om kopiering för enskilt bruk enligt 11 § UHL.

Presskopia har emellertid uppställt krav på ersättning som en enig användarsida funnit vara helt orealistiska.

Det av Presskopia föreslagna avtalet tar inte några hänsyn till berättigade intressen och önskemål från användarsidan. Så t ex ger avtalet ett otillräckligt skydd mot anspråk från artikelförfattare som inte är medlemmar i författar- och journalistorganisationerna. Ersättningssystemet och ordningen för redovisning och kontroll är bristfälliga i sak, administrativt betungande och kan i många fall bli oproportionerligt kostnadskrävande.

Presskopia har hittills enständigt vägrat att konstruktivt diskutera såväl olösta rättsfrågor som kriterier för en affärsmässigt grundad beräkning av ersättningen. Vid förhandlingarna har Presskopia bara gjort obetydliga och från användarsynpunkt marginella justeringar av den ursprungligen framlagda avtalstexten.

Presskopia har således inte på någon väsentlig punkt tillmötesgått de önskemål och synpunkter som användarsidan fört fram. Presskopia har tyvärr valt att stranda förhandlingarna och att vidta den i förhandlingssammanhang av detta slag mindre vanliga åtgärden att gå ut till medlemmar/huvudmän för förhandlingarna på användarsidan och söka förmå dessa att teckna avtal.

Den av Presskopia framkallade situationen är inte bara mycket beklaglig utan också från allmän synpunkt oacceptabel. Med hänsyn till det - ur den enstaka användarens synvinkel - svårbedömbara rättsläget och riskerna för ett eventuellt åtal kan det befaras att en del myndigheter, organisationer och företag kommer att känna sig mer eller mindre tvingade att acceptera Presskopias avtal.

På grund av Presskopias inställning kan undertecknade representanter för användarintresset inte finna annat än att en lagstiftningsåtgärd utgör den realistiska utvägen.

Efter vilka linjer en lagstiftning om rätt till kopiering av tidningsartiklar skall utformas anser vi oss för dagen inte böra uttala någon mening om. Vi anser emellertid ofrånkomligt att det klargörs dels i vilken utsträckning artiklar i pressen är upphovsrättsligt skyddade dels vad det upphovsrättsliga skyddet, i förekommande fall, egentligen omfattar vad gäller sådant material. Även den komplicerade frågan om vem eller vilka som innehar upphovsrätten och dennas räckvidd med avseende på tidnings- och tidskriftsartiklar kräver att bli belyst. Vi hävdar också att det är oundgängligen nödvändigt att få fram kriterier för en möjligast rationell beräkning av vad som bör vara ett "skäligt vederlag" i UHLs mening för utnyttjande av upphovsrättsligt skyddat artikelmaterial.

Vi vill ytterligare peka på de problem som är förbundna med att Presskopia inte representerar på långt när alla artikelförfattare; detta gäller i synnerhet författare till kvalificerade framställningar i utländska och svenska vetenskapliga tidskrifter, som från såväl rättslig som allmän synpunkt synes i särskild grad förtjäna att värnas mot otillåten kopiering.

Slutligen vill vi rikta uppmärksamheten på att den praktiskt ekonomiskt kanske mest betydelsefulla varianten av artikelkopiering, nämligen kopiering för pressammanställningar, också har viktiga informationspolitiska aspekter. Det är ett vitalt samhällsintresse att den grundlagsskyddade rätten till opinions- och åsiktsspridning inte hämmas genom ett extremt utnyttjande av upphovsrättsliga ensamrätter. Även dessa frågor förtjänar att övervägas närmare.

Det bör understrykas att man på användarsidan har en positiv inställning till vikten och värdet av skydd för upphovsrätter. I själva verket får denna framställning ses som uttryck för detta. Ett alltför långtgående utnyttjande - som i detta fall - av immateriella ensamrätter medför nämligen allvarliga risker på sikt för onyanserade reaktioner från den allmänna opinionens sida mot vad som måste uppfattas som ett stötande missbruk av ensamrätterna.

Mot bakgrunden av det som anförts här hemställer undertecknade representanter för användarintresset att frågan om en lagstiftning om licensrätt i någon form till kopiering av artiklar i tidningar och tidskrifter, eventuellt kompletterad med en medlingslag, skyndsamt utreds.

För vår del bedömer vi lämpligt att frågan anförtros den sittande Upphovsrättsutredningen. Vi föreslår, med hänsyn till frågans brådskande natur, att en särskild utredningsgrupp tillsätts för att behandla frågan. Vi utgår från att utredningsgruppen får en sådan sammansättning att användarintresset blir allsidigt företrätt med lika många personer som motsidan sammantaget.

Stockholm 1983-05-02

Riksrevisionsverket

Landstingsförbundet

G. Rune Berggren

Walter Slunge

./. .

Sten Sture Lundström
Svenska Kommunförbundet

Kooperativa Förbundet (KF) ek. för.

Lars Eric Petersen

Kooperationens Förhandlingsorganisation

Lars Eric Petersen

Svenska Arbetsgivareföreningen

Sveriges Industriförbund

[Signature]

[Signature]

Näringslivets Delegation för Marknadsrätt

Ake Sundquist

Ake Sundquist

på uppdrag av

Annonserföreningen, Auktoriserade Fastighetsmäklares Riksförbund, Bilindustriföreningen, Dagligvaruleverantörers Förbund, Direktförsäljningsföretagens Förening, Direktreklamföretagens Förening, Lantbrukarnas Riksförbund, Motorbranschens Riksförbund, Sweboat - Båtbranschens Riksförbund, Svenska Bankföreningen, Svenska Bokförläggareföreningen, Svenska Företagares Riksförbund, Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, Svenska Handelskammarförbundet, Svenska Petroleum Institutet, Svenska Postorderföreningen, Svenska Sparbanksföreningen, Svenska Tobaksbranschföreningen, Sveriges Föreningsbankerförbund, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Hantverks- och Industriorganisation - Familjeföretagen, Sveriges Köpmannaförbund samt Sveriges Reklambyråförbund.

Bilaga 3

Brev från rättighetshavarorganisationer, ingående i föreningen Presskopia.

Upphovsrättsutredningen
Justitiedepartementet
103 33 STOCKHOLM

I delbetänkandet om fotokopiering inom undervisningsverksamhet (SOU 1978:69) konstaterade upphovsrättsutredningen att den omfattande användningen av reprografi från upphovsrättslig synpunkt har medfört väsentliga förskjutningar i fråga om upphovsmännens möjligheter att utnyttja den ensamrätt till mångfaldigande som tillkommer dem som en grundläggande rättighet. Utredningen såg det därför som en betydelsefull uppgift att närmare undersöka denna fråga inom de olika sektorer av samhällslivet där metoderna används för reproduktion av skyddade verk. I ovan angivna delbetänkande begränsade sig utredningen till förhållandena inom undervisningsverksamheten, men utredningen förklarade samtidigt att frågan om reprografi och upphovsrätt inom andra sektorer av samhällslivet skulle komma att tas upp i ett senare sammanhang.

Utredningens förslag beträffande fotokopiering inom undervisningsverksamheten lades till grund för ett nytt stadgande i upphovsrättslagen, vilket trädde i kraft den 1 januari 1981. Enligt detta - § 15 a i lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk med motsvarande tillämpning på rätten till fotografisk bild - kan kollektiva avtal om fotokopiering i undervisningsverksamheten bli bindande även för upphovsmän, som inte är medlemmar i den avtals-

slutande organisationen av upphovsmän. Denna avtalslicensbestämmelse innebär bl a att det för lärare är möjligt att tillämpa skolkopieringsavtalets bestämmelser på verk av utländska upphovsmän.

Utvecklingen på det reprografiska området har, så som upphovsrättsutredningen påpekade i nyssnämnda delbetänkande, möjliggjort en allt snabbare och billigare kopiering. Detta har fört med sig en allt större spridning av reprografisk utrustning bland företag, organisationer, verk och myndigheter. Några säkra uppgifter om totalvolymen på det material, som årligen framställs här i landet på reprografisk väg, finns så vitt vi vet inte. En viss uppfattning om de mycket stora volymer, som det är fråga om, ger emellertid den rapport om reproverksamheten inom statsförvaltningen som statskontoret utgav 1982. Enligt rapporten produceras det årligen 1,2 miljarder kopior hos drygt 1200 myndigheter inom statsförvaltningen. Kopiemängden motsvarar ungefär 1 miljard A4-ark, d v s nästan 800.000 A4-ark per myndighet. Hur stor del av denna mängd, som har upphovsrättsligt skyddade verk som förlagor, framgår inte av undersökningen.

För upphovsmän och rättsinnehavare på tidnings- och tidskriftsområdet har de enkla och billiga metoderna att framställa kopior inneburit växande svårigheter att bevaka de grundläggande rättigheterna. Det har t ex blivit allt vanligare att företag, organisationer, verk och myndigheter använder fotokopierade tidnings- och tidskriftsartiklar i sin informationsverksamhet. Många exempel finns på regelbundet utgivna informationsblad, som uteslutande eller så gott som uteslutande är sammanställda av kopierade artiklar ur tidningar och tidskrifter.

Det är sällan som denna användning av tidnings- och tidskriftsmaterialet sker med tillstånd av upphovsmän och rättsinnehavare. De blir i regel aldrig tillfrågade. Bristande kännedom om de upphovsrättsliga bestämmelserna spelar här en viss roll, men även om användarna känner till bestämmelserna är det bara i undantagsfall som nödvändiga tillstånd införskaffas. Att i varje särskilt fall inhämta tillstånd betraktas nämligen som en krånglig och tidsödande procedur.

Eftersom kopior av här åsyftat slag främst sprids inom företag, organisationer, myndigheter etc kommer mångfaldigandet oftast

inte till upphovsmännens och rättsinnehavarnas kännedom. Dessa har därför svårt att göra sina ekonomiska och ideella rättigheter gällande i sammanhanget.

I syfte att öka upphovsmännens och rättsinnehavarnas möjligheter att tillvarata sina intressen och att underlätta tillståndsgivningen för användarna träffade FACTU, Fackförbundspressens Samorganisation, Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen, Sveriges Författarförbund, Tidningarnas Arbetsgivareförening och VECTU, vilka fortsättningsvis benämnes pressorganisationerna, under 1982 en överenskommelse om att gemensamt erbjuda företag, organisationer, myndigheter m fl ett avtal om rätt till kopiering av redaktionell text ur svenska tidningar och tidskrifter. Med tanke på den omfattning, som mångfaldigandet ur tidningar och tidskrifter har fått, och intentionerna i den upphovsrättsliga lagstiftningen är det nämligen pressorganisationernas uppfattning att frågan om upplåtelsen av det skyddade materialet bäst kan lösas avtalsvägen. Genom avtal kan företag, organisationer, myndigheter och andra på utnyttjarsidan erhålla möjlighet att tillgodose sina varierande informationsbehov samtidigt som det skapas garantier för att upphovsmän och rättsinnehavare inte lider oacceptabla rättsförluster.

I början av innevarande år bildades ett organ för samarbete mellan pressorganisationerna i avtalsfrågan, en ideell förening benämnd Föreningen Presskopia. I föreningens uppgifter ingår att administrera pressorganisationernas kopieringsavtal. Föreningens stadgar bifogas.

Avtalet

Pressorganisationerna upplåter genom avtalet rätt åt abonnenten (användaren) att framställa och distribuera fotokopior av sådan redaktionell text i svenska tidningar och tidskrifter, till vilken organisationernas medlemmar har upphovsrätt. I en särskild förteckning, som medföljer avtalet, finns de cirka 400 tidningar och tidskrifter upptagna ur vilka kopiering kan ske.

Rätten att mångfaldiga är begränsad till den text som är av intresse för abonnentens verksamhet. Någon begränsning av antalet kopior av sådan text görs inte.

Avtalsenligt framställda kopior får distribueras för intern information till anställda eller till personer med annan särskild anknytning till abonnentens verksamhet. Kopieringen och distri-

butionen måste vara vederlagsfri för mottagarna av informationen.

Upphovsrättsinnehavarnas ideella rätt skall iakttas.

Den ersättning, som abonnenten erlägger för rätten att kopiera, baseras på det antal kopiesidor som abonnenten framställer under avtalsåret. Abonnenten redovisar en gång per år sin aktuella ersättningsklass till Föreningen Presskopia och inbetalar den till klassen hörande ersättningen till föreningen.

Under 1983 är den genomsnittliga ersättningen per kopiesida 12 öre, ett belopp som ungefär svarar mot den ersättning som under kalenderåret 1983 genomsnittligt utgår för kopiering av text ur tidningar och tidskrifter enligt skolkopieringsavtalet. Højningen av ersättningen i pressorganisationernas kopieringsavtal är under kommande år knuten till konsumentprisindex.

Ersättningspliktiga är självfallet inte sådana kopior som enskild person framställer för sitt eget bruk med stöd av 11 § i upphovsrättslagen.

Om abonnenten ur de angivna tidningarna och tidskrifterna kopierar en text, vars upphovsman inte är bunden av avtalet, och upphovsmannen reser grundat krav om ersättning, har pressorganisationerna åtagit sig att svara för ersättningen upp till ett visst belopp.

Upphovsrättsinnehavare har möjlighet att förbjuda kopiering av sina skyddade verk.

Beträffande övriga bestämmelser och detaljer i avtalet hänvisas till bifogade exemplar av avtalet med bihang.

Ingångna avtal

Efter det att överläggningar hållits med användarsidan, representerad av Kooperativa Förbundet, Kooperationens Förhandlingsorganisation, Landstingsförbundet, Näringslivets Delegation för Marknadsrätt, Riksrevisionsverket, Svenska Arbetsgivareföreningen, Svenska Kommunförbundet och Sveriges Industriförbund, gick pressorganisationerna genom Föreningen Presskopia under april i år ut med erbjudande om att teckna avtal. Intresset från presumtiva abonnenters sida, att på föreslaget sätt lösa frågan om tillstånd till mångfaldigande ur tidningar och tidskrifter, har visat sig vara mycket stort. Redan under de första veckorna efter erbjudandet ingick ett 40-tal statliga myndigheter och likställda, kommuner, företag och

organisationer avtal. Bland dem finns riksdagen genom riksdagens förvaltningskontor, regeringskansliet genom departementens organisationsavdelning ¹⁾, patent- och registreringsverket, riksförsäkringsverket, vägverket, invandrarverket, rikspolisstyrelsen, försvarets civilförvaltning och överstyrelsen för ekonomiskt försvar för att nämna några exempel på myndighetssidan. Företag på börserna och rikstäckande organisationer ingår också bland abonnenterna.

Hemställan till utredningen

Som ovan framgått är de avtal, som kan ingås med pressorganisationerna, begränsade till mångfaldigande ur de tidningar och tidskrifter som tillhör de i avtalet nämnda representativa organisationerna.

I fråga om skolkopieringsavtalet fann upphovsrättsutredningen med instämmande av regering och riksdag att det var principiellt otillräckligt att avtalet endast gällde inom ramen för organisationernas verksamhetsområde. Behovet av en mera omfattande kopieringsrätt inom undervisningsverksamheten ansågs därför motivera införandet av den inledningsvis nämnda avtalslicensbestämmelsen i upphovsrättslagen.

Enligt pressorganisationernas bedömning torde företag, myndigheter m fl, som ingår avtal om rätt till kopiering med pressorganisationerna, kunna åberopa motsvarande motiv för en vidgad rätt att tillämpa dessa avtal. Den möjlighet, som med en avtalslicensbestämelse öppnas för användarna att mångfaldiga verk av uphovsmän och andra rättsinnehavare, oavsett om dessa är medlemmar i pressorganisationerna, måste anses vara av väsentlig betydelse även för den interna information det här är fråga om.

Pressorganisationerna är också beredda att genom Föreningen Presskopia förnöja utanförstående uphovsmän och rättsinnehavare på samma sätt som organisationerna är det i Föreningen Bonus verksamhet på undervisningsområdet.

1) Avtalet för regeringskansliet ingicks med departementens organisationsavdelning vid en tidpunkt då det slutliga normalavtalet ännu inte var klart. Avtalet innehåller särbestämmelser.

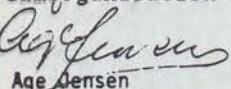
Med hänvisning till ovanstående hemställer de i pressorganisationernas kopieringsavtal ingående organisationerna att upphovsrättsutredningen prövar frågan om avtalslicensbestämmelse för här ifrågavarande avtal.

Stockholm den 10 juni 1983

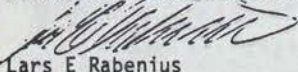
FACTU


Bengt Persson

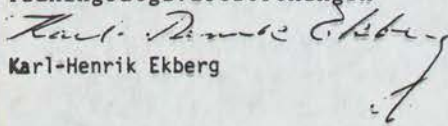
Fackförbundspressens
Samorganisation


Age Jensen

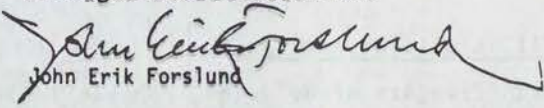
Svenska Journalistförbundet


Lars E Rabenius

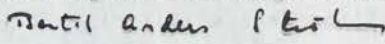
Svenska
Tidningsutgivareföreningen


Karl-Henrik Ekberg

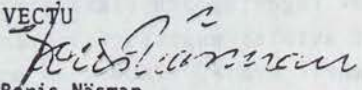
Sveriges Författarförbund


John Erik Forslund

Tidningarnas Arbetsgivareförening


Bertil Anders Ströhm

VECTU


Boris Näsman

KUNGL. BIBL.

1988-07-14

STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1988

Kronologisk förteckning

1. Översyn av utlänningslagsstiftningen. A.
2. Kortare väntan. A.
3. Arbetsolycka - "olycka" eller arbetsmiljöbrott? A
4. Kunskapsöverföring genom företagsutveckling. UD.
5. Samerätt och sameting. Ju.
6. Provning och kontroll i internationell samverkan. I.
7. Frihet från ansvar. Ju.
8. En ny skyddslag. Fö.
9. Sverigeinformation och kultursamarbete. UD.
10. Rätt adress. Fi.
11. Öppenhet och minne. U.
12. Civil personal i försvaret. Fö.
13. Handel med optioner och terminer. Fi.
14. Översyn av bostadsrättslagen. Bo.
15. Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport. SB.
16. SÄPO-Säkerhetspolisens inriktning och organisation. Ju.
17. Reklamskatten. Fi.
18. Rapport av den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme. Ju.
19. U-lands- och biståndsinformation. UD.
20. En förändrad ansvarsfördelning och styrning på skolområdet. U.
21. Ny taxeringslag - Reformerad skatteprocess. Del 1. Fi.
22. Ny taxeringslag - Reformerad skatteprocess. Del 2. Fi.
23. SIESTA - Ett internationellt institut för värdering av miljöriktig teknik. UD.
24. Lotteri i radio och TV. U.
25. Förnyelse och utveckling. C.
26. Frikommunförsöket. C.
27. Lönegarantin och förmånsrättsordningen - om lönegarantins betydelse för det ökade antalet företagskonkurser. A.
28. Videovåld II - förslag till åtgärder. U.
29. Förnyelse av kreditmarknaden. Fi.
30. Arbetsdomstolen. A.
31. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Delbetänkande 4. Ju.

Statens offentliga utredningar 1988

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Medborgarkommissionens rapport om svensk vapen-export. [15]

Justitiedepartementet

Samerätt och sameting. [5]
Frihet från ansvar. [7]
SÄPO-Säkerhetspolisens inriktning och organisation. [16]
Rapport av den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme. [18]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Delbetänkande 4. [31]

Utrikesdepartementet

Kunskapsöverföring genom företagsutveckling. [4]
Sverigeinformation och kultursamarbete. [9]
U-lands- och biståndsinformation. [19]
SIIESTA - Ett internationellt institut för värdering av miljöriktig teknik. [23]

Försvarsdepartementet

En ny skyddslag. [8]
Civil personal i försvaret. [12]

Finansdepartementet

Rätt adress. [10]
Handel med optioner och terminer. [13]
Reklamskatten. [17]
Ny taxeringslag - Reformerad skatteprocess. Del 1. [21]
Ny taxeringslag - Reformerad skatteprocess. Del 2. [22]
Förnyelse av kreditmarknaden. [29]

Utbildningsdepartementet

Öppenhet och minne. [11]
En förändrad ansvarsfördelning och styrning på skolområdet. [20]
Lotteri i radio och TV. [24]
Videovåld II - förslag till åtgärder. [28]

Arbetsmarknadsdepartementet

Översyn av utlänningslagstiftningen. [1]
Kortare väntan. [2]
Arbetsolycka - "olycka" eller arbetsmiljöbrott?[3]
Lönegarantin och förmånsrättsordningen - om lönegarantins betydelse för det ökade antalet företagskonkurser. [27]
Arbetsdomstolen. [30]

Bostadsdepartementet

Översyn av bostadsrättslagen m.m. [14]

Industridepartementet

Provning och kontroll i internationell samverkan. [6]

Civildepartementet

Förnyelse och utveckling. [25]
Frikommunförsöket. [26]



ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-10176-9

ISSN 0375-250X